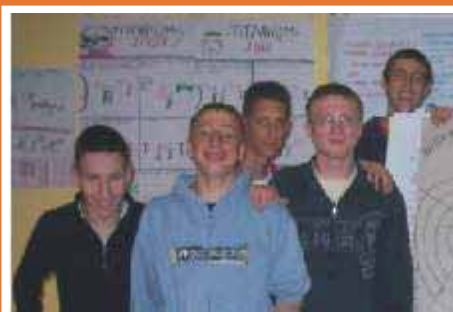

Zapadnobalkanska inicijativa za
prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polu

Istraživanje dimenzija maskuliniteta i nasilja

Istraživanje na terenu
sprovedeno u periodu
mart - april 2007.

**Zapadnobalkanska inicijativa za
prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polu**

Istraživanje dimenzija maskuliniteta i nasilja

Istraživanje sprovedi:

Anne Eckman¹

Aparna Jain²

Sarah Degnan Kambou²

Doris Bartel³

John Crownover⁴

u suradnji sa:

Milena Prvulović⁵

Srđan Dušanić⁵

Vlatka Matković⁵

Adrijana Husić⁵

---

1 Konsultant, Washington, DC

2 Međunarodni centar za istraživanja o ženama, Washington, DC

3 CARE, Washington, DC

4 CARE, Banja Luka

5 Konsultanti, sjeverozapadni Balkan

Autori žele da se zahvale Ministarstvu vanjskih poslova Norveške na pomoći. Bez njihove pomoći, inovativan rad na uključivanju dječaka i mladića u istraživanju uzroka nejednakosti i nasilja zasnovanog na rodu/polu ne bi bilo moguće. Posebnu zahvalnost upućujemo višem savjetniku na projektu Unni Poulsson.

Sadržaj

Akronimi/Skraćenice	5
Izrazi zahvalnosti	6
Pozadina istraživanja: Nasilje zasnovano na rodu/polju u kontekstu jugoslovenskih ratova	7
Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polju: ciljevi i podciljevi projekta	9
Pregled metodologije istraživanja	9
Plan i metodologija istraživanja zasnovanog na aktivnostima zajedničkog učenja i djelovanja (PLA)	11
Plan	11
Metodologija	11
Prikupljanje podataka i procedure analize	13
Svjesni pristanak	13
Profil člana zajednice	14
Demografska struktura članova zajednice	14
Na koji način su mladići odabrani	14
Rezultati	15
Teme u različitim zemljama/gradovima	15
Istraživačko pitanje broj 1: Koja su trenutna društvena shvatanja, stavovi i iskustva mladića, naročito kada je riječ o hegemonističkom maskulinitetu?	16
Vidljiva snaga i srodne karakteristike idealnog muškarca	16
Polna zrelost i spremnost za polne odnose	18
Muškarci nisu žene, slabiji ili homoseksualci	19
Nijanse između gradova	20
Istraživačko pitanje 2: Kako društvene institucije kao što su mediji, škola, religija, porodica i vršnjaci utiču na društveno shvatanje maskuliniteta?	22
Istraživačko pitanje 3: Koji je opseg stavova i ponašanja mladića prema ženama i njihovim vezama sa ženama?	24
Simbolika / Razlike u rodu/polju	25
Podjela rada	27
Odnosi moći	28
Emocionalni odnosi i želje	31
Nijanse između gradova u diskusiji o ravnopravnosti roda/pola	32

Istraživačko pitanje 4: Kako je društveno shvatanje maskuliniteta povezano sa nasilnom upotrebom moći kod muškaraca?	33
Nasilje među muškarcima	35
Nasilje nad ženama	38
Uzroci i posljedice nasilja: "Krug"	42
Društvena očekivanja, kada je riječ o nasilju, za mladiće	45
Nijanse između različitih gradova	46
Istraživačko pitanje broj 5: Za muškarce koji ne koriste nasilje, koji su faktori uticaja i posljedice?	48
Šta daje mogućnost muškarcima da ne koriste silu	48
Posljedice nekorištenja nasilja	53
Vlastiti ideali mladića za nekorištenje sile	54
Nijanse u izboru stepena rasuđivanja kod mladića	55
Snage i ograničenja istraživanja (studije)	57
Diskusija i implikacije rezultata	59
Potencijalne "pukotine" u hegemonističkom maskulinitetu	59
Programske implikacije	62
Mogućnosti za kreiranje više poruka o ravnopravnosti polova	63
Potencijalne polazne tačke za intervencije na smanjenju nasilja zasnovanog na rodu/polu	64
Vrste aktivnosti: aktivnosti mladića i drugih organizacija	66
Preporuke	69
Dalje PLA istraživanje	69
Vođena diskusija o kritičkim razmišljanjima i učenjima u vezi sa maskulinitetom	69
Dodatak 1: PLA vodič	71

Akronimi/Skraćenice

- BiH Bosna i Hercegovina
- GBV Nasilje zasnovano na rodu/polu
(eng. Gender-based violence)
- ICRW Međunarodni centar za istraživanja o ženama
(eng. International Center for Research on Women)
- LGBT Lezbejke, homoseksualci, biseksualci, transseksualci
(eng. Lesbian, gay, bisexual, transgender)
- NGO Nevladina organizacija
(eng. Non-governmental organization)
- PLA Zajedničko učenje i djelovanje
(eng. Participatory learning and action)
- YSA Organizacije koje pružaju usluge mladima
(eng. Youth service agencies)

Izrazi zahvalnosti

Autori ovog izvještaja žele da se izraze svoju zahvalnost svima koji su pomogli sprovođenje ovog istraživanja. Želimo da odamo priznanje svim omladinskim organizacijama koje su učestvovala u petodnevnom PLA istraživanju, dajući svoj doprinos kreiranju PLA i preliminarnoj analizi rezultata istraživanja.

Hrvatska udruga za HIV (Zagreb, Hrvatska)

Natko Gereš
Maja Krošl

Omladinski kulturni centar Juventas (Podgorica, Crna Gora)

Dorđije Brkuljan

Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje "XY" (Sarajevo, BiH)

Adnan Cviko
Tijana Medvedec

Perpetuum Mobile - centar za omladinski razvoj (Banja Luka, BiH)

Nebojša Kuruzović
Ilija Trninić

Asocijacija za borbu protiv SIDA-e - Jazas (Beograd, Srbija)

Nikola Maslač
Karlo Boras

Omladinski informativni centar (OIC) (Beograd, Srbija)

Goran Radisavljević
Dragana Stojanović

Autori, takođe, žele da se zahvale sljedećim osobama na njihovom pregledu izvještaja i kritičkom osvrtu u cilju njegovog poboljšanja: Vesna Nikolić-Ristanović, Gustavo D'Angelo i Gary Barker. Takođe bismo željeli da zahvalimo CARE Norveška za njihovu pomoć, odanost i podršku ovoj, novoj inicijativi na području sjeverozapadnog Balkana, naročito sljedećim osobama: Petter Eide, Steinar Sundvoll, Ellen Beate Langehaug i Moira Kristin Eknes. Posebnu zahvalnost upućujemo Saši Petkoviću i Miroslavu Blagojeviću iz CARE-ove kancelarije u Banjaluci za njihovu izvanrednu pomoć u organizovanju putovanja, administrativnoj podršci i posvećenosti uspjehu ovog projekta, Melissi Adams iz ICRW-a za obezbjeđivanje tehničke pomoći i podrške pri sastavljanju PLA metodologije, i Traci Eckhaus iz ICRW-a za formatiranje izvještaja i administrativnu podršku. Ovaj izvještaj je uredila Margo Young iz ICRW-a.

Naposlijetku, ovaj izvještaj ne bi bio moguć bez mladića koji su posvetili svoje vrijeme i pokazali svoju privrženost petodnevnom PLA procesu. Ovim putem želimo da vam se zahvalimo na vašoj iskrenosti i otvorenosti u dijeljenju vaših iskustava sa nama.

Pozadina istraživanja: nasilje zasnovano na rodu/polu u kontekstu jugoslovenskih ratova

Nasilje zasnovano na rodu/polu (Gender based violence - GBV) široko je priznato kao veliki problem javnog zdravstva, koje za rezultat ima devastirajuće posljedice po mentalno i reproduktivno zdravlje, te emocionalnu bol. Nasilje zasnovano na rodu/polu je, također, poznato i zbog toga što ono predstavlja produžetak šire strukturne nejednakosti kojom se ograničavaju socijalna pravda i jednakost.

Razvojni fond Ujedinjenih nacija za žene (UNIFEM) definiše nasilje zasnovano na rodu/polu kao *“nasilje koje uključuje muškarce i žene, u kojem su žene obično žrtve a koje nastaje iz veza između muškarca i žene sa nejednakom moći unutar veze”*¹ i najčešće se dovodi u vezu sa nasiljem nad ženama. Tokom protekle decenije, međunarodna zajednica počinje da koristi termin *“nasilje zasnovano na rodu/polu”* umjesto termina *“nasilje protiv žena”* kako bi prebacila fokus sa žena kao žrtava nasilja ka razumijevanju kako norme roda/pola, nejednakost i moć unutar veze povećavaju ranjivost žena na nasilje. Unutar ove rasprave, veći značaj je dat razumijevanju maskuliniteta i ulozi koju socijalizacija muškaraca igra u razumijevanju i pružanju podrške nasilju. Uspješne intervencije u radu sa muškarcima na dekonstruisanju hegemoničnih muških identiteta i pružanju podrške zajednici i institucionalnim promjenama su pokazale pozitivan doprinos koji muškarce mogu pretvoriti u saveznike i aktiviste u borbi protiv nasilja.

Za vrijeme jugoslovenskih ratova koji su se desili u periodu između 1991. i 2001. godine, zabilježen je veliki broj slučajeva nasilja zasnovanog na rodu/polu, uključujući tu i masovna silovanja žena i seksualna zlostavljanja, poput kastriranja muškaraca i dječaka zarobljenih u ratnim logorima.² Trenutno, na prostoru sjeverozapadnog Balkana, izražen je sve veći stepen nasilja. Izvještaj iz 2004. godine, o stanju nasilja u državnoj zajednici Srbija i Crna Gora, pokazuje da su žene i djevojke subjekti sve izraženijeg nasilja u porodici³, dok je anketa koju je na području Sarajeva sprovedla nevladina organizacija *“Žena ženama”* pokazala da 44% od 169 ispitanika misli da je nasilje nad ženama u Bosni i Hercegovini *“izuzetno visoko”*.⁴

U kontekstu konflikta i rekonstrukcije, oblikovani su i formirani višestruki identiteti maskuliniteta, u skladu sa presjekom maskuliniteta sa religijom, nacionalnom i etničkom pripadnošću. Prema Nikolić-Ristanović,⁵ za vrijeme jugoslovenskih ratova nacionalistička retorika i ratna propaganda u Srbiji nije često korištena kao namjerni poziv na oružje i agresiju prema drugim nacijama nego je, umjesto toga, više bila fokusirana na potrebu zaštite svoje *“braće”* u drugim dijelovima bivše Jugoslavije. Prikazujući slike masakriranih žena i djece, ratna propaganda

1 UNIFEM, Izvještaj o ravnopravnosti polova, br. 5. <http://www.unifem-eseasia.org/resources/factsheets/UNIFEMSheet5.pdf>

2 Zarkov, D. (2001) *“Tijelo drugog čovjeka: Seksualno nasilje i stvaranje maskuliniteta, seksualnost i etnička pripadnost u hrvatskim medijima,”* u knjizi C. Moser i F. Clark (urednici), *Žrtve, počinioci ili glumci? Rod/pol, oružani konflikt i političko nasilje*, London: Zed Books, pp. 69-82.

3 Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polu, Programski informacioni dokument. 2007. CARE NW Balkans, Banja Luka.

4 Žena Ženama. 2000. (neobjavljen, interni izvještaj o rezultatima istraživanja, Sarajevo, 2000.) citiran u knjizi Ward, Jeanne. *“Ako ne sada, kada? Nasilje zasnovano na rodu/polu među izbjeglicama, interno raseljenim licima i u post-konfliktnim uslovima.” Reproductivno zdravlje za udruženje izbjeglica, 2002.*

5 Nikolić-Ristanović, Vesna. *Socijalne promjene, rod/pol i nasilje. Post-komunistička i ratom pogođena društva. 1.* Dordrecht, Holandija: Kluwer Academic Publishers, 2002.

je još više apelovala na muškarčev osjećaj "dužnosti" u cilju zaštite svojih domova i porodica i provocirala ljutnju i osjećaj osvete. Nekim muškarcima rat je pružio mogućnost da iskažu hegemonističko ponašanje koje se ne bi tolerisalo u normalnim uslovima, za vrijeme mira. Nasilje zasnovano na rodu/polu protiv nedužnih ljudi u vrijeme rata vršili su ljudi koji su u rat otišli kao dobrovoljci kako bi preživjeli i izbjegli da budu tretirani kao mekušci (žene), prvenstveno štiteći svoj maskulinitet.

Po povratku iz rata muškarci su se suočili sa "krizom maskuliniteta"⁶ jer nisu bili u mogućnosti da povrate status koji su prethodno držali u svojim porodicama, da obezbijede finansijsku podršku za svoje porodice, da budu gazde u svojim domaćinstvima, ili pak da se brinu za svoje porodice. Muškarci nisu bili u mogućnosti da pronađu posao i stoga su zavisili od svojih partnera (supruga) koje su postale osposobljene svojim ulaskom na tržište rada. Ovo je prouzrokovalo stres, osjećaj nejednakosti i nizak nivo samopoštovanja među muškarcima, što je povećalo i vjerovatnoću nasilnosti od strane muškaraca

Omladina predstavlja ključnu priliku za konstruisanje alternativnih definicija maskuliniteta i smanjenje nasilja zasnovanog na rodu/polu. Kao što ističe Barker⁷, rad sa mladim muškarcima na smanjivanju nasilja zasnovanog na rodu/polu je od ključne važnosti, jer mladi muškarci mnogo brže od starijih muškaraca uče kako da koriste alternative nasilju, komunicirajući sa svojim partnerima uz dužno poštovanje. Čak štaviše, doba mladosti je ključna faza razvoja kada se kreiraju identiteti zasnovani na rodu/polu i koji se upravo u toj fazi razvoja ličnosti još uvijek mogu preoblikovati. Barker primjećuje da je ponašanje prema ženama ili partnerima naučeno ponašanje koje je, kao takvo, doneseno u doba zrelosti, pa je dopiranje do dječaka način mijenjanja ponašanja muškaraca u njihovoj interakciji sa ženama. U kontekstu razvojnih napora u radu sa mladima, podržavanje sistema pravednosti među mladima takođe može ojačati njihov vlastiti razvoj kao vođa, uključujući i njihovu sposobnost da se znatno šire uključe kao zagovornici jednakosti prema rodu/polu.

Regionalni podaci i sve istaknutiji razvoj omladinskog sektora ukazuju na stratešku važnost rada sa mladima na Balkanu. U Srbiji, jedna četvrtina djece u osnovnim školama je izloženo nasilnom ponašanju njihovih vršnjaka, a skoro svako treće dijete je izloženo nasilnom ponašanju njegovih učitelja/nastavnika.⁸ Omladina u Crnoj Gori je predmet raznih formi nasilja od strane njihovih učitelja/nastavnika, uključujući ponižavanje, šamaranje, psovanje i podsmijavanje.⁹ Posljedice nasilja u porodici i društvu mogu ozbiljno uticati na razvoj i zdravlje mladih muškaraca i žena. Kao što je istaknuto u UNICEF-ovom izvještaju o stanju djece u svijetu 2007. godine, kod dječaka koji potiču iz porodica u kojima je prisutno nasilje u porodici postoji dvostruko veća vjerovatnoća da postanu nasilni muškarci nego što je to slučaj sa njihovim vršnjacima koji potiču iz porodica u kojima nema nasilja; kod djevojčica čije majke su doživjele nasilje postoji veća vjerovatnoća da će prihvatiti nasilje od strane svojih supružnika kada odrastu. Štaviše, od kraja rata naovamo, došlo je do značajnog razvoja omladinskog sektora na Balkanu, što je omogućilo stvaranje osnove za sve veće učešće mladih muškaraca i žena u oblikovanju njihovog vlastitog razvoja i razvoja regiona.

6 Helsinški parlament građana Banja Luka. Studija o nasilju u porodici- izvod. http://www.hcabl.org/pdf/publikacije/Izvod_iz_studije_ENG.pdf .

7 Barker, Gary. *Instituto PROMUNDO:Uključivanje mladića u prevenciji nasilja zasnovanog na rodu/polu i promocija reproduktivnog zdravlja*. Rio de Žaneiro, Brazil. http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/gender/gem/downloads/Promcase.pdf .

8 UNICEF, *Stanje dece u Srbiji u 2006. godini*

9 UNICEF, *Izveštaj o rezultatima istraživanja o djeci pogođenoj siromaštvom u Crnoj Gori, septembar 2003.*

Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polju: ciljevi i podciljevi projekta

Radeći na smanjivanju i eliminaciji nasilja zasnovanog na rodu/polju, CARE International - projekat za sjeverozapadni Balkan i CARE International implementiraju jedan potpuno nov program radeći direktno sa mladim muškarcima, u dobi između 13 i 19 godina, kako bi izvršili dekonstrukciju maskuliniteta u njihovim kulturama i odredili kako rodne/polne norme i socijalizacija muškaraca vode ka neravnopravnim stavovima i ponašanju prema ženama i djevojkama. Finansirana od strane vlade Norveške, Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polju djeluje u saradnji sa šest omladinskih organizacija iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore.¹⁰

Projekat je zasnovan na hipotezi da će, "putem analize ličnih stavova o ravnopravnosti polova i šire definicije seksualnosti kod muškaraca, proizaći pozitivni efekti na širokom spektru kognitivnih, bihevioralnih i zdravstvenih rezultata kako za specifične norme zasnovane na rodu/polju tako i za očekivanja koja doprinose nasilnom ponašanju među mladićima."¹¹ Tri glavna cilja kojima je projekat vođen su:

- Cilj 1:** Utvrditi specifične norme zasnovane na rodu/polju i očekivanja koja dovode do nasilnog ponašanja među mladim ljudima u BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji;
- Cilj 2:** Osmisliti najefikasnije načine intervencije za smanjivanje nivoa nasilja i povećanje rodno/polno-pravednog ponašanja; i
- Cilj 3:** Izvršiti evaluaciju efekata intervencije učinjene u cilju smanjenja nasilja i povećanja nivoa pravednog ponašanja.

Pregled metodologije istraživanja

CARE International - projekat za sjeverozapadni Balkan saraduje sa Međunarodnim centrom za istraživanja o ženama (ICRW) u cilju obezbjeđenja tehničke pomoći i podrške na radno-orijentisanom istraživanju, monitoringu i evaluaciji projekta. Kako bi doprinijela ispunjavanju Cilja 1 ovog istraživanja, ICRW je prvo podržala istraživačku aktivnost zajedničkog učenja i djelovanja (PLA) u periodu od 26. marta do 17. aprila 2007. godine u saradnji sa šest omladinskih organizacija sa područja Balkana, na pet lokacija.¹²

Zajedničko učenje i djelovanje (PLA) je istraživački pristup koji je korišten u cilju ohrabivanja učesnika da podijele svoja znanja i shvatanja o zajednici u kojoj žive i njenim potrebama, da definišu načine za rješavanje tih potreba i da kod partnera izgrade sposobnost za upotrebu ovog pristupa. Osnovni principi zajedničkog učenja i djelovanja su:

- uključivanje ljudi u identifikaciju i rješavanje problema, te povećavanje njihovih sposobnosti da djeluju u vlastito ime;

¹⁰ Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje "XY", Sarajevo, BiH; Omladinski kulturni centar Juventas, Podgorica, Crna Gora; Omladinska asocijacija za borbu protiv SIDE - Omladina JAZAS-a, Beograd, Srbija; Omladinski informacioni centar - OIC, Beograd, Srbija; Hrvatska udruga za HIV - HU HIV, Zagreb, Hrvatska i Omladinska asocijacija *Perpetuum Mobile*, Banja Luka, BiH.

¹¹ Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polju, Programski dokument.

¹² Dvije omladinske organizacije iz Beograda, Srbija su sprovele zajedničko istraživanje.

- učenje od ljudi i njihovih iskustava, a za razvojne eksperte "ruka na upravljaču" tako da ljudi sami mogu da analiziraju, prezentuju i odrede rezultate sakupljenih informacija;
- usvajanje neformalnog pristupa i fleksibilnost u mijenjanju istog, ako je to neophodno; i
- sprovođenje rada na terenu u opuštenom stilu, putem slušanja, isprobavanja, nenametanja i dozvoljavanja svim ljudima da kažu ono što imaju.

Sveukupni cilj ove prve istraživačke aktivnosti zajedničkog učenja i djelovanja, na osnovu razumijevanja koje proizilazi iz istraživanja, jeste da pomogne u identifikovanju ulaznih tačaka za omladinski-orijentisane aktivnosti koje CARE i njegovi partneri mogu uzeti u razmatranje. To jest, namjera je da rezultati prve aktivnosti Zajedničkog učenja i djelovanja obezbijede sadržaj za CARE i njegove partnere kako bi oni ušli u drugu fazu projekta - razvoj sveukupne strategije i specifičnih omladinski-orijentisanih aktivnosti koje bi doprinijele većem broju pozitivnih stavova i ponašanja o ravnopravnosti polova kod mladića i smanjenju tolerancije prema nasilju zasnovanom na rodu/polu kod omladine.

Primarni fokus PLA istraživanja, koje je sprovedeno u periodu mart-april 2007. godine, bio je rad sa muškom omladinom, omladinskim istraživačima (vođama projekta) i omladinskim organizacijama na određivanju konkretnih normi i očekivanja roda/pola koji doprinose razvoju nasilnog ponašanja među mladim ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji. U cilju određivanja ovih normi i očekivanja, PLA je sproveden vođen sljedećim pitanjima:

Istraživačko pitanje broj 1: Koja su trenutna društvena shvatanja, stavovi i iskustva mladića, naročito kada je riječ o hegemoničnom maskulinitetu?

Istraživačko pitanje broj 2: Kako društvene institucije kao što su mediji, škola, religija, porodica i vršnjaci utiču na društveno shvatanje maskuliniteta?

Istraživačko pitanje broj 3: Koji je opseg stavova i ponašanja mladića prema ženama i njihovim vezama sa ženama?

Istraživačko pitanje broj 4: Kako je društveno shvatanje maskuliniteta povezano sa nasilnom upotrebom moći kod muškaraca?

Istraživačko pitanje broj 5: Za mladiće koji ne koriste nasilje, koji su faktori uticaja i posljedice?

Sekundarni fokus PLA istraživanja bio je da nastavi da podupire razvojni kapacitet partnerskih omladinskih organizacija kako bi se one uključile u učenje, razmišljanje i aktivnosti koje se odnose na maskulinitet, nasilje zasnovano na rodu/polu i omladinu u njihovom lokalnom kontekstu na Balkanu. Osoblje partnerskih organizacija je bilo prisutno na dva petodnevna treninga koji su bili organizovani u decembru 2006. i martu 2007. godine, u cilju što boljeg kolektivnog razumijevanja roda/pola, seksualnosti, maskuliniteta i nasilja zasnovanog na rodu/polu. A kako bi PLA aktivnost otpočela, osoblje iz svih partnerskih organizacija je učestvovalo na dvodnevnom orijentacionom kursu o aktivnosti i njenim specifičnim metodologijama. Međunarodni istraživački tim je obezbijedio svu neophodnu tehničku pomoć za partnerske organizacije kako bi one mogle što uspješnije voditi petodnevno PLA istraživanje, te kako bi mogle razviti i prezentovati preliminarne rezultate ovog istraživanja.

Ovaj izvještaj donosi detalje sa prve aktivnosti zajedničkog učenja i djelovanja uključujući njen proces, rezultate i njihove implikacije.

Plan i metodologija istraživanja zasnovanog na aktivnostima zajedničkog učenja i djelovanja (PLA)

Plan

Brza kvalitativna procjena istraživanja sprovedena je u periodu od devet dana: PLA aktivnostima je prethodio dvodnevni trening u vidu radionica, zatim je uslijedio petodnevni period koji je uključivao prikupljanje podataka. Ovo je praćeno dvodnevnom analizom podataka. Podaci su prikupljeni u sljedećim gradovima: Sarajevo, BiH; Zagreb, Hrvatska; Beograd, Srbija i Podgorica, Crna Gora u periodu od 29. marta do 2. aprila 2007. godine, i u Banjaluci, BiH, u periodu od 10-14. aprila 2007. godine.

Metodologija

Metodologija zajedničkog prikupljanja podataka i konkretne alatke koji su korišteni u PLA istraživanju su izabrani na osnovu ranije implementacije i ranijih uspjeha u organizovanju učenja i diskusije na širokom spektru različitih tema. Podaci su sakupljeni sa ciljem da se istraže brojne teme koje se odnose rod/pol, maskulinitet i nasilje, uključujući tu i istraživanja o kulturi i shvatanjima omladine, normama roda/pola i socijalizaciji maskuliniteta, moći i uticaju, stavovima o maskulinitetu, oblicima nasilja, uzrocima i posljedicama nasilja, istraživanju prelaska iz dječaćkog u zrelo doba kod mladića, iskustva sa nasiljem i pomjeranje ka promjenama.

Veliki značaj je dat pravilnom raspoređivanju PLA alata koji su korišteni tokom istraživanja i osjetljivosti informacija prikupljenih tokom petodnevne vježbe. Prvi dan je započeo sa vježbama koje su učesnici riješili sa lakoćom (poput 24-satnih ciklusa i Venovih dijagrama) da bi se potom fokusirao na ne-prijetećim informacijama kao što su društvena mjesta za okupljanje mladića i njihove aktivnosti tokom jednog tipičnog radnog dana ili vikenda. Osjetljiva pitanja su ostavljena za kasnije, u nastavku PLA istraživanja, nakon što su učesnici imali priliku da se međusobno upoznaju i osjećaju ugodno i sigurno kako bi podijelili lična iskustva i osjećanja. Na primjer, iskustva nasilja (kao žrtva i/ili počinitelj) istraživana su tek tokom trećeg i četvrtog dana PLA istraživanja. S obzirom da je PLA interaktivni proces, diskusije o jednom pitanju su vodile ka diskusijama o drugim pitanjima. Tabela 1 daje kratki pregled zajedničkih alatki koje su korištene tokom istraživanja i njihove svrhe. Za kompletan vodič PLA istraživanja, pogledajte Dodatak 1.

Tabela 1: Zajedničke aliatke korištene tokom petodnevnoq PLA istraživanja

Zajednička alatka	Svrha
24-satni ciklus za mušku i žensku omladinu; Mapiranje društvenih mjesta lokalne omladine (Venov dijagram)	Istražiti zajedno sa muškom omladinom šta to znači biti mladi muškarac, a potom pokušati razumjeti ulogu <u>društvenih mjesta</u> u oblikovanju stavova kod mladića i njihovog ponašanja u vezi sa maskulinitetom.
3-D slike maskuliniteta	Razumjeti kakvi stavovi i ponašanja se očekuju od muškaraca i žena, prema mišljenju učesnika istraživanja.
Diskusija u fokus grupama	Istražiti zajedno sa muškom omladinom šta to znači biti mladi muškarac, a potom pokušati razumjeti ulogu <u>institucija društva</u> u oblikovanju stavova kod mladića i njihovog ponašanja u vezi sa maskulinitetom.
Dijagram mape moći	Steći razumijevanje o tome na koji način se moć gradi i upotrebljava; kako se učesnici osjećaju i reaguju kada "imaju" moć, a kako kada je nemaju.
Kontinuum slaganja-nesgalanja (ili "glasanje vašim stopalima")	Istražiti stavove mladića prema ravnopravnosti polova i nasilju koristeći izjave razvijene na skali muškaraca ravnopravnih po rodu/polu (Gender Equitable Male - GEM) koju su razvili Instituto Promundo i Horizons Project. ¹³
Lista i kategorizacija oblika nasilja; Diskusija u fokus grupama	Identifikovati opseg različitih oblika nasilja koji utiču na mlade muškarce i žene.
Uzročna analiza toka	Prikupiti opažanja učesnika o uzrocima i posljedicama različitih oblika nasilja.
Planine i doline (dvosmjerni raspored); Detaljni intervju	Istražiti ključne pokazatelje tranzicije mladića iz dječaka u zrele muškarce; i izmamiti konkretna iskustva nasilja zasnovanog na rodu/polu.
Nabrajanje; Crtanje; Analiza uzroka i efekata (eng. Force Field Analysis); Akcioni plan	Rezimirati naučeno i shvatanje roda/pola, maskuliniteta i nasilja zasnovanog na rodu/polu sa ciljem uključivanja učesnika u kreiranje vizije budućnosti za omladinsku kulturu.

Tokom implementacije PLA metodologije, neki timovi su učinili manje modifikacije korištenih alatki, na osnovu njihove procjene pojedinačnih gradova u kojima je istraživanje sprovedeno. Ove modifikacije nisu imale uticaj na kompletnu metodologiju, niti na vrstu prikupljenih podataka.

¹³ Pulerwitz, Julie, Gary Barker, Marcio Segundo, i Marco Nascimento. 2006. "Promovisanje normi i ponašanja koji su više naklonjeni ravnopravnosti roda/pola među mladićima kao strategija HIV/AIDS prevencije." *Konačni izvještaj Horizons-a*. Washington, DC: Population Council.

Prikupljanje podataka i procedure analize

Sa osobljem lokalnih omladinskih organizacija, uključujući i njihovo rukovodno osoblje, kao i članove osoblja koji imaju iskustva u radu na sličnim projektima, te lokalnim istraživačima, održan je dvodnevni trening. Ovaj trening se sastojao i od teoretskog dijela (didaktičkih lekcija), i od praktičnog dijela. Prvog dana, pored principa PLA pristupa i njihovih pojedinačnih uloga i dužnosti, učesnici su učili o ciljevima projekta i istraživačkim pitanjima. Drugoga dana, učesnici su pregledali i preradili vodič za PLA istraživanje (dostupan u Dodatku 1). Takođe, drugoga dana, učesnici su imali priliku da sami vode određene teoretske i praktične dijelove treninga pritom koristeći PLA alatke.

PLA istraživanje je sprovedeno na lokalnim jezicima. Postojala su četiri istraživačka tima, po jedan u svakoj državi; timove su sačinjavali lokalni istraživač, koordinator projekta (predstavnik rukovodnog osoblja lokalnih omladinskih organizacija partnera), omladinski fasilitator i vođa tima.¹⁴ Podaci su prikupljeni na dva načina: (1) putem opažanja i pravljenja zabilješki; i (2) putem vizuelnih proizvoda, tj. na osnovu fotografija mladića - učesnika istraživanja. Svi članovi istraživačkog tima bili su odgovorni za pravljenje zabilješki o ponašanju učesnika i njihovoj konverzaciji. Vizuelni proizvodi istraživanja su fotografije, koje su prevedene i arhivirane u omladinskim organizacijama.

Na kraju petodnevnog PLA istraživanja istraživački timovi su proveli dva dana analizirajući podatke po istraživačkim pitanjima i primjećujući eventualne propuste u prikupljenim informacijama. Četiri istraživačka tima su se nakon toga ponovo sastala na dvodnevnom sastanku gdje su prezentovali preliminarne zaključke i rezultate članovima ostalih istraživačkih timova. Vođe istraživanja su potom organizovale diskusije između timova kako bi se utvrdile sličnosti u različitim gradovima, nijanse ili razlike među njima, kao i eventualne praznine u prikupljenim podacima ili teme za naredna istraživanja koje su iskrsnule tokom ovog istraživanja.

Analiza podataka je bila osmišljena tako da odgovori na istraživačka pitanja postavljena u pet različitim gradova u kojima je PLA istraživanje sprovedeno. Dnevni izvještaji, vizuelni proizvodi, detaljni intervjui, i prezentacije urađene u Power Point-u su analizirani korištenjem tematske analize.¹⁵ U najmanje tri od pet različitim gradova iskrsnule su gotovo jednake nove teme.

Svjesni pristanak

Istraživački timovi su posebnu pažnju posvetili etičkim standardima i proceduri svjesnog pristanka tokom procesa prikupljanja podataka. Prvog dana petodnevnog PLA istraživanja, učesnici su pročitali i potpisali formulare za svjesni pristanak kako bi se osiguralo volontersko učešće u ovoj istraživačkoj studiji, uključujući tu i korištenje fotografija u širenju izvještaja i prezentacija ovog istraživanja.

Četvrtog dana PLA istraživanja, lokalni istraživači u svakom od timova sproveli su tri do četiri detaljna intervjua sa mladićima i dobili njihov svjesni pristanak da mogu iste snimati na kasete. Kada su preslušane i prevedene na engleski jezik, audio kasete su uništene.

¹⁴ Vođe timova su bili međunarodno osoblje ICRW-a i CARE International-a.

¹⁵ Ryan, G. & Bernard, H.R. (2003). Tehnike identifikovanja teme. Metode za rad na terenu, 15, 85-103.

Slika 1: Mladići - učesnici

Profil člana zajednice

Demografska struktura članova zajednice

Podaci su prikupljeni od grupa koje su sačinjavali devet do petnaest mladića u svakom od pet različitih gradova u BiH, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji. Učesnici petodnevnog PLA istraživanja su bili srednjoškolci starosti od 15-19 godina. Većina učesnika su urbana omladina koja živi u gradovima u kojima je PLA istraživanje sprovedeno. Oni pohađaju različite srednje škole - poput gimnazije, tehničke škole, škole učenika u privredi, stomatološke i ekonomske škole. U većini gradova, najmanje polovina učesnika je pohađala gimnaziju. Broj učesnika prema mjestu i danu istraživanja se mijenjao, što je prikazano u tabeli 2:

Tabela 2: Broj učesnika prema mjestu i danu PLA istraživanja

Mjesto PLA istraživanja	1. dan	2. dan	3. dan	4. dan	5. dan
Sarajevo, BiH	13	13	11	8	11
Zagreb, Hrvatska	15	13	7	13	14
Beograd, Srbija	11	10	8	11	10
Podgorica, Crna Gora	12	13	13	12	13
Banja Luka, BiH	8	11	10	9	9

Na koji su način mladići odabrani

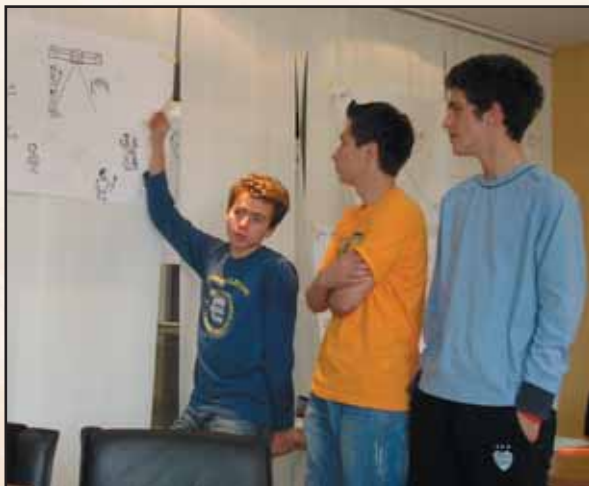
Mladići - učesnici istraživanja, odabrani su za ovo istraživanje putem partnerskih omladinskih organizacija. U Podgorici, omladinska organizacija je identifikovala i izabrala mladiće koji učestvuju u programu volonterskog centra Juventas. U svim drugim gradovima, omladinske organizacije su se obratile psiholozima i pedagogima u srednjim školama u tim gradovima i objasnili su im cilj i metodologiju istraživanja. Školski pedagozi su potom objasnili potencijalnim mladićima - volonterima o čemu se radi u ovom istraživanju i pozvali ih da učestvuju.

Rezultati

Teme u različitim zemljama/gradovima

Za većinu mladića koji su učestvovali u PLA istraživanju, ovo je bio prvi put da su morali otvoreno da diskutuju i da se kritički osvrnu na maskulinitet i nasilje zajedno sa svojim vršnjacima. Mladići su se uključili u ozbiljna razmišljanja kako bi razmotrili svoj uticaj, stavove i nade, slušali ideje drugih, raspravljali o različitim gledištima, a kao reakciju na iznesena mišljenja zajedno su se smijali, bili zbunjeni i zabrinuti dok su dijelili svoje ideje o maskulinitetu sa drugima. Mladići u različitim gradovima su izrazili svoju zahvalnost što im je pružena takva mogućnost.

Slika 2: Mladići - učesnici

Ovdje sam veoma sretan, jer ovdje razmišljam o nekim stvarima o kojima inače ne razmišljam. I mogu da čujem šta drugi misle. (Banja Luka)

Sam PLA proces je pružio mogućnost mladima da razmotre nove norme maskuliniteta i upotrebe nasilja. U tekstu koji slijedi prezentovaćemo neke ključne teme koje su iskrsnule u diskusijama između mladih ljudi u različitim gradovima, a koje se odnose na svako od pet istraživačkih pitanja. Prvo smo istakli teme koje su bile zajedničke u različitim gradovima. Zatim smo istakli nijanse među temama koje su razmatrane u različitim gradovima. U nekim slučajevima, ove nijanse predstavljaju odraz razlika između gradova po pitanju normi i stavova koje su iznijeli mladići; u drugim slučajevima nijanse su odraz tema koje su iskrsnule u jednom ili dva grada, ali ne u drugima, kao varijacija na konkretna pitanja i razgovor.

Slika 3: Mladići - učesnici

Istraživačko pitanje broj 1: Koja su trenutna društvena shvatanja, stavovi i iskustva mladića, naročito kada je riječ o hegemoničnom maskulinitetu?

Tokom trajanja PLA istraživanja, učesnici su uključeni u seriju različitih vježbi, aktivnosti i diskusija kako bi identifikovali centralne karakteristike definicije "hegemoničnog maskuliniteta." Uprkos varijacijama između ali i unutar različitih gradova, mladići su identifikovali neke zajedničke osobine koje određuju maskulinitet u njihovim zajednicama. Ove ključne osobine su živopisno predstavljene u vježbi trodimenzionalnih (3-D) *slika maskuliniteta*, gdje su mladići koristili plastelin da naprave modele idealnog muškarca.

Vidljiva snaga i srodne karakteristike idealnog muškarca

Slika 4: 3-D model, Banja Luka

Fizičke crte. Vidljive fizičke karakteristike, kao što su definisani mišići i veliki penis, pokazuju snagu muškarca, njegovu samouvjerenost, poštovanje i spremnost na seks. Kod modela koje su napravili mladići korištene su fizičke karakteristike da se pokažu nedvosmislene polne razlike kod muškaraca. Ove nedvosmislene polne razlike uključuju dlake na tijelu muškarca, koje su na nekoliko modela predstavljene bradom kao i vidljivim dlakama na grudima. "Mnogo dlaka je znak maskuliniteta" (Beograd). Modeli su takođe istaknuto prikazivali penise, nakon što su fasilitatori objasnili da je dozvoljeno praviti nage modele.

Mladići su objasnili da su široka ramena i veliki mišići na njihovim modelima odraz fizičke snage kao najistaknutije karakteristike maskuliniteta. Mladići su takođe objasnili da široka ramena i veliki mišići, kao i veliki penis, predstavljaju ostale bitne karakteristike muškarca poput samopouzdanja, autoriteta, poštovanja i moći. Modeli nekih mladića su takođe pokazivali snažne noge i velika stopala kao znak stabilnosti. Mladići iz Zagreba su primijetili da "Fizička snaga donosi poštovanje" (Zagreb). Mladići iz Podgorice su rezimirali da "Snaga, dominantna crta maskuliniteta na mom modelu" (Podgorica).

Zaštita i odbrana časti, naročito porodice, ali i među vršnjacima. Kada su upitani o drugim manje vidljivim karakteristikama idealnog muškarca, mladići su istakli presudnu ulogu muškaraca kao zaštitnika. Mladići iz Banjaluke su objasnili da "Nisi muško ako ti treba neko da te zaštiti." Mladići iz Zagreba su razgovarali o "sramoti ako ne možeš da odbraniš svoju porodicu" i da je uloga muškarca da "primi sve udarce za svoju porodicu." Mladići u drugim grupama su izrazili slična osjećanja podjednako snažno:

Muškarac treba da brani svoju čast, štiti svoju porodicu i ne smije dozvoliti da mu iko vrijeđa djecu ili ženu. (Beograd)

Imate nasilje i imate samoodbranu. Samoodbrana je opravdana. Mi smo se okupili i odbranili našeg druga. Ja sam ponosan na to. Nisam ponosan na to što smo se potukli. (Podgorica)

Morate štiti suprotan pol i porodicu, u protivnom, niste pravi muškarac. (Sarajevo)

Slika 5: Mladići - učesnici

Uloga zaštitnika kao određujuća karakteristika maskuliniteta snažno se povezuje sa nasilnom upotrebom sile kod muškaraca, i diskutovana je kod istraživačkog pitanja broj 4 u nastavku teksta. Interesantno je primijetiti da iako je idealni muškarac zaštitnik svoje porodice, u Beogradu idealni muškarac je primjetno odsutan iz života mladića učesnika. Mnogi očevi nisu uključeni u živote njihovih sinova. Na primjer, jedan mladić iz Beograda je istakao: *“Ja učim kakav muškarac ne trebam biti od svoga oca koji je stalno odsutan.”*

Odbrana i držanje do svog stava. Mnogi mladići su takođe istakli da je idealan muškarac tvrdoglav i da mora imati stav. Mladići su objasnili da čak i kada muškarac shvati da njegovo mišljenje nije ispravno, važno je da on ne mijenja svoje mišljenje ili će u protivnom ispasti slabić.

Ne smijete dozvoliti ljudima da mijenjaju vaše stavove. (Beograd)

Drži se svog stava... ako upadneš u verbalni konflikt moraš ga se držati (svog stava) inače ćeš ispasti slabić. (Zagreb)

Moraš imati jaku volju. (Sarajevo)

Održavanje jakog karaktera. Mladići su primijetili da je snaga karaktera takođe ključna odrednica maskuliniteta. Pod snagom karaktera, mladići su mislili poznavati i slijediti svoje vlastite vrijednosti i uvjerenja. Mladići u Sarajevu su istakli: *“Kada mi promijenimo nešto u sebi, naš karakter se smatra slabijim, tako da mi nikada ne bismo smjeli mijenjati naš karakter ni za koga.”*

Biti uspješan u svemu. Mladići su istakli da, iako to ne može biti predstavljeno 3-D modelima, idealan muškarac je takođe “u svemu uspješan.” Mladići su navodili uspjeh na poslu ili u sportu kao najčešće primjere uspjeha koji su bitni za muškarce. Ali, kada su upitani koji tipovi uspjeha su ključni da bi “bili muškarci,” većina mladića je brzo dodala da je bitan uspjeh u svemu što muškarac čini. Mladići u Sarajevu su primijetili da “tipičan muškarac mora biti uspješan na poslu, u porodici, u svemu što radi.”

Mladići su takođe identifikovali bogatstvo i finansijski uspjeh kao odlučujuće očekivanje od muškarca u nekim od njihovih 3-D modela. Mladići su objasnili očekivanje da muškarci treba da budu uspješni finansijski, kroz obezbjeđivanje finansija za njihovu porodicu. Ali na kraju su istakli da nisu mislili da biti bogat znači imati poštovanje kao muškarac samo po sebi, naročito u poređenju sa drugim karakteristikama maskuliniteta koje su identifikovali. Jedan mladić iz Beograda je rekao: *“Bolje je biti sa svojom porodicom nego imati uspješnu karijeru.”*

Slika 6: 3-D model, Podgorica

Aktivnosti koje definišu maskulinitet: sport i piće. Mladići su opisali aktivnosti koje vide kao osnovne karakteristike hegemoničnog maskuliniteta, uključujući učešće u sportu. Nekoliko 3-D modela je pokazalo muškarce uključene u sport, poput modela broj 6 gdje košarkaška lopta stoji pored modela. Mladići iz Zagreba su izabrali da prave modele “tipičnog” radije nego “idealnog” muškarca u njihovoj zajednici, gdje tipični muškarci predstavljaju oličenje kako idealnih tako i nesavršenih osobina. Svi 3-D modeli muškaraca iz Zagreba su prikazani kako gledaju sport na TV-u, od kojih je jedan model imao i tikete sportske kladionice i loptu pored. Slično, u Beogradu mladići su izjavili da je učestvovanje u sportu neophodno za razvoj zrelog muškarca - *“muškarac ne može biti muškarac bez sporta.”*

U različitim gradovima, naročito u diskusiji o društvenim mjestima i njihovom uticaju, mladići su istakli piće (alkohol) kao važnu karakteristiku maskuliniteta. Mladići u Zagrebu su takođe istakli upotrebu alkohola kao ključnu odrednicu maskuliniteta, uz napomenu: *“On ima veliki penis i veliko pivo - on je tipičan muškarac.”* (Zagreb).

Slika 7: 3-D model, Beograd

Polna zrelost i spremnost za polne odnose

Veliki penis. Mladići su istakli da je veliki penis važna karakteristika idealnog muškarca. Pojedini mladići govorili su o velikom penisu kao o generalnom pokazatelju “poštovanja” i “snage” (Banja Luka). Drugi mladići jasno su objasnili da velik penis predstavlja ideal “spremnosti” za polne odnose kao ključnu karakteristiku muškarca, iako su različite grupe istakle različite tipove polnih aktivnosti.

On ima velik penis kako bi mogao “naporno raditi” odnosi se na seks jer je on Balkanac. (Beograd)

Snažan muškarac mora imati snažne ruke, naročito desnu ruku da je koristi za masturbaciju. (Zagreb)

On je go, uvijek spreman za akciju, seks. (Zagreb)

Za neke grupe mladića, spremnost za polne odnose bila je posebno usmjerena na masturbaciju kao učestalu aktivnost; druge grupe su nagovijestile da idealan muškarac u svakom trenutku treba biti spreman da ima polne odnose sa ženom. Hvalisanje pred drugim vršnjacima o polnoj zrelosti i osvajanju uočeno je kao odlika maskuliniteta koju su uočili pojedini mladići. U Beogradu, mladići su objasnili da pojedini mladići pričaju vršnjacima "lovačke priče" kako bi se hvalili o tome koliko su puta imali polne odnose u kratkom periodu i sa koliko su djevojaka imali polne odnose istovremeno.

Slika 8: 3-D model, Podgorica

Malo do nimalo znakova žena. U različitim gradovima mladići su radili 3-D modele tipičnih muškaraca u njihovim zajednicama koji sadrže malo referenci na društvenu interakciju ili veze sa ženama kao definisanje maskuliniteta, uz izuzetak modela koji oslikavaju penise kao znak muškarčeve spremnosti za polne odnose u svako vrijeme. U Zagrebu, kada su pitali mladiće gdje su djevojke, vezano za modele tipičnih muškaraca smještenih ispred televizora, mladići su rekli da su one "u kuhinji."

Muškarci nisu žene, slabići ili homoseksualci

Mladići su uočili da presudna uloga toga da si idealan muškarac i definisanja maskuliniteta nije ponašati se poput žene, ili biti viđen kao žena. U mnogim gradovima, mladići su ukazali na uobičajeni naziv "pičkica" ukoliko muškarac izgled slabašno. Jedan mladić iz Zagreba opisao je važnost da otac uči sinove "da se brane kad je neophodno, da ne bježe kao curice" (Zagreb). Mladići iz Beograda raspravljali su o tome kako mladići nikad ne treba da budu kukavice, i objasnili kontinuum kukavičluka; taj kontinuum ističe žene, a potom ženske dijelove tijela kao pokazatelje rastućeg kukavičluka.

"Kukavica" > "Žena" > "Sisa" > "Pičkica"

Muškarci ne plaču. U većini gradova mladići su izjavili da pravi muškarci ne pokazuju emocije, a naročito da ne plaču. Plakanje je okarakterisano kao znak da si žena ili slabić. Jedan mladić iz Beograda je rekao: "Ja biram da nikad ne pokažem slabost, nikad i nigdje!". Drugi su rekli: "Najgora stvar koju bi mogao da uradiš je da zaplačeš i pokažeš da te neko povrijedio," i "Balkanac bi trebao biti poput mašine i da ne pokazuje slabost." Mladići iz Sarajeva naglasili su da "tipičan muškarac obično ne plače, ali kad je pijan, onda je to prihvatljivo." Interesantno je primijetiti da je ovo bilo jedno područje gdje su pojedini mladići, naročito u Zagrebu, željeli snažnu promjenu ovog ideala kako bi mogli otvorenije pokazati svoje emocije.

Muškarci nisu homoseksualci. U nekoliko navrata tokom petodnevnih vježbi, mladićima je postavljeno pitanje o njihovim stavovima prema vezama istog pola. U svim grupama, otprilike polovina mladića izrazila je negativne stavove: od nelagodnosti, do snažnih osjećanja gađenja i nasilja. Nekoliko mladića, sa negativnim reakcijama, izrazilo je da osoba ne može biti i muškarac i homoseksualac.

Ako je mladić homoseksualac, on postaje žensko. On ne može biti muževan jer je homoseksualac... Nije prirodno biti homoseksualac. (Banja Luka)

Odgajan sam da budem protiv homoseksualaca. Imam negativan stav prema tome. To nije prirodno. (Beograd)

Nekoliko mladića direktno je izrazilo podršku za prava pojedinca da bude homoseksualac, govoreći, na primjer, “*za mene je to normalna osoba, samo sa drugačijom polnom orijentacijom*” (Banja Luka). U gradovima većina mladića, koji su izrazili podršku za veze istog pola, smatrali su da ako se za nekog s kim su bili prijatelji dugo vremena “otkrije da je homoseksualac”, ostali bi prijatelji.

Ako bih saznao da je jedan od mojih prijatelja homoseksualac ostao bih i dalje njegov prijatelj, ali ne bih prihvatio nekog novog prijatelja koji je homoseksualac. (Podgorica)

Spreman sam nastaviti prijateljstvo s nekim koga poznajem već dugo vremena, čak i ako je on homoseksualac. (Sarajevo)

Međutim, mladići su naglasili da bi bilo veoma važno da njihovi prijatelji ne pokazuju nikakve znakove feminiziranosti i da ne “pokušavaju ništa” sa njima. Mladići su, takođe, izrazili zabrinutost da bi druženje sa nekim ko je očigledno homoseksualac (kroz znakove feminiziranosti) moglo prouzrokovati da i taj mladić takođe bude viđen kao homoseksualac i da je veoma važno da se to izbjegne. Pojedini stavovi mladića mijenjali su se tokom ovih od pet dana. Oni koji su prvobitno izrazili snažnu negativnu reakciju prema polnim manjinama, do posljednjeg dana zajedničkog učenja i djelovanja, rekli su da se osjećaju “malo više” tolerantniji.

Slika 9: 3-D model, Banja Luka

Slika 10: 3-D model, Beograd

Nijanse između gradova

Nacionalni identitet i politički kontekst. U dva grada, Beogradu i Banjaluci (Slike 9 i 10), mladići su uočili vidljive znakove nacionalnosti i tradicije kao karakteristike koje određuju prave muškarce u njihovim zajednicama. Mladići iz ova dva grada objasnili su da je “ponos nacijom” ključna karakteristika koja određuje maskulinitet. Na 3-D modelima iz Banjaluke, jedan mladić je istakao da uočljivi hrišćanski krst predstavlja “vjernost tradiciji”.

Reference na ulogu rata ili borbe kao definisanja maskuliniteta. U većini grupa bilo je malo eksplisitnih referenci na rat. Međutim, u Zagrebu, jedan od 3-D modela predstavljen je bez noge (Slika 11) jer *“on je pravi muškarac, a svaki pravi muškarac mora ići u rat”* (Zagreb). U Podgorici su dva modela uključivala oružje i reference na borbu; kao što su mladići u Podgorici istakli: *“naši modeli nose oružje”*. (Podgorica, Slika 12).

Snaga: fizička i/ili mentalna. U nekoliko grupa, mladići su izrazili različita mišljenja o relativnoj važnosti fizičkog razvoja i razvoja mišića nasuprot mentalnom razvoju, definišući mušku snagu. Mladići iz Banjaluke i Zagreba naglasili su da postoje mnogi oblici snage. Naročito, pojedini mladići su rekli da su mentalne osobine važnije od fizičkih osobina.

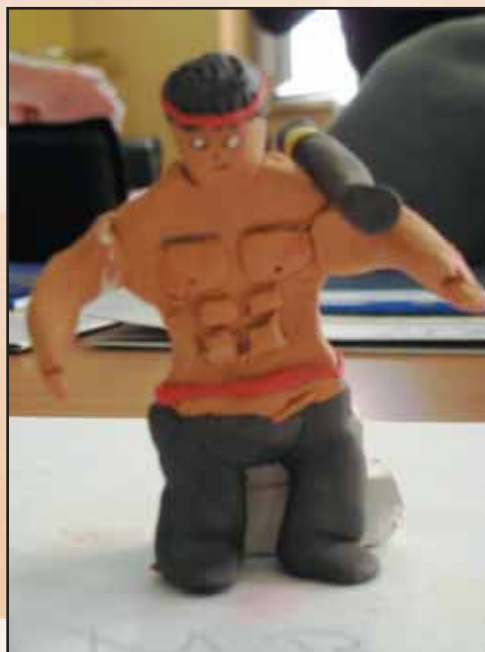
Slika 11: 3-D model bez noge, Zagreb

Ne sviđa mi se što su fizičke karakteristike naglašene kao pokazatelj snage. Mentalne su važnije. Za mene je važno da sam uspješan u poslu. (Banja Luka)

Možeš imati velike mišiće ali to te ne čini većim čovjekom. (Zagreb)

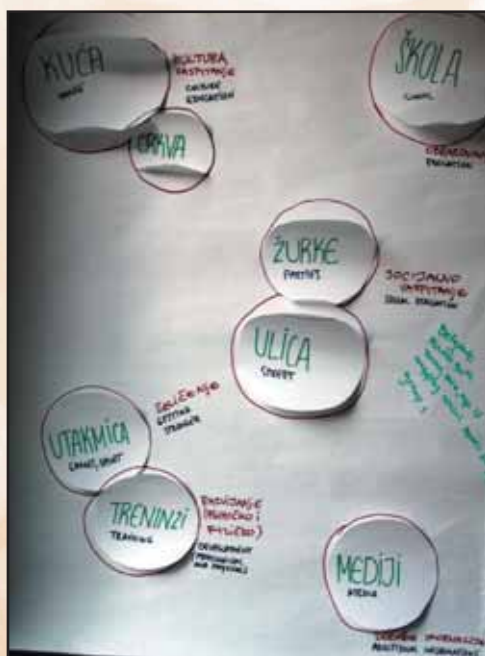
Osim toga, pojedini mladići su izjavili da bi sama fizička snaga bila prazna bez mentalne snage, i da je ponekad naglasak na fizičku snagu zapravo nadoknada za druge slabosti. Mladići su se takođe razlikovali i u stepenu do kog su oni sami smatrali da je očigledno pokazivanje fizičke snage ili moći, a stoga i nasilja, važno za dokazivanje maskuliniteta nasuprot intelektualnoj moći. *“Uvijek je dobro posjedovati moć... Ako si pametan uvijek ćeš manipulirati nekim”* (Sarajevo). Drugi mladići u gradovima okarakterisali su potrebu osobe da dokazuje svoju snagu samo radi toga, uključujući i primjenu moći nad drugima, kao *“primitivnu.”*

Modeli idealnih muškaraca za same mladiće. Učesnici, u svojim diskusijama u raznim gradovima, u velikoj mjeri su se složili oko skupa idealnih očekivanja od muškaraca u njihovim zajednicama. Mladići su uputili na posebna očekivanja vezana za značenje izraza *“biti muškarac”* (Banja Luka). Ideja o *“pravom ili idealnom”* muškarcu - kao društvenom tipu (ili tipovima) koji se može opisati - ostavila je utisak na mladiće u dosta gradova.

Slika 12: 3-D model, Podgorica

Međutim, važno je istaći varijaciju među grupama o tome da li njihovi 3-D modeli - i hegemonični ideali koji su predstavljeni - odražavaju ideal kome oni sami kao mladići teže. Većina mladića u Banjaluci je rekla da 3-D likovi jesu ideali kojima oni teže. *Želio bih biti takav, izuzev frizure. To je ono čemu težimo* (Banja Luka). Nasuprot tome, mladići iz Zagreba napravili su svoje tipične (kao suprotnost idealu) muške likove prilično pasivnih, izolovanih muškaraca koji gledaju sport na televiziji i piju pivo; i iako su ti likovi viđeni kao tipični, to nisu bili muškarci kakvi bi oni naročito težili da budu. Mladići iz Beograda govorili su o mnoštvu modela maskuliniteta, kao što su “porodični čovjek” i “moderna čovjek”. Raspravljali su o skupu društvenih normi maskuliniteta koji se mijenja, i koji je pod uticajem porasta slika iz medija sa Zapada, što se može vidjeti u zapažanju da *“Nema ničeg lošeg u Jamie Oliveru (kuvaru).”*

Slika 13: Društvena mjesta za okupljanje mladića, Beograd

Istraživačko pitanje 2: Kako društvene institucije kao što su mediji, škola, religija, porodica i vršnjaci utiču na društveno shvatanje maskuliniteta?

Mladići u većini gradova istakli su dom i školu kao dva društvena mjesta koja najjače utiču na maskulinitet širom Balkana. U okviru ovih mjesta, roditelji, braća i sestre čvrsto su vezani za dom, dok su grupe vršnjaka poput prijatelja, društva ili “raje” čvrsto vezani za školu gdje mladići uče o društvenim pravilima ponašanja. Prvog dana zajedničkog učenja i djelovanja, mladići su razvili Venove dijagrame koji predstavljaju društvena mjesta na kojima se oni kreću, a trećeg dana mladići su raspravljali o ulozi koju društvene institucije imaju u vršenju uticaja na nasilno ponašanje (detaljna rasprava u poglavlju istraživačko pitanje #4).

Dom. Kao što su mladići izjavili, dom je jedno od jačih društvenih mjesta koja imaju uticaj na razvoj društvenog shvatanja maskuliniteta. Dom, posebno roditelji, braća i sestre, pružaju pozitivne a ponekad i negativne uzore i to je mjesto gdje mladići uče kako da budu dobri ljudi. Kao što su mladići iz Beograda izjavili: *“Dom je mjesto gdje imaš dobre uzore kako da budeš dobra osoba, kako da se brineš o sebi, kako da ostaneš “cool (hladan)”*. Različiti članovi porodice utiču na mladiće na različite načine. Na primjer, jedan mladić iz Sarajeva izrazio je *“moj otac je najuticajniji, ali majka me je naučila kako da komuniciram.”* Očevi ne pružaju uvijek pozitivne uticaje, kao što su opisali mladići u sljedećim izjavama:

Porodica nema nužno pozitivan uticaj. Mislim na patrijarhalne porodice u kojima otac ima zadnju riječ i koje su vođene prema tradicionalnim principima. (Podgorica)

Nisam od svog oca naučio kako da budem muškarac, naučio sam kako da NE budem pravi muškarac jer je otac bio alkoholičar. (Beograd)

Religija: U većini gradova, religija (i tradicija) igra naročito važnu ulogu u stvaranju muškog identiteta i obično je vezana za dom. Kao što su mladići iz Banjaluke izjavili, uticaj religije zavisi od njene relativne važnosti u porodici: *“Ako sam religiozan, to će uticati na moje ponašanje.”* U Beogradu su mladići izrazili da je crkva mjesto koje ih uči kako da razlikuju *“dobro od lošeg.”*

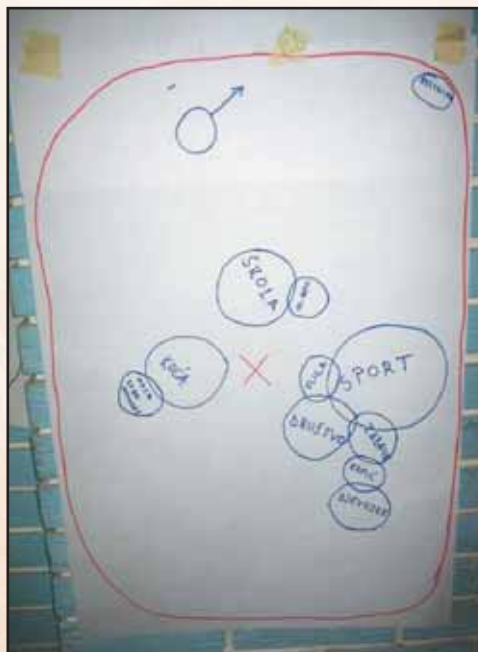
Nasuprot tome, mladići iz Sarajeva izjavili su da religija igra veoma malu ulogu u vršenju uticaju na maskulinitet. Ovo se može vidjeti na Slici 14 gdje religija predstavlja mali krug u gornjem desnom uglu i ona je najudaljenija od mladića u toj zajednici (koji su predstavljeni znakom “X”).

Škola. Škole su ključna mjesta interakcije sa vršnjacima, nastavnicima i djevojkama. Osim kod kuće, mladići su prijavili da najveći dio svog vremena tokom tipičnog radnog dana provode u školi. Škola je, takođe, lokacija rizičnog i ranjivog društvenog mjesta zbog upotrebe droge, tuča među učenicima, zlostavljanja i sveobuhvatnog nepovjerenja administracije i nastavnika, naročito u Podgorici.

Kafići i klubovi: Kafići i klubovi bili su prisutni u većini Venovih dijagrama koje su radili mladići. Kafići i klubovi su mjesta za druženje sa drugim muškim vršnjacima i djevojkama, i obično podrazumijevaju određeni nivo konzumacije alkohola. Mladići u Sarajevu izjavili su da im alkohol pomaže da se osjećaju “opuštenije” i stoga spremni da priđu djevojkama, stičući poštovanje svojih muških vršnjaka. Mladići su takođe govorili o negativnim uticajima u kafićima i klubovima, uključujući izloženost drogama, narkoticima i nasilju.

Vršnjaci. Mladići su rekli da druženje sa drugim muškim vršnjacima snažno utiče na očekivanja o tome kako “biti muškarac”. Oni su istakli da je pokazivanje muških osobina i ponašanja, naročito pred drugim muškarcima ili vršnjacima, i dokazivanje da su muževniji od drugih, karakteristika hegemoničnog maskuliniteta.

Sport. Mladići su raspravljali o relativnom značaju različitih društvenih institucija u oblikovanju maskuliniteta, naročito u pogledu fizičkog razvoja nasuprot društvenog ili intelektualnog. Raspravljali su o ulozi sporta koji igra ključnu ulogu i u fizičkom i u intelektualnom razvoju:

Slika 14: Društvena mjesta za okupljanje mladića, Sarajevo

Slika 15: Mladići - učesnici

Trenutno teretana ima veliku ulogu. Ona povećava maskulinitet. Ali ja mislim da sam jak u svojoj glavi i takođe želim biti jak u mišićima. (Banja Luka)

Osim što omogućava mladićima da “*razviju mišiće za borbu*”, bavljenje sportom ih takođe uči važnim životnim vještinama. “*Sport te uči kako da podnosiš poraz.*” (Beograd). Mladići su rekli da utakmice pružaju mogućnost da naučiš šta je to “fer plej”. U utakmici, muškarci uče kako da budu timski igrači i razvijaju vještine, kako da se kontrolišu čak i kad nešto krene loše, ili kad izgube utakmicu. Ponekad treneri čak kažnjavaju mladiće koje su vidjeli da se tuku. Iako su neki mladići primijetili da sport ističe vrijednosti saradnje (timskog rada), oni i dalje osjećaju da se glavna poruka u sportu više podudara sa tradicionalnom percepcijom hegemoničnog maskuliniteta.

Slika 16: Mladići - učesnici

Mediji (globalna kultura i moda). Mladići u različitim gradovima su izjavili da su kultura i moda načini da muškarci pokažu svoju individualnost - i da je sposobnost izražavanja vlastite individualnosti povezana s činjenicom da ste pravi muškarac. Nekoliko likova izrađenih od gline predstavilo je odjeću, tetovaže ili frizure (često tzv. irokez frizuru) koje su u modi. Zanimljivo je da mnogi znakovi za izražavanje individualnosti imaju vezu sa kulturom zapadnih medija, kao što su zlatni lanci povezani sa hip-hopom i irokeze povezane sa punk pokretom. Na primjer, u Sarajevu su mladići izjavili da je irokeza Davida Beckhama i ofarbana kosa uobičajena frizura koju kopiraju njihovi vršnjaci.

Istraživačko pitanje 3: Koji je opseg stavova i ponašanja mladića prema ženama i njihovim vezama sa ženama?

24-satni raspored za djevojke koji su izradili mladići (Podgorica)

7:30 - u školi: Ne prate časove
(nisu zainteresovane)

- **Trač**
  - Odlazak u toalet
- **Trač uz kafu**
  - Odlazak u toalet
- **Trač uz doručak**
  - Odlazak u toalet
- **Trač uz novu lekciju iz biologije**
  - Odlazak u toalet
- **Trač u povratku kući**
  - 19:00 - džogiranje uz trač

Tabela A: 24-satni ciklus za djevojke, Podgorica

Stavovi mladića o ženama, uključujući i njihove težnje i stavove o vezama sa ženama, pojavili su se u tri vježbe zajedničkog učenja i djelovanja: (1) kada su opisivali različite 24-satne rasporede i društvena mjesta za djevojke i mladiće; (2) u njihovim analizama vlastitih iskustava moći; i (3) kada su razmjenjivali mišljenja o stavovima koji se odnose na ravnopravnost polova. Mladići su imali različite stepene iskustva u romantičnim vezama sa ženama; otuda su njihova opažanja bila mješavina neposrednog iskustva i izraženih očekivanja.

Podaci o stavovima mladića o ženama i njihovim vezama sa ženama grupisani su prema onome što Connell definiše kao četiri ključne polne “strukture”: (1) *simbolizam*, odnosi se na način predstavljanja i jezik koji se koriste za stvaranje razlika među polovima; (2) proizvodni odnosi, ili podjela rada, odnosi se na podjelu rada za plaćeni i neplaćeni posao; (3) *odnosi moći*, odnosi se na odnose dominantnosti i podređenosti između

muškaraca i žena; i (4) kateksis (cathexis), ili *emotivne veze*, odnosi se na norme i iskustva želja, intimnosti i emocija. Svaka od ovih tema je istražena u kontekstu odnosa mladića sa vršnjakinjama i ljubavnim ili bračnim partnerima.

Simbolika / Razlike u rodu/polu

Stereotipne ženske aktivnosti i mjesta. Zamolili smo mladiće da opišu kako njihove vršnjakinje provode vrijeme i da navedu razlike između sebe i svojih vršnjakinja. U njihovim prvim zapažanjima, naročito onim zajedničkim pri sastavljanju 24-satnog rasporeda za djevojake, opisi djevojačkih aktivnosti i prioriteta koje su mladići naveli naglašavaju stereotipna shvatanja ženske prirode (vidi Tabelu A). U pet gradova, mladići su jednoobrazno imenovali dvije glavne ženske aktivnosti: tračanje i korištenje šminke.

Čim se probude, one (djevojke) tračaju sa svojim prijateljicama. (Sarajevo)
Dnevni raspored djevojke? Pa to je veoma lako. Šminka, šminka, šminka. (Banja Luka)

Mladići u svih pet gradova takođe su naglasili aktivnosti vezane za stereotipna shvatanja ženskih navika tračanja i šminkanja, uključujući telefonske razgovore i provođenje vremena u toaletu, koje oni vide kao izrazito ženske karakteristike. Mladići ovu naviku dugih telefonskih razgovora djevojaka sa svojim prijateljicama vide kao karakterističnu osobinu djevojaka, nasuprot mladićima koji *“telefoniraju samo zato što moraju, da urade nešto. Ne zato što to vole.”* (Banja Luka). Toalet je takođe opisan kao žensko mjesto pomalo misteriozne moći o kome mladići *“ne znaju šta one (djevojke) rade unutra,”* izuzev da je to mjesto na koje djevojke obično odlaze zajedno i gdje provode dosta vremena.

Mladići su ove aktivnosti opisali uz mnogo smijeha i šale. Često su se oslanjali na svoje vršnjake koji imaju sestre kako bi ispunili detalje 24-satnog rasporeda, jer su mnogi rekli da jednostavno ne znaju mnogo o djevojkama. U njihovoj prvoj prezentaciji njihovog rasporeda, karikature djevojaka koje su izradili mladići temeljile su se na sarkazmu i šali, što je, čini se, umanjilo značaj bilo kojih drugih aktivnosti i prioriteta djevojaka, osim trača i šminke. Na primjer, nekoliko 24-satnih rasporeda, dok navode da djevojke idu u školu, naglašavaju da je vrijeme provedeno u školi potrošeno na šminkanje i trač.

Jedna od grupa sa zajedničkog učenja i djelovanja (iz Podgorice) izradila je 3-D likove i žena i muškaraca. Jedan model je takođe naglašavao ljepotu djevojaka nad pameću. *“Obratili smo pažnju na tipično ženske karakteristike djevojaka; ovo je velika glava koja je prazna”* (Podgorica, Slika 17).

Slika 17: 3-D model mlade žene koja se (prema izvještaju) pokriva rukama, Podgorica

Slika 18: Mladići - učesnici

U pogledu večernjih aktivnosti vikendom, mladići su izjavili da su djevojke više sklone tome da provode vrijeme jedna kod druge i da prespavaju kod prijateljice. Mladići su takođe opisivali vrijeme koje djevojke provode u diskotekama i klubovima. Istakli su da djevojke tipično dolaze ranije nego mladići i da definitivno odlaze ranije zbog straha roditelja da neće biti sigurne ako ostaju do kasno vani.

Mladići su takođe opisivali razlike u načinu konzumiranja alkohola kod djevojaka, ističući da djevojke često "piju da bi se napile" žestoka alkoholna pića, nasuprot mladićima koji piju pivo, i piju ga radi užitka. Iz perspektive mladića, "djevojke ne znaju da piju i ne poznaju svoje granice" (Zagreb).

Prepoznavanje stereotipova i dvostrukih standarda. Istovremeno dok su davali opise djevojaka bazirane na stereotipovima, mnogi mladići su istakli da ovi opisi karakternih osobina nisu tačni i da su u pojedinim slučajevima nepravedni. Naročito, mladići su istakli da djevojke takođe mogu imati stavove i baviti se aktivnostima koje su više tipične za muškarce.

Ne budimo kreteni. Zaboravimo šminku. To nije sve što one rade. (Banja Luka)

Baš kao što neki mladići mogu biti ženstveniji, neke djevojke mogu biti muževnije (muškobanjaste). (Zagreb)

Pozitivne stvari ovdje nisu napisane. Na primjer, djevojke se takođe bave sportom. (Banja Luka)

Mladići u nekoliko gradova izjavili su da se standardi koji se primjenjuju za djevojke i njih same razlikuju u pogledu društvenih mjesta na kojima se naveče kreću. Roditelji se plaše da bi njihove kćerke mogle biti u opasnosti kad ostaju do kasno vani i zahtijevaju od djevojaka da ih nazovu i jave im gdje se nalaze i da se vraćaju kući ranije nego mladići. Dok mladići imaju više slobode da izlaze naveče u grad, djevojke, koje se same naveče vraćaju kući, nailaze na osude i ogovaranja komšija.

Niko ne pita gdje ja idem, ili kada ću se vratiti kući, dok moja sestra ima ograničenja. Ona ne može ni minute zakasni... Ja opravdam ovako ponašanje svojih roditelja, jer neko mora da brine o ovim stvarima. (Podgorica)

Djevojke su slabe, ako ostaju do kasno vani... mogu biti u opasnoj situaciji. (Sarajevo)

Mladići iz Zagreba izjavili su da ako bi ljudi (zajednica) noću vidjeli djevojku u parku pod dejstvom alkohola, oni bi pretpostavili da je "narkomanka i kurva," ali ako bi to bio mladić, oni bi pomislila da je to "samo neki mladić koji se trijezni od alkohola." Mladići iz Sarajeva izjavili su slično:

One djevojke su diskriminirane zato što se one ne mogu vratiti kući kasno, inače će ih gledati kao kurve. (Sarajevo)

Kao rezultat toga, djevojke su naveče, na javnim mjestima, često u pratnji svoje braće koji su tu da ih zaštite.

Majka i sestre. Mladići su opisali odnose uzajamnog poštovanja i autoritete sa svojim ženskim članovima porodice, naročito sa majkama i sestrama. U njihovim kartama moći, mladići su okarakterisali svoje majke i starije sestre kao osobe koje imaju moć "autoriteta" i "iskustva" nad njima, i predstavili su taj autoritet kao nešto što pruža osjećaj sigurnosti mladićima. Mladići su, takođe, označili moć "ljubavi" kao dvosmjernu vezu između njih i njihovih majki i sestara i nagovijestili da oni cijene emocionalnu bliskost. Mladići su objasnili da su naučili vrijednost komunikacije i da su imali priliku da razgovaraju o svojim osjećanjima, naročito sa majkama.

Majka je blaga prema meni, ona je fleksibilnija. (Podgorica)

Moja starija sestra je prva osoba koja će ukazati na moje mane i pomoći mi da ih savladam. (Podgorica)

Kao što je navedeno iznad, mladići su izrazili potrebu da zaštite i održe čast svojih sestara i majke. Braniću majčinu čast (Beograd). Jedan mladić iz Sarajeva objasnio je da, kad se jednog dana njegova sestra vratila kući uplakana zato što ju je neko nazvao kurvom, on je upotrijebio nasilje da je zaštiti. Muškarac bi trebao fizički braniti svoje sestre (Sarajevo).

Podjela rada

Podjela rada kod kuće. O društvenim očekivanjima o ulozi žena u domaćinstvu kao onima koje brinu o djeci i kućnim poslovima, raspravljalo se u nekoliko gradova. Mladići su naglasili da roditelji pripremaju svoje kćerke da budu zadužene za kućne poslove kao što su kuvanje, pranje odjeće i peglanje, dok muškarci naporno rade da finansijski obezbijede svoju porodicu (vidi Tabelu B). Kada su ispitivani o njihovoj ulozi u kućnim aktivnostima, mladići iz Sarajeva naglasili, naveli su da oni "samo spremaju svoju sobu" ili "peru prozore jer ih žene ne mogu dohvatiti." Mladići iz Banjaluke su rekli da oni obično obavljaju poslove izvan kuće, dok njihove sestre obavljaju poslove u kući. U Podgorici su mladići izjavili da roditelji favorizuju sinove u odnosu na kćerke i premda sinovi spremaju kuću, oni sebi ne pripremaju hranu.

Obaveze muškarca u kući su da:	Obaveze žene u kući su da:
<ul style="list-style-type: none"> - zarađuje za život porodice, - radi prekovremeno - brine o miru i redu u porodici - donosi odluke - radi tehničke stvari (mijenjanje sijalica i mijenjanje osigurača)	<ul style="list-style-type: none"> - kuva - pere - pegla - brine o djeci - bude na raspolaganju za svoju porodicu u bilo kojoj situaciji - organizuje zabave - odgaja djecu

Tabela B: *Tradicionalna podjela kućnih poslova (Beograd)*

Primijetio sam da je moja sestra dužna da radi više od mene. Moja porodica je patrijarhalna. Teško mi je da razumijem i prihvatim tu razliku. To je jednostavno tako. (Podgorica)

Slika 19: 3-D model žene koja drži metlu, Podgorica

U isto vrijeme, mladići su naglasili da ova tradicionalna očekivanja nisu jednoobrazne norme. Mladići iz Zagreba, Banjaluke i Beograda, na primjer, istakli su da iako ova očekivanja još uvijek postoje u više ruralnim naseljima, ona više ne važe u gradu. Pojedini mladići su izrazili da se oni sami nisi nužno pridržavali društvenih normi sa oštrim podjelama u kućnim poslovima. Na primjer, neki su rekli da su radili "ženske poslove" kada nema drugih ženskih osoba, naročito kako bi pomogli svojim majkama.

Ja nemam sestru. Ja pomažem svojoj majci. Ona ne može sve sama da radi. (Beograd)

Ne postoje muški i ženski poslovi, postoje samo oni koje volim i oni koje ne volim. (Beograd)

Odnosi moći

Potreba da se zadrži autoritet: kako i u kojoj mjeri. Većina mladića osjetila je potrebu da zadrži autoritet nad ženama. Ipak, pojedini mladići naglasili su ravnopravnu (ravnomjerno podijeljenu) moć, dok su drugi zagovarali zadržavanje svog autoriteta i moći. Stoga je došlo do izvjesnog neslaganja i nekih pitanja među mladićima o tome kako balansirati jednakost i želju za autoritetom u odnosima sa ženama. Sljedeće izjave ističu najbitnije u ovim diskusijama:

Kako balansirati ravnopravnu moć i muški autoritet?

Izjava 1:

- *Mislim da je pozitivno da muškarac ostane glava porodice sve dok ne upotrebljava nasilje. (Mladić 1, Zagreb)*
- *Ali kako je moguća potpuna ravnopravnost ako je bilo ko glava porodice? (Mladić 2, Zagreb)*

Izjava 2:

- *On ne bi trebao imati veliki autoritet, oni bi trebali biti ravnopravni. (Mladić 1, Banja Luka)*
- *Muškarac bi trebao biti glava porodice i oni ne mogu biti na istom nivou. (Mladić 2, Banja Luka)*
- *Muškarac bi trebao imati neki stepen autoriteta. Premda mora postojati poštovanje (ona mora poštovati njega i oni moraju imati uzajamno poštovanje). (Mladić 3, Banja Luka)*

Izjava 3:

- Muškarac bi trebao biti *“glava porodice”*, što znači da *“se njegova riječ poštuje”*. Muškarac bi trebao donositi odluke u porodici, ali na njemu je da obezbijedi standard života koji oni zaslužuju (ovim redom). U plenarnoj diskusiji svi učesnici su se jednoglasno složili sa ovom idejom, međutim, tri učesnika su izričito izjavili da ovo nije njihov izbor i da bi željeli da žena takođe budu uključena u proces donošenja odluka. (Beograd)

Vezano za ideju autoriteta, mladići u gradovima su smatrali da bi oni trebali *“voljeti i štiti”* svoje ženske partnere. U Banjaluci, na primjer, u raspravi o autoritetu muškaraca u vezama, jedan mladić je naglasio da *“muškarac mora biti zaštitnik žene, i zato pokazujemo veliku snagu (u 3-D modelima)”* (Banja Luka).

Zanimljivo, u mnogim od ovih diskusija koje su se desile nakon ranijih diskusija o maskulinitetu i moći tokom zajedničkog učenja i djelovanja, mladići koji su tražili zadržavanje muškog autoriteta činili su to uz izričito ograničenje da bi ova moć bila samo *“mala”*, i uz razumijevanje da ona ne bi prouzrokovala trajnu štetu, a naročito ne nasilje. U Zagrebu, na primjer, mladići su izjavili da bi se žene same mogle braniti ako bi trebalo, ali da je idealna uloga muškaraca da bude zaštitnik: *Žena se može sama braniti, ali lakše je ako ima nekoga da joj pomogne (Zagreb)*.

Neki žele ravnopravnu moć. Nekoliko grupa mladića sačinjavalo je posebnu grupu koja je izrazila svoje ideale o ravnopravnoj moći u svojim intimnim vezama sa ženama. Trećeg dana, mladići su izvodili vježbu u kojoj su pojedinačno ucrtavali na kartu odnose moći u njihovim ključnim vezama. Kada smo ih pitali da iznesu svoje mišljenje o tome koje tipove odnosa moći bi oni očekivali u svojim vezama sa ženama, nekoliko grupa mladića izrazilo je ideale ravnopravne moći.

Podrška bi trebala biti uzajamna. Oni bi trebali biti ravnopravni i vjerovati jedno drugom. (Banja Luka)

Brak se sastoji u tome da zatražiš pomoć od žene da zajedno idete kroz život, uz uzajamno poštovanje. (Zagreb)

Slika 20: Mladići - učesnici

“Papučar” i “pekmez.” U dva grada (Sarajevu i Podgorici), mladići su imenovali prepoznatljive *“tipove”* muškaraca koje njihove zajednice etiketiraju i omalovažavaju zbog ustupanja moći ženama. Kada su raspravljali o 3-D likovima tipičnog maskuliniteta, mladići iz Sarajeva opisali su šta se podrazumijeva pod pojmom *“papučar.”* Učešće muškarca u kućnim poslovima, naročito kad žena zarađuje najviše u porodici, smatra se slabljenjem njegovog maskuliniteta. U drugom primjeru, mladići su opisali da je muškarac označen kao *“papučar”* kad se njegova djevojka ponaša na način za koji njegovi vršnjaci smatraju da pokazuje nedostatak mladićeve kontrole nad njom.

Raskinuo sam sa djevojkom zato što su me prijatelji ismijavali jer je ona izlazila naveče u grad bez mene. Meni to nije smetalo, ali prijatelji su me zvali "papučar." Morao sam sačuvati svoj status u svojoj raji, pa sam zato raskinuo s njom. (Sarajevo)

U Podgorici, mladići su naveli tip muškarca označen kao "pekmez." Ovaj pojam opisuje muškarce koje ljudi vide kao zavisne ili od svojih majki, ili ljubavnih ženskih partnera. Pojam "pekmez" sugerise da je muškarac mek i zavisan nasuprot željenim muškim karakteristikama čvrstine i nezavisnosti. Ove oznake "papučar" i "pekmez" koriste se da omalovaže muškarce koje drugi vide kao feminizirane zato što ne pokazuju tradicionalni muški autoritet u vezama.

"Istina je da žene imaju (malo) više moći." Voditelji istraživanja su pitali mladiće posebno o tome kakvu moć mladići imaju u vezama sa svojim djevojkama, i kakvu moć djevojke imaju u svojim vezama sa mladićima. Gotovo odmah, od mladića koji su imali iskustva sa djevojkama, mnogi su naveli da smatraju da njihove djevojke imaju više moći. Stepenn veće moći koji je pripisan djevojkama varirao je među mladićima.

Istina je da djevojke imaju malo više moći od mladića. (Banja Luka)

Ona ima moć da me slomi. Ona me može zgnejčiti. Ja nemam nikakvu moć. (Zagreb)

Slika 21: Mladići - učesnici

Uprkos razlikama u specifičnom stepenu pripisane moći, postojao je značajan konsenzus na kartama moći i u diskusijama da djevojke imaju moć nad mladićima. Pojedini mladići u grupama su naveli da žene posjeduju kontrolu nad muškarcima svojom seksualnom privlačnošću. *"Muškarci upravljaju svijetom, ali žene upravljaju muškarcima."* (Sarajevo).

Druge grupne diskusije nisu bile dovoljno temeljne da istraže nijanse u iskustvima mladića. Međutim, čini se da je moć koja se pripisuje moći djevojaka bila povezana sa osjećajem mladića da su izvan kontrole nad svojim snažnim osjećanjima prema svojim djevojkama, i naročito, sa strahom da bi ih njihove djevojke mogle ostaviti. Značajno je da ovi mladići nisu nagovijestili da bi promijenili svoje veze sa ženama, ili svoj osjećaj emocionalne ranjivosti. U stvari, ovi mladići visoko su cijenili svoje veze sa djevojkama i početak veze sa svojim djevojkama označili su kao vrh na svojim životnim kartama.

Emocionalni odnosi i želje

Emocionalna intimnost. Mladići su opisali svoje razumijevanje ženskih očekivanja od mladića u svojim intimnim i romantičnim odnosima. Ova očekivanja se značajno razlikuju u onom što muškarci očekuju od muškaraca, naročito u pogledu emocionalne povezanosti i intimnosti. Analiza izvedena na osnovu detalja koje su iznijeli mladići iz Beograda predstavila je shvatanja mladića u svim gradovima. (Tabela 3).

Tabela 3: Analiza emocionalne intimnosti iz perspektive mladića o djevojkama i njima samima

Muško viđenje muškarca	Žensko viđenje muškarca
Hladan tip (Cool tip)	Čini da se ona osjeća sigurnom
Mačo tip	Šarmantan
Poznaje sve u susjedstvu	Inteligentan
Puši	Duhovit
Tuče se/agresivan	Nježan
Ima mnogo žena	Vjeran
Tvrdoglav, ne mijenja svoje mišljenje	Zna da sluša
Nikad ne pokazuje osjećanja	Spreman da podijeli svoja osjećanja

Pojedini mladići su takođe izrazili da nisu samo žene očekivale emocionalnu intimnost od svojih mladića, već i da sami mladići žele da mogu razviti emocionalnu intimnost sa svojim djevojkama. Mladići iz Zagreba su rekli: *“Ti si veći čovjek ako više uložiš u svoju vezu.”* Slično tome, dok su poredili sebe sa idealnim muškarcem, mladići iz Sarajeva su primijetili da je komunikacija i intimnost sa njihovim djevojkama karakteristika koju oni žele razviti. Ipak, pojedini mladići su izrazili strah da bi takva emocionalna intimnost omogućila da žene manipuliraju mladićima. Kada je jedan učesnik iz Beograda rekao: *“Tvoja djevojka će očekivati da budeš otvoren i da joj govoriš stvari, o svojim emocijama,”* drugi učesnici su odgovorili: *“Ne, ne radi to, ona će te iskoristiti”* (Beograd).

Seksualna želja i odnosi. Zajedničko učenje i djelovanje nije detaljno istraživalo norme i iskustva mladića vezana za seksualnu želju. Ipak, za vrijeme aktivnosti, počela je da se pojavljuje jedna početna iako prilično nepotpuna slika društvenih očekivanja i stavova samih mladića.

U dva grada (Beogradu i Zagrebu) mladići su opisali društvena očekivanja da mladići u ranoj dobi imaju seksualne odnose i brojne partnere kako bi pokazali svoj maskulinitet. Mladići, naročito iz Beograda, naglasili su očekivanja očeva i muških vršnjaka da bi mladići trebali imati brojne ženske seksualne partnere.

Tipična priča o mladom paru: *Proveli su djetinjstvo zajedno, prvi put su se poljubili sa 11 godina, sa 16 ga je ostavila i njegov otac morao je platiti profesionalku za njegov prvi seks (priča je ispričana na humorističan način).* (Beograd)

Ako nisi imao polne odnose do 18. godine onda si homoseksualac. (Beograd)

Svi očevi žele da im sinovi budu jebači. (Zagreb)

Iako su mladići iz Banjaluke naveli tip muškarca koji “ganja žene” kao tip koji ima brojne seksualne veze, oni su raspravljali o tome da li njihova zajednica ili oni sami odobravaju “ganjanje žena.” Umjesto toga, mladići iz Banjaluke vjeruju da je vjernost možda društvena norma za seksualno ponašanje muškaraca: “*U našem društvu očekuje se da budeš sa jednom djevojkom.*” (Banja Luka). Mladići u gradovima slično su naveli da žene očekuju da muškarci budu vjerni i da je takva vjernost ključ za osjećaj sigurnosti kod žena.

Mladići iz nekoliko gradova vodili su početnu raspravu o seksualnom zadovoljstvu, tokom koje su se trebali izjasniti da li se slažu ili ne slažu sa izjavom “Muškarac bi trebao znati šta njegov partner voli za vrijeme seksa.” Mladići su bili podijeljeni u svojim odgovorima. Nekoliko mladića se složilo i naglasilo da su seksualni odnosi prilika za međusobno istraživanje, govoreći: “*Da, dobro je znati njihove erogene zone*” (Sarajevo) ili “*U tome je ljepota, da se istražuje*” (Banja Luka). Drugi mladići su objasnili da podržavaju tu izjavu u teoriji, ali da je realnost komunikacije o seksualnom zadovoljstvu sa ženskim partnerom teška.

Slika 22: Mladići - učesnici

*Možda je najteži korak započeti ovu temu...
Naročito ako imaš kratku vezu, prilično je
neugodno reći “možeš li mi ovo uraditi?”
(Banja Luka)*

*Ako mu žena kaže on može znati, ali žene
su sklone tome da ne govore i da glume,
pa je onda to jako teško. (Zagreb)*

Dok se raspravljalo o ovoj izjavi, ostali mladići su naveli niz razloga za neslaganje. Neki su smatrali da je zadatak muškarca da sam zna šta žena voli, i stoga da muškarci “*treba sami da istražuju i sami shvate*” (Sarajevo). Drugi su istakli da smatraju da to nije važno, naročito u slučajevima veze za jednu noć. (Zagreb). A neki su takođe izrazili da ne bi uradili nešto što smatraju odvratnim (mислеći na oralni seks), osim ako se radi o posebnoj prilici kao što je proslava nove godine.

Nijanse između gradova u diskusiji o ravnopravnosti roda/pola

U različitim trenucima, mladići u gradovima naveli su da su svjesni nepravdnosti s kojom se njihove vršnjakinje i žene suočavaju. Mada, grupa mladića iz Zagreba naročito je koristila pojmove i jezik kojim su opisivali “*ravnopravnost roda/pola*” u nekoliko svojih diskusija. Kada su ih pitali da šta treba da se promijeni kako bi se smanjilo nasilje u 2012. godini, prva stvar koju su naveli bila je “*ravnopravnost roda/pola.*” Oni su pojasnili da su svjesni nejednakosti u platama između muškaraca i žena zasnovanih na nedavnim izvještajima i da bi žene trebale biti u mogućnosti “*da imaju jednake prilike da se prijave i dobiju bilo koji posao koji muškarac može dobiti*” (Zagreb).

Mladići su takođe naglasili ideale ravnopravnosti u svojim opisima žena i muškaraca koji imaju sličnu fizičku građu, ili barem simetrične pozicije u porodici i intimnim odnosima. Petog dana vježbi zajedničkog učenja i djelovanja, mladići su crtali crteže onoga što bi njihovi ideale maskuliniteta i nasilja podrazumijevali u 2012. godini. U grupi iz Zagreba, u kojoj je relativno mnogo vremena za diskusiju posvećeno vezama sa djevojkama, gotovo sve slike pokazuju muškarce i žene slične veličine i relativnog položaja na crtežima koji se odnose na 2012. godinu. Slika 23 naglašava i muškarca i ženu sličnog fizičkog izgleda (sličnih mišića).

Najglasnija grupa mladića iz Zagreba pohađa školu koja je poznata po svom naprednom obrazovanju. Nije sasvim jasno da li je ovaj ili neki drugi faktor povezan sa njihovim relativno naprednim stavovima.

Slika 23: Crtani prikaz 2012. godine, Zagreb

Istraživačko pitanje 4:

Kako je društveno shvatanje maskuliniteta povezano sa nasilnom upotrebom moći kod muškaraca?

Mladići su se fokusirali na svoju analizu nasilja trećeg i četvrtog dana zajedničkog učenja i djelovanja. Vježbe su uključivale nabranje i grupisanje vrsta nasilja, i razvijanje uzročnih tokova ili stabala problema kako bi se identifikovali uzroci i posljedice nasilja. Mladići su takođe razmišljali o svojim stavovima prema nasilju i izjašnjavali se da li se "slažu" ili "ne slažu" sa određenim izjavama o ravnopravnosti roda/pola i nasilju, a potom raspravljali o svojim odgovorima. Pojedine reference o nasilnoj upotrebi moći takođe su se pojavile na kartama koje su izradili mladići i crtežima njihove idealne zajednice u 2012. godini. Petog dana, dok su mladići procjenjivali kakvi su njihovi lični ideali maskuliniteta, mnogi su eksplicitno opisali kako bi željeli da odbace mnoga očekivanja nasilja.

Vrste nasilja. Mladići su naveli i kategorisali vrste nasilja na fizičko, psihološko (emocionalno) i polno nasilje. Za većinu grupa, različite kategorije su imale odjeka, i mladići su se pozivali na ove kategorije i pojmove kroz sve njihove naredne diskusije o nasilju. Sami mladići su spremno izjavili da sve tri vrste nasilja imaju duboke posljedice. Pojedini mladići su procijenili da zapravo emocionalno nasilje ima najtrajnije i najozbiljnije posljedice.

Slika 24: Vrste nasilja, Sarajevo

Svojim ponašanjem možemo u nekom izazvati strah ili ljubav. U osnovi, taj uticaj je emocionalni. Ako zlostavljate nekog, postoji određena fizička posljedica. Ali glavne posljedice su emocionalne. (Banja Luka)

Psihološko nasilje je rezultat svih vrsta nasilja. (Sarajevo)

U Beogradu, Zagrebu i Sarajevu, mladići su takođe naveli političko nasilje kao vrstu nasilja, uz reference na rat kao glavni primjer.

Prisutnost nasilja među vršnjacima u životima mladića, naročito u školi. U pogledu neposrednog iskustva nasilja, čini se da je nasilje među vršnjacima najprisutnije i da je ono neposredna vrsta nasilja koju mladići dožive. Škole su ključno mjesto nasilja među vršnjacima, iako su, takođe, kao mjesta nasilja navedene ulica i neka druga javna mjesta. U Sarajevu, mladići su rekli da je fizičko nasilje veoma prisutno u školama, ali da je zapravo prisutno svugdje. Mladići iz drugih gradova su imali isto mišljenje o ovom pitanju.

Institucionalna zloupotreba moći. Osim toga što su mjesto nasilja među vršnjacima, škole su u nekim gradovima identifikovane kao mjesto straha zasnovanog na **zloupotrebi moći od strane nastavnika**, na način koji je okarakterisan kao kapriciozan i štetan. U gradovima, karte koje su mladići izradili identifikovale su moć koju nastavnici imaju nad mladićima da proizvoljno daju ocjene ili kažnjavaju učenike.

U školi se osjećamo ugroženo, osjećamo se kao idioti. (Podgorica)

Mladići iz Podgorice su opazili naročito prisutnu zloupotrebu moći i upotrebu nasilja od strane nastavnika. Mladići iz Podgorice takođe su izjavili da prostor oko škole predstavlja mjesta na kojima se okupljaju nasilnici i korisnici droga, i da su mladići izloženi opasnosti da dobiju batine. (Za dalju raspravu pogledati odjeljak o nijansama ispod).

Emocionalno nasilje, vezano za **diskriminaciju** po nacionalnoj i vjerskoj osnovi, takođe je označeno kao snažan i poseban oblik nasilja u Banjaluci. Naročito, mladići su govorili o poznatom slučaju kad je nastavnik uznemiravao učenika po vjerskoj osnovi. Kasnije je taj nastavnik otpušten, ali mladići su rekli da je ovakva vrsta emocionalnog nasilja uobičajena.

Pojedini mladići su takođe naveli **policiju** kao instituciju koje se plaše. U Zagrebu su pojedini mladići doživjeli uznemiravanje od strane policije zbog svog izgleda (npr. "heavy metal" majica i duga kosa). Jedan mladić iz Sarajeva rekao je da ga je policija pokupila i vozila okolo, a potom pustila nakon što su ga zastrašili. U Podgorici su mladići izjavili da izbjegavaju stadione za vrijeme sportskih utakmica kako bi izbjegli policijske provjere.

Polno nasilje viđeno kao ozbiljno i nešto o čemu se ne govori (tabu tema) prigušeno. Većina grupa identifikovala je polno nasilje kao najozbiljniju vrstu nasilja. U grupama su mladići naveli polno nasilje kao oblast nasilja koju okružuje najveća tišina. Izjavili su da tišina postoji zbog srama s kojim se oni koji prežive to nasilje često suočavaju i želje da se izbjegne sramota "*da si žrtva društvene grupe*" (Banja Luka). Mladići iz Beograda naveli su silovanje kao najgoru traumu, posebno ako je žrtva muškarac. Oni su istakli da je polno nasilje koje doživljavaju mladići takođe nešto **o čemu se ne govori (tabu tema) prigušeno**, izuzetno prigušeno. Jedan učesnik je rekao: "*Pravi muškarac ne ide na savjetovanje zbog ovoga.*"(Beograd).

Nasilje među muškarcima

U kontekstu odrastanja, mladići su istakli prisutnu ulogu nasilja u oblikovanju njihovog identiteta i dokazivanju njihovog maskuliniteta unutar grupa vršnjaka. U gotovo svim gradovima (uz izuzetak Zagreba), većina mladića vidi fizičku borbu i kao neizbježnu za muškarca ("Niko se ne može izvući bez tuče") i kao neophodnu za izgrađivanje karaktera ("Ne možeš izrasti u muškarca bez tuče") (Beograd).

Uspostavljanje hijerarhije i maskuliniteta kroz zlostavljanje, počevši u osnovnoj školi. U svojoj kategorizaciji vrsta nasilja, mladići su izjavili da zlostavljanje proživljavaju mnogi mladići i da je ono neizbježno. Zlostavljanje su vidjeli i kao emocionalno i kao fizičko nasilje. Mladići smatraju oba ova aspekta štetnim, iako emocionalne posljedice nasilja obično vide kao ozbiljnije.

Slika 25: Mladići - učesnici

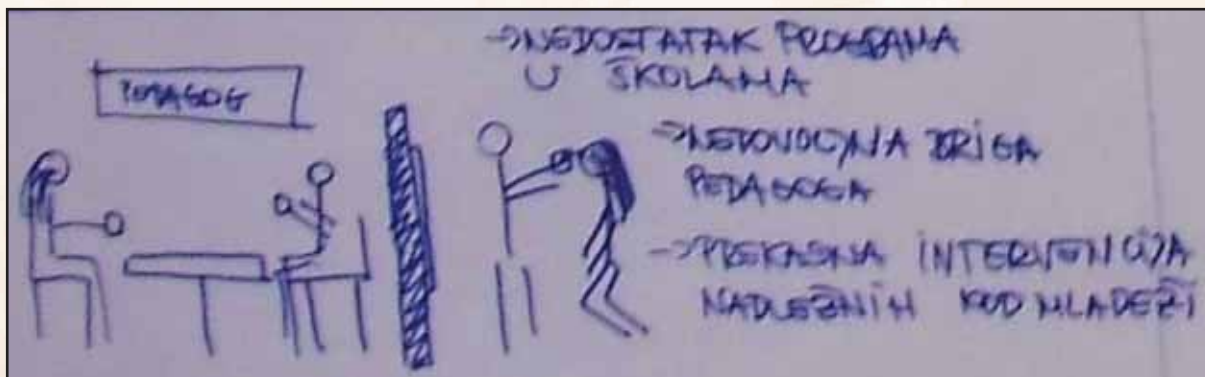
Mladići su prepoznali uočljivu ulogu koju zlostavljanje među vršnjacima igra u uspostavljanju nasilja, naročito u osnovnoj školi, ali nastavljajući se i kroz srednju školu. U većini gradova, mladići su izjavili da nasilje među vršnjacima počinje u osnovnoj školi. Mladići iz većine gradova takođe su rekli da je količina fizičkog nasilja koju dječaci trpe veća u osnovnoj školi i da se smanjuje u srednjoj školi, iako se njegova jačina povećava. Mladići iz Zagreba govore da zlostavljanje počinje u osnovnoj školi. U Banjaluci, mladići su rekli da nasilje počinje u osnovnoj školi u 10. ili 11. godini (ili čak ranije), sa starijim dječacima koji počinju tući mlađe dječake samo radi zabave. Ali, kako vrijeme prolazi i vršnjaci odrastaju, mladići su primijetili da se zlostavljanje smanjuje ili mijenja svoj oblik.

Ono nasilje (među vršnjacima) je dio tvog života, da budem iskren. Sve se to dešava. Samo se smanjuje kako smo stariji. (Banja Luka)

Mladići su primijetili da su često stariji dječaci oni koji zadirkuju mlađe u školi. Mladići su objasnili da će grupe vršnjaka često za zlostavljanje odabrati druge mladiće koji izgledaju fizički manji, ili koji se čine drugačiji zbog nekog razloga:

Nasilnici će se udružiti protiv klinca koji je drugačiji. (Zagreb)
Ako izgledaš drugačije od ostalih, to bi bio povod za nasilje. (Sarajevo)

Mladići koji pokazuju da su drugačiji, postaju objekat emocionalnog i fizičkog zlostavljanja. Oni mladići koji su fizički veći, manje su skloni da budu toliko zlostavljani (vidi istraživačko pitanje #5 za dalju analizu).

Slika 26: *Nasilje u školama u crtanom prikazu nasilja i maskuliniteta iz 2007. godine, Zagreb*

Mnogi mladići složili su se sa mišljenjem da je za njih jedini način da se efikasno zaustavi zlostavljanje da i sami koriste nasilje.

Oni koji nisu nasilni tonu. (Sarajevo)

*Ono (fizičko nasilje) je normalno za samoodbranu. Možeš bježati, ali šta ćeš sutra?
(Banja Luka)*

Kad se jednom usprotiviš, onda te ostave na miru. (Sarajevo)

Uvijek sam bio najmlađi u svom susjedstvu. Oni su me uvijek zastrašivali i zlostavljali. Otac mi je govorio da ih ignorišem, ali ako me napadnu da se branim. I onda, jednog dana, uzeo sam kamen i pogodio ih i zlostavljanje je prestalo. (Banja Luka)

Interesantno je primijetiti da mladići žele reći da je upravo njihovo pokazivanje nasilja ono što se čini presudnim za sprečavanje toga da sami budu zlostavljani. Odnosno, da sama pobjeda u borbi ili pokazivanje da si jači nije nužno važno; već, da bi se suprotstavio zlostavljanju, najvažnije je preduzeti nešto i biti fizički agresivan bez obzira na ishod borbe.

Pojedini mladići su se složili da, kako vrijeme prolazi i vršnjaci odrastaju, mladići mogu prerasti period kad su zlostavljani - ili se i oni, takođe, mogu fizički promijeniti i postati veći i da ih više ne zlostavljaju (vidi istraživačko pitanje #5 za dalju analizu). Međutim, mladići su izjavili da bi za bilo koga od njih, iako bi radije da ne koriste nasilje, nepribjegavanje nasilju značilo da nastavljaju biti izloženi zlostavljanju.

Moć i zaštita. Mladići su povezali nasilje sa ključnim karakteristikama maskuliniteta kao zaštitnika, naročito vršnjaka, djevojaka ili porodice - ali takođe i njih samih. Mladići su označili nasilje kao važan način za pokazivanje moći i dokazivanje maskuliniteta u svojim zajednicama. Mladići su posebno povezali nasilje sa potrebom muškaraca da štite svoj ponos i ugled.

Mi se borimo radi našeg dostojanstva i ponosa. Osveta je pitanje dostojanstva. (Podgorica)

Kroz nasilje muškarci pokušavaju da dokažu svoju dominaciju, pokušavaju riješiti probleme, sačuvati svoj ponos i pokazati svoju moć. (Sarajevo)

Nisi muškarac ako trebaš nekoga da te štiti. (Banja Luka)

I za njihovu zajednicu i njih same, mladići su izrazili snažan konsenzus o tome da je sposobnost da upotrijebiš nasilje suštinska za odgovornosti muškaraca za samoodbranu i zaštitu. Mladiće su pitali da li se slažu ili ne slažu sa izjavom: "Ako me neko uvrijedi, braniću svoj ugled, silom ako moram." Većina mladića se složila, a mnogi mladići su izjavili da bi suprotstavili "riječi riječima" za početak, ali bi onda upotrijebili nasilje ako je potrebno.

Tabela 4: *Ako me neko uvrijedi, braniću svoj ugled, silom ako moram*

	Banja Luka	Beograd	Podgorica	Sarajevo	Zagreb
Slaže se	6	5	6	11	6
Ne slaže se	3	2	6	0	1

Dok je pojam zaštite vlastitog ponosa i ugleda važan, očekivanje da muškarci moraju štiti i one koji su im bliski, čini se bliže povezanim sa nasilnom upotrebom moći kod muškaraca. Mladići potvrđuju da je važno, kada je to neophodno, da se muškarci mogu koristiti nasiljem za odbranu i zaštitu.

Primitivno je pokazivati agresiju, ali ponekad trebaš biti nasilan. Na primjer, kada neki idiot muči našeg bliskog prijatelja, sestru ili djevojku. (Sarajevo)

Slika 27: *Mladići - učesnici u vježbi "glasanja stopalima"*

Dokazivanje pred vršnjacima. Pored čina nasilja među vršnjacima vezanog za zlostavljanje, mladići su opisali da moraju često biti spremni da koriste nasilje kako bi pokazali svoj maskulinitet i na taj način bili prihvaćeni u grupi svojih vršnjaka. Kao što je navedeno iznad, spremnost da se brane svoji prijatelji važna je karakteristika maskuliniteta. Druga grupa je objasnila da mladići moraju izbjegavati sljedeće znakove slabosti kada su sa vršnjacima: "Da se ne upuštaju u tučnjave, da se ne napiju, da imaju slab karakter i da lažu" (Zagreb).

Tuče mogu biti predmet hvalisanja među vršnjacima. U Beogradu, hvalisanje o "tučama" je naročito istaknuto u "lovačkim pričama" koje mladići pričaju jedni drugima. U Podgorici su mladići izjavili da "Neki ljude se hvale zbog toga. Neko će izmisliti priču da može biti 'muškarac'; i 'mladići koji se uvijek tuku smatraju se cool tipovima.'"

Nasilje protiv polnih manjina, naročito homoseksualaca. Tokom pet dana, u većini grupa, pitanje polne orijentacije spomenuto je u vezi sa različitim temama. U različitim gradovima, mladići su izrazili stavove koji se kreću od gnušanja, u nekim slučajevima, do prihvatanja polnih manjina (vidi Istraživačko pitanje #1). Mada, u gotovo svim grupama, mladići su spomenuli nasilje prema polnim manjinama. U Beogradu, na primjer, svaka od njihovih diskusija vezanih za polni identitet završavala je pominjanjem nasilja prema polnim manjinama (uglavnom muških homoseksualaca). U opisivanju ovog nasilja, postojalo je otvoreno pripisivanje krivice žrtvama. Većina grupa se složila da je uzrok nasilja prema polnim manjinama vidljivo pokazivanje njihovog identiteta, uključujući javne demonstracije kao što je "gay pride" (parada homoseksualaca). Kao druge značajne uzroke nasilja prema polnim manjinama, mladići iz Beograda su naveli vaspitanje: "Najsigurniji način da spriječiš svog sina da bude homoseksualac jeste da ga naučiš da ih mrzi." U Banjaluci, jedan mladić je rekao da ako bi otkrio da je njegov prijatelj homoseksualac: "Rekao bih mu zbogom. Razbio bih ga." (Banja Luka).

Nasilje nad ženama

Može ti se desiti trenutak u kojem pukneš, ali trenutak u kojem ti dođe da tučeš ženu ne može. (Podgorica)

Mladići su naveli manje direktnih iskustava vezanih za nasilje nad ženama, osim u pojedinim konkretnim slučajevima u kojima su njihove majke doživjele fizičko nasilje. U najmanje jednoj grupi (Beograd), nasilje nad ženama bilo je manje neposredno prepoznato kao tip nasilja. U svim

gradovima, izgledalo je da su informacije koje su mladići međusobno dijelili o nasilju nad ženama bilo bazirano na njihovim stavovima i očekivanjima, nego na ličnom iskustvu.

Nasilje nad ženama je negativno i nije muževno. Mladići su se gotovo jednoglasno usprotivili nasilju nad ženama i rekli da ono gotovo nikada nije opravdano. Na pitanje "Postoji li vrijeme kada žena zaslužuje da bude istučena?" skoro svi mladići su dali negativan odgovor.

Tabela 5: Postoji vrijeme kada žena zaslužuje da bude istučena

	Banja Luka	Beograd	Podgorica	Sarajevo	Zagreb
Slaže se	0	1	0	2	0
Ne slaže se	9	6	13	9	9

Mladići vide nasilje nad ženama kao naročito nemuževno. S obzirom da oni doživljavaju žene kao fizički slabije od muškaraca, samim tim i fizičko nasilje nad ženama doživljavaju kao borbu u kojoj muškarac zna da može pobijediti bez borbe. Dodatno, muškarac koji tuče ženu je "kukavica."

One su slabiji pol. One su ranjivije. One se ne mogu braniti. (Sarajevo)

Žene su slabije od muškaraca, nije normalno udariti ženu. (Beograd)

Pravi muškarac nikad neće udariti ženu. (Zagreb)

Pravi muškarac nikada ne bi smio dozvoliti sebi da udari ženu, trebao bi ostati hladan (cool). (Beograd)

Šamaranje, udaranje i ostale disciplinske mjere ne moraju biti videne kao nasilje. Istovremeno sa teoretskom osudom nasilja protiv žena, mladići su pronašli nekoliko slučajeva u kojima je upotreba nasilja opravdana. Ova očigledna kontradikcija potiče od toga kako oni doživljavaju nasilje. U različitim gradovima, neki mladići su rekli da mogu zamisliti situaciju u kojoj je "udaranje šamara - šamaranje" ženi opravdano, pa čak i neophodno "ako djevojka počne da psuje i spominje ime vašeg oca" ili "ako namjerno prekine sa vama." (Sarajevo).

Tući nekoga nije dobro, ali ošamariti je ponekad OK. (Sarajevo)

Ne slažem se sa tim da muškarac treba tući svoju ženu. Vidio sam kako je moj otac ošamario moju majku. To je u redu, a ne da je tuče. (Beograd)

Ako je gurneš to nije nasilje. (Zagreb)

Ovi primjeri su povezani sa shvatanjem mladića da muškarci trebaju zadržati nešto autoriteta u svojim vezama sa ženama i, u ovoj ulozi, primijeniti disciplinske mjere. Neki mladići su identifikovali situaciju u kojoj "žena ima moć nad tobom" (Beograd) kao moguće opravdanje kada bi mogli pribjeći nasilju.

Za mladiće koji razmišljaju o korištenju disciplinskih mjera u vidu šamaranja ili udaranja, takva upotreba sile je najčešće bila opisana kao posljednje sredstvo kojem se mora pribjeći u situaciji kada žene ne odgovaraju na druge pokušaje muškarca da preuzme kontrolu. Jedna grupa se koristila sportskom metaforom - sistemom penala u fudbalu - kada su opisivali različita ograničenja, pri čemu je crveni karton opisan kao upotreba fizičke sile protiv žena: *One dobiju žuti, a nakon toga i crveni karton* (Sarajevo). Jedini učesnik iz Beograda koji je rekao da "Postoje trenuci kada žena zaslužuje da dobije batine" rekao je i "Da, ona zaslužuje da dobije batine. Nekada ne preostaje ništa drugo, iako nije normalo udariti ženu." Ovo objašnjenje u osnovi predstavlja nasilje prema ženama kao jednu (posljednju) opciju u situacijama kada muškarac misli da je nemoćan.

Slika 28: Mladići - učesnici

Seksualno nasilje se osuđuje, iako je ženska krivica upitna. Mladići su takođe jednoglasni u osudi seksualnog nasilja. Kao što je primijećeno ranije, u diskusijama o različitim tipovima nasilja, mladići su identifikovali silovanje (kako žena tako i muškaraca) kao jedno od najozbiljnijih tipova nasilja koji se mogu desiti. Mladići su takođe primijetili da je seksualno nasilje jedno od tipova nasilja oko kojeg postoji najviše ćutanja.

Slika 29: Mladići - učesnici

Istovremeno sa osudom nasilja i prepoznavanjem društvene sramote i krivice te prikrivanjem seksualnog nasilja, neki mladići su istakli mišljenje da žene mogu same isprovocirati seksualno nasilje. Posebno, u nekim gradovima, pojedini mladići su rekli kako ženska odjeća ili prisustvo žena na nesigurnim lokacijama može dovesti do seksualnog nasilja.

Ostali mladići u ovim istim grupama osporili su ove tvrdnje, i krivicu za seksualno nasilje su prebacili na muškarce koji su "bolesni" ili "nisu normalni." Odgovor na pitanje da li žene mogu isprovocirati seksualno nasilje nije pronađen. Međutim, postignut je konsenzus oko toga da, bez obzira da li je ovo tačno ili nije, društvo i dalje teži da krivi žene za seksualno nasilje. Slijedi primjer debate iz Banjaluke:

Mnogo toga zavisi od ponašanja žrtve. - Mladić br. 1, Banja Luka

Ne slažem se. Ljudi koji siluju su bolesnici. - Mladić br. 2, Banja Luka

Još uvijek postoji jedan dio društva koji štiti napadača, iako je to loše. - Mladić br. 3, Banja Luka

Vlastiti stavovi mladića, razumijevanje i praksa seksualne prinude nejasna. PLA vježbe nisu bile eksplicitno postavljene tako da se bave istraživanjem stavova mladića o seksualnosti i njihovim iskustvima vezanim za seksualnost i seksualne odnose. Međutim, tokom diskusije, oni su se povremeno osvrtnali na svoje seksualne odnose.

Kao što je spomenuto iznad (kod istraživačkog pitanja broj 3, o stavovima mladića prema ženama), mladići su upozorili na širok dijapazon potencijalnih, često sukobljenih društvenih očekivanja o njihovim seksualnim odnosima sa ženama. Nije jasno do kog nivoa mladići mogu sami osjetiti društveni pritisak da budu seksualno aktivni sa djevojkama, kao sredstvo za dokazivanje maskuliniteta.

Mladićima je bilo postavljeno pitanje da li se slažu ili ne slažu sa sljedećom izjavom, "OK je udariti ženu ukoliko ona ne želi imati seks sa svojim mužem?"

Tabela 6: OK je udariti ženu ukoliko ona ne želi imati seks sa svojim mužem?

	Banja Luka	Beograd	Podgorica	Sarajevo	Zagreb
Slaže se	1	0	0	0	0
Ne slaže se	8	7	13	11	7

Gotovo svi mladići se ne slažu sa gore napisanom tvrdnjom. Veliki broj mladića se uopšte ne slaže sa upotrebom sile, bilo kada.

To nije pravi seks, ukoliko to nije uzajamno. (Banja Luka)

Muškarci nemaju pravo da prisiljavaju na seks. Ne postoji takva situacija gdje se to može tolerisati. (Sarajevo)

Jedan mladić koji je potvrdno odgovorio na gore postavljeno pitanje, objasnio je da bi bio dovoljno ljut da je ošamari, ali je ne bi prisiljavao na seks.

Ne bih je udario, ali bih je vjerovatno blago ošamario - ne da bi to promijenilo njeno mišljenje - bio bih ljut i izašao bih napolje. (Banja Luka)

Međutim, pojedini mladići koji se nisu složili, objasnili su da je njihovo neslaganje zasnovano više na taktici nego na principima. Ne bi koristili nasilje zato što bi to vjerovatno rezultiralo time da ne bi duže vrijeme bili u mogućnosti da imaju seks sa tom ženom. Tokom čitanja pitanja u Podgorici, mladići su se smijali i davali komentare poput "Ovo je dobro" ili "Jeste li čuli ovo pitanje?"

U vezi seksualne prinude, u pojedinim grupama su fasilitatori pitali mladiće: da li je ili ne seksualna prinuda sastavna komponenta odnosa mladića sa djevojkama? Mladići su tvrdili da oni nisu primjenjivali seksualnu prinudu. Međutim, poznavali su neke vršnjake koji su to radili. Na primjer, mladići iz Zagreba su opisali da njihovi vršnjaci nisu u većoj mjeri koristili fizičku snagu kako bi primorali djevojke na seksualne odnose. Međutim, primijetili su da pojedini vršnjaci veoma često koriste "psihološko ili emocionalno seksualno nasilje" u obliku pritiska na djevojke da imaju seksualne odnose zato "što to svi rade" ili zato što bi je mladić "napustio ukoliko to ona ne želi." Ovo je oblast koju bi trebalo posebno ispitati u dodatnim istraživanjima.

Mladići podržavaju ženska prava da napuste situacije zlostavljanja i navode prepreke koje žene imaju u pristupu pravdi. Mladići su izrazili teoretsku podršku ženskim pravima da napuštaju nasilne situacije, uglavnom zbog njihovih majki. Veoma je bitno razmotriti kontradiktoran način na koji mladići saosjećaju sa svojim majkama u nasilnim situacijama, ali dosta manje saosjećaju sa svojim djevojkama, o čemu je ranije diskutovano. Mnogi mladići su detaljno govorili, na osnovu kombinacije ličnog iskustva i informacija dobijenih iz medija, o preprekama sa kojima se žene mogu suočiti ukoliko bi željele da napuste nasilne situacije.

Mama ne bi mogla da ode, zato što moj otac ima mnogo veću platu. To bi bilo loše za nas. Ukoliko bi moja majka otišla, ne bi bila u mogućnosti da nas povede sa sobom. (Podgorica)

Slika 30: *Animirani opis nasilja u 2007. i 2012. godini, Banja Luka;*
 2007 - djevojka je silovana u parku i nije bilo zakonskih posljedica;
 2012 - policija spremno interveniše kako bi spriječila nasilje protiv žena.

Mladići sa svih strana su analizirali da u slučaju ako zlostavljana žena pokuša da zatraži pomoć, ne bi je ni dobila. Posebno su naglasili nemoć policije i sudskog sistema na uspostavi pravde. U Beogradu, mladići su primijetili da policija neće pomoći zato "što joj oni nikada ne bi vjerovali." (Beograd). Slično, mladići u Podgorici su primijetili: "Seksualno zlostavljanje žena se toleriše. Muškarac seksualno zlostavlja ženu, a sud ga oslobađa." (Podgorica)

Zaključci mladića da zlostavljane žene neće biti pravedno tretirane od strane policije ili pravnog sistema javlja se paralelno sa širom tematikom nedostatka implementacije zakona. U Zagrebu, mladići su naveli nedostatak implementacije zakona kao jednu od prepreka u dostizanju njihove idealne vizije 2012. godine, i predložili reviziju implementacije zakona kao aktivnost na smanjenju nasilja. U Sarajevu, mladići su naveli da su mnogi kriminalci ostali nekažnjeni; čak i kad su bili zatvarani, bili su oslobađani nakon kraćeg vremena. Mladići u Podgorici su ponovili ista razmišljanja.

S obzirom na nemogućnost primjene zakona, kriminalci se zadržavaju u zatvoru samo 2 do 3 dana ili mjesec dana, a kada izađu iz zatvora, traže osvetu. (Sarajevo)

Uzroci i posljedice nasilja: "Krug"

Mladići su analizirali korijenske uzroke i posljedice nasilja, i njihovu međusobnu povezanost. Većina grupa je identifikovala cijeli niz uzroka i posljedica, mada je jedna grupa u Beogradu istakla da je veoma teško identifikovati sistem ili društvene institucije kao uzroke ili posljedice. U većini grupa, mladići su primijetili da njihove analize ukazuju na cikličnu prirodu nasilja.

Mislim da frustracije vode ka frustracijama u porodici, koje dovode do nasilja što donosi nove frustracije. To je začarani krug. (Banja Luka)

Novo nasilje uzrokovano nasiljem je jedna od najvećih posljedica nasilja. (Zagreb)

Mladići su identifikovali sljedeće ključne uzroke nasilja:

Izloženost porodičnom nasilju. U gotovo polovini gradova, mladići su identifikovali porodično nasilje kao ključni uzrok daljnjeg nasilja. Mladići su objasnili da bi djeca koja su bila izložena fizičkom ili emocionalnom zlostavljanju kod kuće bili mnogo vjerovatniji počiniooci nasilja.

Ukoliko si dobro odgajan u porodici, nećeš se ponašati nasilno. Sve započinje u porodici. (Banja Luka)

Moji roditelji su se stalno svađali, ponekad je bilo i fizičkog nasilja... on je imao ulogu da mi pokaže da je to bilo negativno. Ponekad, učio me je kako da se branim u konfliktima. Pokazao mi je kako da se fizički odbranim. To je vjerovatno doprinijelo da postanem grubo dijete. (Beograd)

Slika 31: *Analiza uzročnog toka nasilja, Beograd*

U nekim grupama, iako su mladići istakli odlučujuću ulogu porodice, takođe su istakli i da porodični stavovi i nasilje ne moraju da odrede ponašanje osobe.

Moj otac se bavio borilačkim vještinama. Trenirao je karate, ali nisam ništa naslijedio od njegovog karaktera. (Podgorica)

Neki dječaci mogu odrasti u rasističkoj porodici, ali da pri tom sami ne postanu rasisti. (Zagreb)

Izloženost medijskom nasilju. Nekoliko mladića je identifikovalo medije kao uzrok nasilja, navodeći pri tom veliku količinu nasilja u filmovima. Takođe su naveli i video igre kao drugu oblast medijskog nasilja.

Individulna osjećanja neadekvatnosti. Mladići prave snažne veze između **osjećaja neadekvatnosti** - ponekad zbog ranijeg emocionalnog ili fizičkog zlostavljanja - i upotrebe nasilja. U Sarajevu, neki bi mogli postati nasilni zato što se osjećaju socijalno izolovanima.

On nije poželjan u grupi i cijela grupa ga odbija i vrijeđa. Jednoga dana on će definitivno biti nasilan. (Sarajevo)

Mladići u nekoliko gradova takođe su naveli **seksualnu ljubomoru**, i pripadajuće osjećaje nesigurnosti kao uzroke nasilja. *“Ljubomora vodi strahu, koji vodi u nemoć, koja vodi (bijes koji vodi ka) nasilju.” (Zagreb).*

Stres povezan sa ekonomskom nesigurnošću i poslom. Mladići su takođe naveli veze između ekonomskih pritisaka na poslu sa nasiljem. Mladići iz Banja Luke su naveli ekonomsku nesigurnost kao ključni uzrok stresa, koji vodi ka nasilju. *Nezaposlenost povećava frustracije koje stvaraju nove tenzije u porodici, i to se prenosi na djecu koja onda, vrlo vjerovatno, i sama postaju nasilna* (Banja Luka). Iako je sistematska identifikacija uzroka nasilja bila izazov, mladići u Beogradu su identifikovali siromaštvo kao uzrok nasilja (Beograd). Nekoliko mladića u Zagrebu okarakterisalo je da stres izazvan poslom vodi ka nasilju prema ženama u porodici, na primjer kada muškarac ima loš dan na poslu i postane nasilan kod kuće kada mu žena zanovijeta (jedan mladić je vidio nasilje kao opravdano sredstvo u ovom slučaju.) Mladići u Podgorici su primijetili da je *veoma važno imati stabilnu ekonomsku situaciju kao i stabilan razvoj.* (Podgorica)

Slika 32: *Analiza uzročnog toka nasilja, Sarajevo*

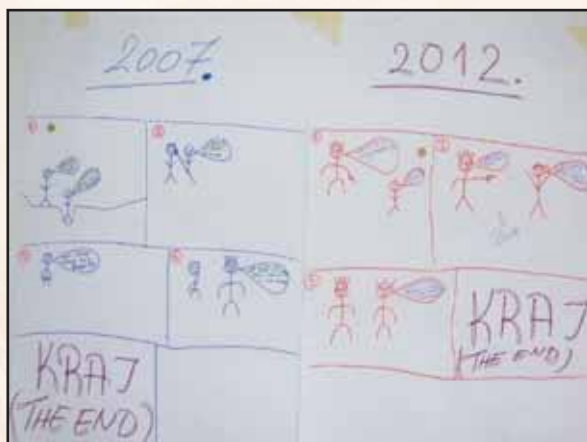
Alkohol i droga kao katalizator. Gotovo sve grupe mladića su identifikovale vezu između alkohola i nasilja. Mladići su naveli da tučnjave često eskaliraju, ako ne postoji drugi razlog za to, u situacijama koje uključuju upotrebu alkohola i droga. Takođe su naveli da alkohol može katalizirati agresiju prema onima koje smatraju drugačijima. Mladići u Beogradu su primijetili da alkohol ili droga može da igra ključnu ulogu u katalizaciji nasilnog izražavanja diskriminatornih stavova prema homoseksualcima: *“... alkohol ti omogući da nekoga pretučeš.”* Nekoliko grupa mladića identifikovalo je upotrebu alkohola i droga kao posljedicu psihološkog nasilja koja vodi ka daljem nasilju.

Očekivanja od maskuliniteta. Tokom analize uzročnog toka, mladići su imenovali “biti manji” ili “biti različit” kao uzroke nasilje, posebno povezano sa siledžijstvom. U Beogradu, mladići su identifikovali “javno pokazivanje osobina koje se ne smatraju muškim” (npr. pokazivati slabost, izgledati feminizirano, biti “pičkica”) kao okidač za dobijanje batina. Mladići su takođe identifikovali dokazivanje kod vršnjaka, a ponekad i kod žena, kao drugi uzrok nasilja. I, kao što je gore navedeno, mladići su identifikovali da je korištenje nasilja najvjerovatnije u situacijama kada imate potrebu da branite sebe, da branite nekog od svojih vršnjaka ili svoju porodicu.

Značajno je da mladići nisu direktno identifikovali ili imenovali očekivanja od maskuliniteta - poput demonstracije snage da bi bio viđen kao muškarac - kao uzroke nasilja na njihovim mapama uzročnih analiza. Radije su, u vođenim diskusijama u kojima su bili pitani o vezama između uzroka nasilja i očekivanja od maskuliniteta, pravili veze između maskuliniteta i uzroka nasilja.

Društvena očekivanja kada je riječ o nasilju, za mladiće

Ohrabrivanje od strane porodice, posebno od očeva. U svim gradovima gdje su vršena istraživanja, mladići su opisali centralnu ulogu porodice, a posebno očeva, u ohrabrivanju da se koristi nasilje u slučajevima samoodbrane. U Banjaluci su mladići rekli da su očekivanja porodice: "Ako te neko napadne, moraš se braniti." Dodali su da je to posebno istina kada su očevi u pitanju. "Tata će reći, ne bježi nego se brani" (Banja Luka). Na crtežima koje su mladići crtali u Sarajevu, jedna grupa mladića je projektovala da će u 2012. godini otac dati sinu pištolj da ubije nekoga ko je tukao sina u 2007. godini. (Slika 33).

Slika 33: Crtani opis nasilja u 2007. i 2012., Sarajevo

U mjestima gdje su vršena istraživanja, mladići su naveli da su tuče između muškaraca i stvar hvalisanja (suprotno ćutanju koje okružuje seksualno nasilje, nasilje u porodici i emocionalno nasilje). Društvo, posebno vršnjaci a takođe često i očevi, čak i ohrabruju takve tuče.

Ukoliko se dva mladića potuku, društvo će tolerisati nasilje i podržaće ih. (Podgorica)

Drugi mladić u Podgorici otkrio je ulogu svoga strica u njegovoj podršci nasilju. Stric mu je dao 50 € kada je imao konflikt sa policijom na stadionu, govoreći mu: "Sada si pravi muškarac i navijač."

Vršnjaci često podržavaju nasilje. Kao što je već rečeno, mnogo mladića očekuje od svojih vršnjaka u tučama da im budu vjerni i da ih podrže. Vršnjaci mogu takođe prihvatati mladiće koji pokazuju svoju snagu i muškost kroz tučnjave, a odbijati one koji to ne čine. (Vidi pitanje broj 5 za diskusiju o posljedicama nekorištenja sile).

Uloga koju ima podrška društva i vršnjaka se vidi na crtežima mladića koji su nacrtali svoju zajednicu sada (u 2007. godini) i njihovu viziju budućeg društva (u 2012. godini). Jedna grupa mladića u Banjaluci je predstavila, u 2007. godini, tuču koja je završila tako što je jedan mladić upucao drugoga koji je podlegao. Mladići su objasnili da mladić koji je pucao, nije imao namjeru da koristi pištolj, ali prisutnost gomile koja je podsticala tuču - a naročito provokacije da ne smije da koristi pištolj - isprovocirala ga je da puca.

Nijanse između različitih gradova

Biološka priroda naglašena u jednoj grupi. Pojedini mladići su vjerovanja da postoji biološka osnova za nasilje. Mladići u Banjaluci su naveli čovjekov "adrenalin" kao uzrok nasilja. U Podgorici, posebno, pojedini mladići su okarakterisali sebe kao osobe sa biološkim predispozicijama da reaguju nasilno sa odgovarajućom ograničenom mogućnošću da se brzo promijene.

Tuče se uglavnom dešavaju zbog impulsa, a ponekad zbog previše alkohola. (Podgorica)

*Tučemo se zato što je to u našoj biološkoj prirodi. Male stvari nas iznerviraju.
Nedostaje nam riječi. To zavisi od trenutka. (Podgorica)*

Mi smo temperamentna vrsta. Vremenom će se to promijeniti i nećemo više biti takvi. (Podgorica)

Slika 34: Mapa zajednice, Podgorica

Institucionalo nasilje u školama. Dok je u svim mjestima navedena zloupotreba sile od strane nastavnika kao vrsta nasilja, mladići u Podgorici su opisali situaciju u kojoj se oni osjećaju "ugroženi" u školama. Mladići iz Podgorice su nacrtali mapu zajednice (Slika 34), na kojoj su pokazali gdje se osjećaju sigurnima ili ugroženima. Škole su se pojavile kao jedno od mjesta njihove najveće ugroženosti. Posebno su istakli omalovažavanje i uvredljivo ponašanje od strane njihovih profesora. Takođe su identifikovali osjećaj ugroženosti u školskim toaletima koji su prljavi i u kojima dolazi do upotrebe narkotika, kao i školska dvorišta i područja oko škole. Slijede neki primjeri iskustava mladića:

Kada sam upitao profesoricu mogu li da odem toalet, rekla je da ne mogu, i morao sam da trpim dok se nisam upišao u gaće. Bio sam toliko posramljen da nisam smio reći nikome. (Podgorica)

Policajac u našoj školi je više kao dekoracija. Plaši se narkomana. (Podgorica)

Organizovane tuče mladića (obično iz naselja ili grupa). Mladići u Banjaluci su opisali organizovane grupne tuče, kao i izlaske van radi tučnjave, kao dio odrastanja i dokazivanja mladića. To je iskrslu prvo kada su mladići spomenuli da jedna od stvari koje mogu raditi vikendom naveče je ili da idu na dogovorenu tuču ili da traže tuču. Tokom ispitivanja, naveli su da pojedine škole imaju tradiciju tuča sa drugim školama nakon završetka 8. razreda. Grupne tuče su ponekad unaprijed dogovorene i određeno je vrijeme kada će se desiti.

Debata o ulozi rata. U većini gradova, bilo je nekoliko eksplicitnih diskusija o ratu i vezi sa nasiljem. Dva izuzetka su bila u Banjaluci i Podgorici. U Banjaluci, mladići su raspravljali o tome da li je rat imao uticaj na trenutno nasilje u njihovoj zajednici, kao i na njih same. Pojedinci su izrazili mišljenje da je rat imao veliki uticaj. Jedan učesnik je rekao, *“Naše glavne igračke su bili pištolji.”* Međutim, većina se usprotivila toj tvrdnji, govoreći da je rat imao uticaj na njihove roditelje, ali ne i na njih.

Imao sam dvije godine kada je rat počeo kod nas. Rat nije imao uticaj na mene. (Mladić 1)

Stariji (ljudi) su patili, ali to nije malo uticaja na nas. (Mladić 2)

Bez obzira, većina je insistirala na tvrdnji da iako rat nije imao direktan uticaj na njih, ipak je imao značajan uticaj na njihove roditelje, što je indirektno uticalo i na njihovu djecu.

Ali, bilo je uticaja na tvoju mamu i tatu, što je uticalo i na tebe. (Mladić 3)

Rat se završio, ali se još uvijek osjećaju posljedice. (Mladić 4)

Rat još nije završen. Još uvijek postoji u porodicama.

Pojedine porodice mrze zbog religije i postoje velike tenzije. (Mladić 5)

U stepenu u kojem postoji bilo kakav konsenzus, moglo bi se zaključiti da je rat imao indirektni uticaj na mladiće kroz svoj uticaj na njihove roditelje.

Posljednji dan PLA istraživanja u Podgorici, mladići su odgovarali na tajno glasačko pitanje, gdje su upitani da izaberu tvrdnju “Nasilje je dio crnogorske istorije i kulture, i to se ne može promijeniti” - što je izabralo pet mladića; ili “Nasilje je dio crnogorske kulture, ali to se može promijeniti” - gdje je osam mladića izabralo tu tvrdnju. Diskusija koja je uslijedila se odlikovala intenzivnom debatom o tome kako istorija ratova njihove zemlje određuje sadašnje opcije za nenasilje, i koliko će vremena i truda proći kako bi se desile promjene. Sljedeći citati su primjeri diskusije koja se vodila.

Ratovi, krvna osveta, dio su naše istorije. Sumnjam da mogu biti iskorijenjeni uskoro. - Mladić 1

Mi smo poseban slučaj. Dosta će vremena proteći dok ne prihvatimo činjenicu da smo nasilna nacija. Mislim da će dosta napora i finansijske podrške biti neophodno investirati u ovo pitanje. - Mladić 2

Mislim da je ružno predstavljati nas kao nasilne i ljude koji su gladni rata.

Borili smo se za slobodu i uvijek smo bili žrtve nasilja. - Mladić 3

Nasilje u porodici je prisutno kroz istoriju. Može biti eliminisano.

Možda usvajanjem novih zakona. Postoje zemlje koje gotovo i da nemaju nasilja. - Mladić 4

U jednom detaljnom intervjuu u Sarajevu, intervjuisani mladić je rekao da je rat indirektni uzrok njegove nasilnosti, zato što je kreirao kulturu nasilja koja je svugdje vidljiva.

Mladić: Mislim da je rat imao određeni uticaj (na moj razvoj) zato što sam rođen 1991. godine. Takođe je uticao na moje komšije; ima dosta nasilnih komšija u zgradi. Bio je jedan komšija koji je nosio batinu i volio je da se tuče. Pretukao je nekoliko ljudi... To stvarno utiče na tebe kada to vidiš.

Ispitivač: Šta si vidio?

Mladić: Čovjek se vozio kući sa hljebom iz prodavnice i njegov komšija nije mogao da ga pretekne svojim automobilom, i počeo je da viče i psuje govoreći čovjeku da krene. On mu je rekao da sačeka malo, da se strpi. Zašto ga nije ljubazno upitao umjesto što je psovao? Bio je to stariji čovjek (čovjek na kojega je galamio). Komšija je izašao iz auta, uzeo je batinu i počeo je da udara po njegovom automobilu. Na početku nam je sve to bilo zabavno, ali počeo sam da osjećam strah zato što bi se sve to moglo desiti i meni sutra.

Ispitivač: Je li ostavilo ikakve posljedice na tebe?

Mladić: Da, ostavilo je posljedice, na moje ponašanje. To vodi ka agresivnijem ponašanju. Svo nasilje koje vidimo na ulici je definitivno imalo uticaj na moje ponašanje.

Istraživačko pitanje broj 5: Za muškarce koji ne koriste nasilje, koji su faktori uticaja i posljedice?

Oni se ne odlučuju za nasilje ne zato što razumiju da je nasilje beznačajno i što misle da nasilje ne rješava ništa, već zbog straha za vlastite živote, i zbog straha da bi mogli povrijediti nekoga. (Podgorica)

U različitim trenucima u petodnevnom PLA istraživanju, mladići su diskutovali kada su alternative nasilju bile moguće. Posebno su razmatrali šta to omogućava muškarcima da budu nenasilni u diskusijama poslije njihovih analiza uzročnog toka, ili analize stabla problema i u njihovim individualnim intervjuima. U daljem tekstu je data njihova procjena kada su muškarci u mogućnosti da biraju da ne koriste nasilje, koje su to prepreke za manju upotrebu sile, i kako bi oni idealno željeli da smanje upotrebu sile.

Šta daje mogućnost muškarcima da ne koriste silu

Sticanje zrelosti i samokontrole i prepoznavanje posljedica. Mladići u grupama su uvidjeli starosnu razliku u borbenosti, kao i razvoj samokontrole kod mladića što su stariji. U individualnim intervjuima i grupnim diskusijama, objasnili su da sa godinama osjećaju bolju mogućnost kontrole vlastitih reakcija kao i promišljanja prije djelovanja.

Fitilj ti je kraći kada si mlađi - i posljedice su zapaljivije. (Beograd)

Mladići su takođe zaključili, da što su stariji, mogu bolje da procijene posljedice nasilnog djelovanja - tako što nasilje vodi daljem nasilju, mogućem povređivanju, ili mogućnošću kazne od strane škole ili policije.

Pa, sada u našoj dobi potrebno je mnogo više da se nađemo u tuči a i posljedice su veće (pištolji i noževi) tako da učiš kako da se izvučješ bez tučnjave i ostaneš kul.”
(Beograd)

Ponekad poželim da se potučem, pogotovo kada se neko pravi kreten. Ali se zaustavim na vrijeme. Razmišljam o posljedicama.
(Podgorica)

Slika 35: Mladići - učesnici

Verbalni odgovori i uzdržavanje kao pokazivanje snage. Kada su upitani “Kada me neko napadne, braniću svoju reputaciju silom,” mladići iz raznih grupa su bili podijeljeni u svojim različitim stavovima i mišljenjima. Većina mladića se složila sa upotrebom sile, mada je manjina koja je jasno izrazila svoj stav zašto se ne slažu bila prilično glasna. Oni koji se nisu slagali sa upotrebom sile zagovarali su upotrebu riječi umjesto sile, govoreći: “Mislim da ništa ne možeš postići silom. Možeš braniti svoje dostojanstvo riječima” (Banja Luka). Mnogi od ovih mladih ljudi osjećaju da upotreba sile znači spuštanje na nivo osoba koje napadaju.

Pojedini mladići su istakli **upotrebu riječi**, umjesto nasilja, kao efikasan način da se pokaže snaga i superiornost.

Obožavam kada nekoga oborim svojim riječima. (Podgorica)

Moraš biti dovoljno pametan da utičeš na druge. (Sarajevo)

Intelektualna superiornost je kada te neko provocira, a ti ga spustiš na zemlju. Ne može doprijeti do tebe. (Beograd)

Nekada riječi nisu dovoljne i moraš koristiti fizičku snagu. Ali uvijek je dobro prvo pokušati i riješiti situaciju riječima. (Sarajevo)

Drugi mladići su identifikovali mentalnu snagu kao ključ za **nereagovanje** na nasilje. Mladići su naveli da njihova mogućnost uticanja na to kako će koristiti svoju snagu zavisi od toga *“koliko si jak kao ličnost, mentalno”* (Banja Luka). U Beogradu, mladići su koristili frazu *“ostati kul”* kako bi opisali njihov uspjeh u naporu da ne odgovore silom.

Ukoliko neko ne odgovori na napad, to ne znači da nema vlastito dostojanstvo. (Podgorica)
Kada te neko napadne, moraš naći načina kako da to prevaziđeš, da te to ne dotiče. (Beograd)
Nisi pičkica ako ostaneš kul, to je tvoja intelektualna superiornost ukoliko ga spustiš na zemlju. (Beograd)

Svoje odluke da ne koriste fizičku silu mladići povezuju sa **samokontrolom**, koju identifikuju kao veoma bitan oblik **snage**. Mentalna i intelektualna snaga je spomenuta u diskusijama koje su vođene o vrstama moći koje se očekuju da budu demonstrirane od strane muškaraca u društvu.

Studija slučaja broj 1 (Sarajevo)

Damir je fudbaler koji se povrijedio kada je bio veoma mlad, što je limitiralo njegove sposobnosti da igra. On je povučen i obično ne učestvuje u nasilju. Prije nego što se povrijedio, bilo je slučajeva kada bi napao svoje saigrače ukoliko bi procijenio da oni nisu davali sve od sebe na utakmicama. U to vrijeme, Damir bi se razgnjevio i *“kada se istresem na nekoga, bolje se osjećam. Poslije nekog vremena shvatim da nisam trebao da govorim takve stvari, pa bih se poslije izvinjavao.”* U drugim situacijama, kada se Damir osjećao isprovociranim ili ljutim, umio bi se hladnom vodom - *“da se ohladim”*. *“Bio bi ljut, ali me to prođe.”*

Damir pripisuje svome ocu zasluge za svoje nenasilno ponašanje. *“U kući nikada nisam vidio oca da je digao ruku na majku. Nikada! Pokupio sam svaki oblik njegovog ponašanja i usadio ga sebi u glavu.”*

Uopšte, Damirova lična filozofija o nasilju je da treba rješavati konflikte i argumentovati ih verbalno, a ne nasiljem. *“Lakše je riješiti problem verbalno nego nositi šljivu ispod oka mjesec dana. To je moje mišljenje. Ali u stvarnosti, uvijek mislim o svojim postupcima prije nego nešto uradim. Kada počnem razmišljati, bijes nestane. Prvo razmislim o posljedicama... prije nego što preduzmem bilo šta.”*

Postojanje "linije" ili "granice" do koje mladići ne koriste silu. Mladići su takođe identifikovali značaj postavljanja "linije" ili "granice" koja ih vodi u odluci da ne koriste silu. U nekoliko gradova mladići su izrazili ideal i za zajednicu ali i za njih same, da svaki čovjek treba da podvuče "liniju" do koje toleriše napade ili agresiju, i da je upotreba sile opravdana samo onda kada se ta linija pređe. Mladići iz Zagreba su nekoliko puta diskutovali o njihovom viđenju nekorisćenja sile kao demonstracije više samokontrole, sve do "linije" ili određene "tačke". I mladići u drugim gradovima su govorili o granici.

Moraš da imaš svoju granicu i kada te neko provocira, ostaješ kul. (Beograd)

Moraš biti strpljiv, ali ako te šikaniraju, onda se bori za sebe. (Beograd)

Ovaj koncept postojanja granice implicira da je nenasilje izbor, zato što mladi ljudi još uvijek imaju granicu preko koje će koristiti silu. Zadržavanje opcije da koriste moć sile kao opciju, implicira značaj mogućnosti muškaraca da koriste silu ukoliko je neophodno.

U zaključku, čini se da postoji tanka linija između tuče kao sredstva da se pokaže muškost i izbjegavanja tuče da se pokaže da je mladi čovjek „kul“ i „intelektualno superioran“ i da demonstrira „mentalnu snagu“. Mišljenje da postoji linija poslije koje će mladići koristiti snagu takođe ukazuje na stepen do kojeg mogućnost upotrebe fizičkog nasilja, naročito za samoodbranu, ostaje ključna komponenta maskuliniteta za mladiće.

Majke podržavaju razgovor i nenasilje. Kroz grupe u kojima je vršeno istraživanje, mladići su istakli da njihove majke često podržavaju nenasilne alternative u rješavanju konflikata - posebno naglašavajući vrijednost razgovora. Mladići su takođe predstavili svoje majke kao aktivne protivnike upotrebe sile od strane svojih sinova. Pojedini mladići su naveli da je uticaj njihovih majki direktno doprinio njihovim odlukama da ne upotrebljavaju silu.

Slika 36: *Mladi učesnici u vježbi "glasajte svojim stopalima"*

Majke ne tuku toliko često. Trebao bi pokušati razgovarati. Sila bi trebala biti posljednja stvar koju koristiš ukoliko je neophodno. (Podgorica)

Moja majka je rekla da bi mi polomila prste ukoliko ikada udarim ženu. (Zagreb, rečeno bez kakve ironije)

Majke se ističu kao jedan od nekoliko izvora poruka koje podržavaju nenasilje, a koje mladići primaju i razumiju.

Studija slučaja broj 2 (Beograd)

Sve do petog razreda, Dario je zlostavljao i terorizirao svoje školske drugove, uglavnom mlađe i slabije učenike, kako bi dokazao svoju snagu i superiornost. Tuča mu nije donosila radost niti mu je predstavljala zadovoljstvo, ali to je radio zato što su to od njega očekivali njegovi prijatelji.

Darovi roditelji su se često svađali dok je odrastao, a ponekad bi njegov otac tukao majku, posebno kada je bio pijan. Otac ga je oduvijek učio da se ne treba tući, ali je Dario posmatrao oca kako maltretira majku. Dario osjeća da je izloženost nasilju u vlastitoj porodici imalo uticaja na njegovo zlostavljačko ponašanje dok je bio dijete.

Posmatrajući retrospektivno na te dane, Dario shvata bol koji je prouzrokovao drugima i osjeća se loše kada se prisjeti tuča. Ali on kaže da u toj dobi nije bilo izbora: *"Ili si siledžija ili si žrtva."* Dario se više ne smatra nasilnim. Njegova majka je imala veliki uticaj na promjenu njegovog ponašanja i rekla mu je da ne koristi nasilje ili tuču kada ga neko uvrijedi.

Nekoliko očeva je podržavalo uzdržavanje od nasilja. Veliki broj mladića je spomenulo snažan uticaj njihovih očeva na upotrebu nasilja. Jedan mladić iz Podgorice se osvrnuo na komentare svojih vršnjaka:

*Uglavnom sam dobijao batine ukoliko sam pokušavao da razgovaram.
Pa sam onda postao zbunjen šta treba da uradim.
Onda mi je otac rekao: "ako te neko udari, udari i ti njega". (Podgorica)*

Ipak, pojedini mladići su naveli primjere gdje su njihovi očevi podržavali uzdržavanje od nasilja i često intervenisali kako bi pomogli da se smanji buduće nasilje. U donjem pasusu, mladić je izrazio svoju zabrinutost kada je njegov otac odlučio da se umiješa u situaciju u kojoj je on bio zlostavljan. Iako je mladić bio pun straha da će ga prijatelji zadirkivati zbog "oca zaštitnika", zlostavljanje je prestalo.

U sedmom razredu, počeo je da me šikanira na svakoj pauzi, ... Uvijek me je gurao dok nisam odlučio da ga udarim. To sam i uradio, ali kada sam ga udario, povrijedio sam palac. Kada sam došao kući, otac me je upitao: "Zašto si ga udario?" Odgovorio sam mu da me je dječak zlostavljao. Onda mi je otac ispričao priču o dječaku koji je živio u inostranstvu i koji je proživljavao zlostavljanje, trpio je, trpio je, i kada više nije mogao da izdrži, ponio je pištolj i ubio je nasilnika.

Poslije nekoliko dana, moj otac je otišao da upozna njega i njegove roditelje. Osjećao sam se tako posramljen. Pokušao sam da razgovoram sa ocem na putu ka mjestu gdje je dječak stanovao... zato što sam mislio da će drugi da prave šale na moj račun i račun tate zaštitnika. Zlostavljanje je prestalo.

Pojedini vršnjaci mogu da poštuju snagu karaktera, a pojedine grupe mogu da podrže uzdržavanje od nasilja. Mladići su imali osjećaj da bi u idealnoj situaciji trebali biti poštovani od strane njihovih vršnjaka za snagu karaktera koja im omogućava da izaberu onaj koji nije isti kao kod njihovih vršnjaka, uključujući uzdržavanje od nasilja. U Podgorici, jedan mladić je rekao: "Mislim da su momci, koji nisu nasilni, poštovani u zajednici. Momak koji je miran, obrazovan i kulturni, zaslužuje poštovanje i može da predstavlja primjer."

Mladići su identifikovali da “sada kada smo odrasli, ima više tolerancije” prati njihov vlastiti kod ponašanja (Zagreb). Jedan mladić u Zagrebu, na primjer, dodao je: “Ne pijem, ne pušim niti se drogiram. Neki misle da sam čudan, ali drugi me cijene” (Zagreb), i da se divljenje njegovih vršnjaka prema njemu povećalo od kada su sazreli i odrasli.

Pojedini mladići su takođe identifikovali činjenicu da grupe vršnjaka ili većina mogu podržati nenasilno, ili osuditi nasilno ponašanje. To jest, oni osjećaju da je moguće naći grupe vršnjaka koje ne podržavaju nasilje.

Ako je ekipa O.K., osjećaćete se posramljenima za ono što su uradili (vezano za tuču), što nije slučaj ukoliko je ekipa loša. (Podgorica)

Posljedice nekorištenja nasilja

Uprkos njihovim vlastitim idealima za smanjenje nasilja, mladići su na kraju predstavili sliku koja pokazuje značajne društvene sankcije za izbor nenasilja.

Mnogi mladići su očekivali da iskuse više nasilja kao posljedicu uzdržavanja od nasilja, posebno među vršnjacima. Mladići iz gotovo svih gradova u kojima je obavljeno istraživanje, naglašavaju negativne posljedice sa kojima se suočavaju ukoliko se ne tuku (Zagreb je bio izuzetak; vidjeti diskusiju ispod o agenciji). U Banjaluci, na primjer, mladići su razradili listu idealnog ponašanja u kojoj je nasilje uključeno samo onda kada je to zaista nephodno. Po završetku razrađivanja liste, jedan mladić je primijetio:

Ukoliko posjedujem sve vrijednosti sa liste, oni bi mi rekli da nisam muškarac. Ne homoseksualac. Ali ne i muškarac. Posebno vršnjaci (rekli bi to). Ako bih rekao da ću nekoga razbiti, onda sam muškarac. Ali ako ne kažem ništa (kada me neko uvrijedi), morao bih da odem od njih i da se vratim kući. (Banja Luka)

Odgovori mladića u drugim gradovima se podudaraju sa ovom procjenom. Mladići iz Podgorice su komentarisali:

Insistirati na rješavanju problema samo riječima bi značilo da bi u školi bio u potpunosti ignorisan. (Podgorica)

Zašto bi ja odudarao od drugih? Ne želim biti različit, jer bi onda oni tražili moje mane. (Podgorica)

Mladići su identifikovali činjenicu da odluka da ne budu nasilni (i prema tome, rizik da budu plašljiviji) sama od sebe može izazvati nasilje, i osuditi ih na više nasilja.

Djelovati kao pojedinac i intervenisati u nasilju viđeno je kao rizično. U grupama je bilo nekoliko ograničenih diskusija o tome da li mladići mogu da predstave situaciju u kojoj bi intervenisali sa ciljem da prekinu nasilje. Mladići iz Podgorice bi mogli da pokušaju da izbjegniju nasilne situacije, ali ne i da se suoče sa njima.

Crteži mladića iz Banja Luke koji oslikavaju njihovu idealnu viziju 2012. godine uključuju intervenciju vršnjaka da se zaustavi eskalacija nasilja. U diskusiji na temu crteža, oni su zapazili da bi bilo veoma teško zaustaviti nasilje osim ako bi intervencija vršnjaka imala značajnu podršku unutar njihove grupe.

Najvažnije što mogu da uradim je da ne budem nasilan i da pokušam izbjeci sve rizične situacije. (Podgorica)

Uopšte nije jednostavno zaustaviti nasilje.

Onaj koji to pokušava je veoma hrabra osoba. Ali je veoma teško biti protiv većine. (Banja Luka)

Učesnici istraživanja se slažu da postoji veliki jaz između njihovog ideala manje nasilnog ponašanja mladića i onoga što društvo, a posebno vršnjaci, zahtijevaju ili dozvoljavaju.

Slika 37: Mladići - učesnici

Vlastiti ideali mladića za nekorištenje sile

Upotrebljavaj riječi i pokaži toleranciju, posebno u samoodbrani. Na kraju petodnevnog PLA istraživanja, mladićima je postavljeno pitanje da identifikuju koje aspekte maskuliniteta i nasilja bi trebali da zadrže ili ojačaju, a koje bi željeli da promijene. U većini grupa, mladići su izrazili želju da bi željeli da vide manje nasilja.

*Nasilje nije za ljudska bića.
(Sarajevo)*

Mladići bi željeli da vide više razgovora i veću toleranciju kao opcije koje stoje na raspolaganju muškarcima za rješavanje konflikata na miroljubiviji način. Oni bi pristali da odbace sve oblike nasilja osim fizičke sile kada je to neophodno u samoodbrani.

Želimo pokazati (kako) biti više tolerantan. Ne moraš rješavati sve probleme silom. Možeš razgovarati. (Banja Luka)

Nikada ne bi trebalo biti dopušteno, osim kada se braniš. Kada smo isprovocirani i kada riječi ne pomažu. (Sarajevo)

U ovoj konstrukciji, mladići ne vide potrebu da odustanu od svog osjećaja snage. Većina mladih ljudi je naglasila da bi zadržali "samopouzdanje", "mišiće" i druge vidljive oblike snage. Oni bi idealno željeli da pokažu svoju snagu riječima i mentalnom snagom i uzdržavanjem. Primjetan izuzetak od ovoga je gledište mladića da je upotreba sile za samoodbranu centralna u njihovom ličnom idealu kakvi bi muškarci trebali da budu. (Pogledajte istraživačko pitanje broj 4 i ranije u ovom poglavlju za više detalja.).

Ideali za očeve i sinove. Mladići su identifikovali uticaj svojih očeva u promociji upotrebe sile kako bi dokazali svoju muškost. Dosta mladića ne podržava očekivanja vlastitih očeva da bi trebali koristiti snagu ili silu da bi "bili muškarci". Ipak, mladići iz različitih grupa podržavaju centralnu ulogu očeva u učenju njihovih sinova samoodbrani.

Učio bi svog sina kako da izbjegne sukob.

Ali ako bi to bilo neophodno, učio bi ga kako da se brani. (Beograd)

Pravi roditelji znaju da svako dijete treba da nauči lekciju, pošto oni neće biti napolju sa njima svaki minut. Oni znaju da ne mogu praviti "pekmeze" od svoje djece. (Podgorica)

Dobro je da tata želi da njegov sin ne bude slabić sve dok tata ne pređe liniju... dobro je (za sinove) da nauče kako da se brane kada je neophodno, da ne bježe kao male curice. (Zagreb)

Nijanse u izboru stepena rasuđivanja kod mladića

Tokom diskusije, mladići su izrazili razlike kada je u pitanju stepen rasuđivanja do kojeg osjećaju da oni i drugi mladići moraju izabrati nenasilno ponašanje. I dok su razlike postojale unutar pojedinih grupa, grupe mladića iz Zagreba i Podgorice nalazile su se na suprotnim krajevima ovog spektra i tako ilustrovale razlike u iskustvima mladića.

Mladići iz Zagreba su naglasili osjećaj rasuđivanja, navodeći da svaki pojedinac ima moć da izabere da ne bude nasilan. Takođe su primijetili u nekoliko slučajeva da, iako porodica ima snažan uticaj, to ne određuje ponašanje mladića.

Biti ili ne biti (nasilan). To je izbor koji muškarci imaju. (Zagreb)

Moj tata me je oduvijek učio da se branim i da se borim za sebe silom. Ali nikada nisam preuzeo taj oblik ponašanja od njega. (Zagreb)

Moja situaciju kod kuće nije sjajna, ali ne idem zbog toga van da lomim stvari. (Zagreb)

Suprotno od toga, mladići u Podgorici su izrazili da, iako mogu pokušati da izbjegnju nasilje, oni imaju malo pojedinačne snage da zaustave nasilje u svojim zajednicama. Oni misle da bi bilo kakva promjena zahtijevala dugo vremena.

...zaustavljanje nasilja je nešto čemu se jedino moji unuci mogu nadati da će vidjeti. (Podgorica)

Slično, mladići iz Podgorice su predvidjeli svijet u 2012. godini, gdje očevi ne bi više slavili nasilje svojih sinova. Promjena, međutim, ne bi bila rezultat evolucije u društvenim odnosima ili institucijama. To bi se prije desilo kao rezultat izuma mašine protiv nasilja.

Vizija 2012. godine, Podgorica

2012: Roditelji vode djecu u specijalnu instituciju gdje im prže mozak i ubacuju novi program koji onemogućava osobi da bude nasilna.

Istovremeno, tokom PLA istraživanja, čini se da je prostor za diskusiju između mladića otvorio nove opcije da razmotre potencijalne izbore. Mladići iz Podgorice su naglasili njihovu prirodu kao ključnu komponentu nasilnosti. Ali tokom petog dana, kada su upitani da razmišljaju o opcijama za izbor nenasilnog ponašanja, jedan mladić je sugerisao svojim vršnjacima da je nasilno ponašanje nešto što se nauči, pa se isto tako može i odučiti. Drugi mladić, pred kraj PLA istraživanja, naveo je da je vidio nove opcije nenasilnog ponašanja.

*OK momci, šta to govorite - da je biti nasilan nešto što nasljeđujemo?
Zar to nije nešto što gradimo? (Podgorica)*

Razgovor je mnogo bolje rješenje upravo iz razloga što se većina momaka ponaša prema nekom svom principu. E sada to idem raditi namjerno. (Podgorica)

Snage i ograničenja istraživanja (studije)

Petodnevno PLA istraživanje je demonstriralo brojne vrline. PLA aktivnost je proizvela bogat set zaključaka koji opisuju specifičnu konstrukciju hegemonističkog maskuliniteta koji mladići na Balkanu doživljavaju, i kako se to odnosi na njihove veze sa ženama i nasilje zasnovano na rodu/polju. Zaključci iz uzorka nisu prethodno predviđeni od istraživača maskuliniteta na Balkanu. PLA istraživanje je pokazalo da mladići odbacuju veliki broj aspekata hegemonističkog maskuliniteta, dok zadržavaju prilično snažno stereotipe o rodu/polju.¹⁶ Ovi zaključci takođe predstavljaju bogatstvo informacija vezanih za specifičan jezik i slike koje su koristili mladići u njihovoj konstrukciji vlastitog identiteta. Takve informacije upućuju na specifično otvaranje ka podršci reartikulisanom maskulinitetu od strane mladića na Balkanu.

PLA aktivnost je takođe proizvela značajne rezultate. Proces koji je podržao kontinuiranu izgradnju kapaciteta partnerskih, većinom omladinskih organizacija, rezultirao je njihovom većom posvećenošću i razumijevanjem mogućnosti angažovanja mladih ljudi na pitanjima maskuliniteta i nasilja zasnovanog na rodu/polju. Sveukupna metodologija je omogućila mladim ljudima da se uključe u proces kritičkog samorazmišljanja. Na kraju PLA istraživanja, mladići iz svih gradova u kojima je sprovedeno istraživanje, izrazili su želju za nastavak angažmana kao i posvećenost ideji da preuzmu određene društvene aktivnosti. PLA aktivnost je zbog toga postigla značajne rezultate u uključivanju samih mladih ljudi u budućim aktivnostima, kao i opravdanost učesničkih metoda u vezi sa maskulinitetom i nasiljem zasnovanom na rodu/polju na Balkanu.

U isto vrijeme, PLA aktivnost je imala svoja ograničenja. Prvo se odnosi na generalnu ograničenost kvalitativnog istraživanja, njegove neadekvatnosti u uopštavanju zaključaka za širu populaciju. Kao takvi, rezultati prikupljenih kvalitativnih podataka od 64 mladića odabrana iz srednjih škola iz urbanih područja, ne mogu biti generalizovani na ruralnu ili poluurbanu populaciju. Druga ograničenost podataka je ta da je možda moglo biti više ili manje predstavnika mladića koji predstavljaju posebnu vrstu škole (npr. srednja stručna škola nasuprot one koja priprema učenike za univerzitet) obuhvaćenih u PLA istraživanju. Na primjer, učenici koji pohađaju gimnaziju koja ih priprema za dalje, univerzitetsko, školovanje, bi mogli imati liberalnije stavove o ravnopravnosti polova, nego učenici koji pohađaju škole za zanate, ili obrnuto. S obzirom da studija nije vodila računa o ovim razlikama, rezultati studije bi mogli biti pristrasni.

Prva PLA aktivnost je postavila određena značajna ograničenja kao odgovor na nelagodnosti između implementirajućih omladinskih organizacija. PLA aktivnost je preduzela svoja istraživanja sa teoretske pozicije da je maskulinitet izgrađeni identitet, kroz koji se rodni/polni i drugi odnosi zasnovani na moći različito izgrađuju, zaključuju, odupiru, uvijekovječuju i transformišu. Teorija i istraživanja pokazuju da je maskulinitet (kao i svi drugi društveni identiteti) konstruisan kroz presijecanje različitih socijalnih identiteta. U kontekstu razumijevanja konstrukcije maskuliniteta, posebno u odnosu na nasilje zasnovano na rodu/polju, seksualnost je ključni element. Međutim, usljed stepena nelagodnosti izraženog kod omladinskih organizacija kod prethodna dva treninga izgradnje njihovih kapaciteta, istraživački tim je odlučio da isključi specifična pitanja i ispitivanja u

---

16 *Lična komunikacija*, Profesor Vesna Nikolić-Ristanović, 14. maj 2007.

vezi sa seksualnošću. Slično tome, posebno u kontekstu post konfliktnih situacija, nacionalni identiteti, pripadnost etničkim manjinama i religijama, kao i iskustva iz rata su takođe ključne kategorije u konstrukciji maskuliniteta i nasilja zasnovanog na rodu/polju. Ipak, takođe zbog određenog stepena nelagodnosti zapaženog u prethodne dvije sesije izgradnje kapaciteta omladinskih organizacija, istraživački tim je odlučio da odloži specifična pitanja i istraživanja u vezi sa tim socijalnim kontekstima. Prema tome, podaci sa ovog PLA istraživanja jedino uključuju informacije u vezi ovih tema kada su se pojavljivale, ali bez postavljanja pitanja direktno mladima. Ovo su, prema tome, područja za buduća istraživanja i PLA aktivnosti. (vidjeti ispod).

PLA istraživanje se susrelo sa nekoliko ograničenja tokom svoje implementacije. Sve specifične alatke istraživanja su funkcionisale dobro, sa izuzetkom aktivnosti diskusije u fokus grupi, drugi dan, gdje je od mladića traženo da izraze svoje mišljenje o uticaju različitih institucija (npr, porodica, religija i škola) na konstrukciju normi maskuliniteta. Mladići su se, umjesto toga, fokusirali na opšta očekivanja od tih institucija. Prema tome, podaci dobijeni iz istraživačkog pitanja broj 2 su poprilično šturi. Dodatno, liderstvo omladinskih organizacija i mladih fasilitatora kao koistraživača predstavljalo je određen izazov. Omladinske organizacije i njihovi mladi fasilitatori, i jedni i drugi sa svojih pozicija, bili su u mogućnosti da uspostave izuzetno visok stepen prisnosti sa mladima. U isto vrijeme, usljed njihovog iskustva kao trenera, u pojedinim trenucima, mladi fasilitatori naginjali su ka tome da postavljaju direktna radije nego otvorena istraživačka pitanja; u drugim slučajevima, pojedini članovi istraživačkog tima nisu ispitivali u velikoj mjeri u područjima gdje su se lično osjećali nelagodno (kao što je seksualnost, onda kada se pojavljivala u razgovoru). Prema tome, određene prilike za dublja istraživanja i prikupljanje podataka su propuštene.

Diskusija i implikacije rezultata

Petodnevno PLA istraživanje je tražilo odgovor na globalno pitanje: Koje su to mogućnosti da se promoviše pravičnija rodna/polna konstrukcija maskuliniteta za mladiće, posebno sa ciljem prevencije nasilja zasnovanog na rodu/polu? Naročito, PLA istraživanje je tražilo da se odrede specifične norme i očekivanja koja doprinose nasilnom ponašanju među mladićima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji. Ovo poglavlje prvo razmatra praznine u konstrukciji maskuliniteta koja omogućavaju pravičniju rodnu/polnu konstrukciju i nenasilno ponašanje. Nakon toga razmatramo programske implikacije rezultata, koji obuhvataju širinu spektra nivoa intervencije. Ovaj spektar se kreće od promjena u individualnom nivou znanja, stavova i ponašanja, do nivoa mobilizacije zajednice i širih institucionalnih aktivnosti i reformi.

Stvaran razvoj specifičnih, intervencija orijentisanih ka mladima, će se desiti u drugoj fazi projekta. U ovoj fazi, CARE i partnerske organizacije će procijeniti implikacije pronalazaka i zaključaka, zajedno sa drugim faktorima, i donijeti odluku o sveobuhvatnoj strategiji i specifičnim tipovima aktivnosti koje će biti implementirane.

Potencijalne “pukotine” u hegemonističkom maskulinitetu

Različiti oblici maskuliniteta postoje zajedno i hegemonija bilo kojeg oblika je konstantan predmet izazova.¹⁷

Mladići su u stanju da identifikuju dominantna, “hegemonistička” društvena očekivanja za muškarce. Mladići, takođe, jasno izražavaju dejstva kontradiktornih očekivanja u različitim socijalnim kontekstima, pri čemu pojedini mladići odbijaju da se identifikuju sa bilo kojim tipom maskuliniteta. U isto vrijeme, uz podršku različitim kritičkim razmišljanima, gotovo svi mladići su bili u stanju da jasno izraze i predvide vlastite ideale maskuliniteta i nasilja koji se razlikuju, u različitim oblicima, od hegemonističkih oblika. Mnogi od tih ideala su vizuelno predstavljeni na crtežima na kojima su mladići oslikali predviđanja kojima se nadaju za 2012. godinu. Ove “pukotine” u hegemonističkom maskulinitetu mogle bi biti čvoriči gdje se promjene već dešavaju i koje bi mogle biti ubrzane širom promocijom prihvatljivog ponašanja za muškarca.

¹⁷ RW Connell, *Muškarci i dječaci*. Berkeley, CA: University of California Press, 2000: 54.

Slika 38: Mladići - učesnici

Slika 39: Mladići crtaju ilustracije nasilja u 2007. i 2012. godini

Pokazivanje emocija ljudima do kojih vam je stalo, kao što su djevojke. U par grupa, mladići su prepoznali društvena ograničenja prema muškarcima da budu neemotivni kao najštetnija. Dalje, gdje su mladići imali iskustva sa djevojkama, veliki broj mladića je izričito vrednovao mogućnost emocionalne intimnosti. Mladići iz Zagreba su istakli nedavno prikazan portret muškaraca u medijima, koji su prikazani na način da, ako su više emotivni, to su pozitivnije predstavljeni, i mladići su istakli da bi željeli više takvih prezentacija. Većina drugih grupa mladića nije bila jedinstvena u tome da bi muškarci trebali otvoreno pokazivati svoje emocije u javnosti. Ipak, mladići još uvijek izražavaju želju da se donesu različite norme. Na primjer, u Beogradu, mišljenja mladića su se razlikovala u spektru (vidjeti ispod) kada je prihvatljivo da pokažu svoje emocije:

Nikada	Sa ljudima koje volite	Zašto da ne? To je prihvatljivo, čak i u javnosti
--------	------------------------	---

Slika 40: Mladić crta ilustraciju nasilja u 2007. i 2012. godini

Dok je tokom plenarne diskusije samo jedan mladić iz Beograda rekao da podržava pokazivanje emocija u javnosti, u pojedinačnim (privatnim i anonimnim) izjavama, njih pet je navelo da bi izabralo da pokaže emocije. Pokazivanje emocija, prema tome, se čini kao područje za podršku otvorenosti mladića za promjene.

Istovremeno, u istraživanju ispoljavanja šireg opsega emocija sa mladićima, moglo bi biti izuzetno važno dekonstruisati primijećenu vezu između slabosti i emocija za veliki broj mladića. Slično tome, za pojedine mladiće emocionalna intimnost je takođe povezana sa dubokim osjećanjima prema i na milost djevojkama za koje smatraju da su sposobnije da manipuliraju emocijama. Ovi zaključci impliciraju potrebu podrške mladićima da se osjećaju sigurno i kompetentno u intimnim emocionalnim vezama, kao i u priznavanju i komuniciranju osjećanjima.

Podjela moći u intimnim vezama. Dijalozi mladića pokazuju da se mnogi od njih aktivno bore sa time kako pomiriti njihovu želju za zadržavanje određene "doze" autoriteta sa podrškom idealu podjele moći sa ženama. (za detalje pogledajte rezultate pitanja broj 3). Ova kontradiktornost je u velikoj mjeri implicitna u diskusijama mladića. Ona bi takođe mogla biti eksplicitna kao i druga kritička razmišljanja podržana u ispitivanju ovih tenzija. Istraživanje ove kontradikcije može takođe voditi u detaljnije istraživanje seksualnih veza i stavova, posebno u domenu stavova mladića o seksualnoj prinudi.

Podjela poslova u kući. Jedno značajno pitanje za svakodnevni život je podijeljenost kućnih poslova zasnovana na rodu/polu. Mada je nekoliko učesnika istraživanja postavilo pitanje o ulozi muškarca kao onoga koji se stara o porodici, na pitanje o kućnim poslovima bilo je raznovrsnih mišljenja. Pojedini mladići su identifikovali striktnu podjelu kućnih poslova na "muške" i "ženske"; dok su drugi mladići naveli da *ne postoje muški i ženski poslovi, postoje samo oni poslovi koji mi se sviđaju i poslovi koje ne volim* (Beograd). Jedan crtež značajno pokazuje pitanje poslova riješeno u budućnosti, sa robotom koji obavlja kućne poslove, tako da to više ni muškarci niti žene ne moraju raditi. Iako ova vizija potvrđuje da kućni poslovi nisu ženski poslovi, pojavljivanje imaginarnog robota koji zamjenjuje mušku obavezu za kućnim poslovima, pretpostavlja direktnu odgovornost za podjelu u kućnim poslovima. Prema tome, kućni poslovi predstavljaju područje otvoreno za promjene, ali sa potrebom dalje podrške i razmišljanja sa ciljem da se te promjene i ostvare.

Mogućnosti seksualnog zadovoljstva u intimnim vezama.

Mladići su imali čitav opseg različitih reakcija na izjavu "mladići treba da znaju šta njihovi partneri vole tokom seksa." Dok se pojedini mladići nisu složili sa ovom izjavom, drugi su se složili, iako su izražavali vlastite sumnje u mogućnosti posjedovanja vještina za takvu vrstu komunikacije. Značajno je da su odgovori mladića implicirali da žene zaslužuju seksualno zadovoljstvo. Ovo predstavlja značajan prostor za izgradnju pozitivnih "normi" koje bi mogle biti korištene za potencijalne intervencije.

Diskusije su takođe pokazale da su mladići sumnjali u vlastite vještine pružanja seksualnog zadovoljstva ženama, ali su pokazali i potencijalni interes u poboljšanju svojih vještina u ovoj oblasti. S obzirom da je veliki dio društvene prihvatljivosti nasilja prema ženama i ograničavanja mobilnosti žena, povezano sa kontrolom ženskog seksualnog zadovoljstva, podrška mladića ženskim pravima na seksualno zadovoljstvo predstavlja značajno otvaranje.

Prepoznavanje posljedica emocionalnog, fizičkog i seksualnog nasilja i idealizovani izbor za upotrebu fizičke sile samo u slučaju samoodbrane.

U diskusijama po grupama, mladići su se lako složili da je emocionalno nasilje u stanju prouzrokovati štetu isto toliko, ako ne i više, kao i fizičko nasilje. Premda mladići žele da zadrže osjećaj moći i snage, u idealnoj situaciji bi željeli da odbace upotrebu sile kao način postizanja svoje snage. U stvari, mladići su se jasno izrazili da ne vide upotrebu sile kao znak "mentalne snage", iako s obzirom na realnost o nasilju sa kojim se suočavaju od strane svojih vršnjaka i njihove potrebe za samozaštitom, oni izražavaju sumnje u kojem stepenu svoj ideal mogu realno ostvariti.

Mladići bi, prema tome, idealno izabrali silu samo u slučaju kada je to neophodno za samoodbranu. Pitanje kada i gdje sila može biti smatrana neophodnom za odbranu, pokreće veliki broj novih pitanja o vezama između nasilja i samoodbrane. Međutim, šire nepovezivanje (čak i nesklonost) mladića nasilnom ispoljavanju upotrebe sile kao sredstva uspostavljanja maskuliniteta, predstavlja ključni element za promjenu te norme hegemonističkog maskuliniteta.

Stavovi suprotni nasilju nad ženama i pojedini javni govori koji podržavaju ravnopravnost polova.

Iako postoji cijeli niz (ne)razumijevanja o tome šta predstavlja nasilje, mladići su izrazili otpor nasilju prema ženama. Mladići su, takođe, kao prioritet naveli snažniju intervenciju institucija, posebno policije i sudova, u cilju zaštite žena, u svojim diskusijama o idealnoj viziji za 2012. godinu (Zagreb i Podgorica). Mladići iz Zagreba su, takođe, eksplicitno predstavili "pravičnost zasnovanu na rodu/polu" kao željeni cilj za 2012. godinu, posebno u vezi sa zapošljavanjem i radom. Mladići iz drugih grupa, iako nisu neophodno koristili termin rodna/polna pravičnost, osvrnuli su se na promjene u mogućnostima za ponašanje i aktivnostima (sport i posao) koji stoje na raspolaganju ženama. Mladići su vidjeli ove promjene kao pozitivne, mada je u isto vrijeme njihov opis djevojaka bio ispunjen stereotipovima. Posvećenost mladića pravdi za žene i većoj ravnopravnosti u mogućnostima predstavlja bogatstvo stavova koje treba dalje crpiti kako mladići nastavljaju da istražuju svoja vlastita razumijevanja i ponašanja u vezi moći.

Slika 41: *Slika naglašava žene i muškarce, zajedno sa svojom djecom, podijeljenu ljubav (osjećaji) i moć (jednaka veličina i pozicija u okviru).*

Vrijednost tolerancije i prijateljstva, kao i potencijalne veze za širu konstrukciju rodne pravičnosti. Mladići su prepoznali potrebu da se treba držati svog mišljenja o željenim karakteristikama maskuliniteta. U isto vrijeme, u različitim momentima u različitim grupama mladića, činilo se da ja jasno izražena važnost "tolerancije" za različite seksualne orijentacije, religije, etničke manjine i nacionalnosti. U jednoj grupi (Banja Luka), mladići su konkretno dodali "toleranciju" na njihovu listu ideala za maskulinitet, i u grupnoj diskusiji to je zadržano kao ideal cijele grupe mladića. Mada nije detaljno istraženo, čini se da predavanje o toleranciji ima specifičan odjek među mladim ljudima u regionu kao ideal.

S obzirom na društvene podjele u regionu, vezane za nacionalnost, etničku i vjersku pripadnost i rat, dalje istraživanje "tolerancije" može ponuditi značajan okvir za obezbjeđenje **konstrukcije ravnopravnosti polova u kontekstu drugih identiteta u regionu.** Na Balkanu, posebno, dalje istraživanje je neophodno sa ciljem da se istraži na koji način mladići razumiju i odgovaraju na odnosne dimenzije maskuliniteta, specifične za etničku i vjersku pripadnost i nacionalnost. Okvir tolerancije može da obezbijedi prostor za izgradnju ravnopravnosti polova u kontekstu dekonstrukcije drugih razlika sa kojima su bili povezani, a ponekad viđeni i kao uzroci, nasilja i nepravdičnosti.

Diskusija o toleranciji je takođe bila spomenuta nekoliko puta od strane pojedinih mladića u različitim grupama, koji su zagovarali poštovanje **različitosti u seksualnoj opredijeljenosti.** Mladići takođe snažno podupiru vrijednost prijateljstva i lojalnosti prijateljima. Mnogi mladići koji su izrazili nelagodu prema homoseksualnosti ipak bi ostali u prijateljskoj vezi sa prijateljem koji je homoseksualac (ukoliko su i prije toga bili prijatelji). Diskusija o prijateljstvu, povezana sa diskusijom o toleranciji, mogla bi da pruži osnovu za ekspanziju otvorenosti mladića da se razmotri veća tolerancija za seksualnu različitost.

Iako drugi vršnjaci često izražavaju neprijateljske stavove prema istopolnim vezama, posebno u početku, čini se da su mladići postajali otvoreniji za diskusije o seksualnoj opredijeljenosti pred kraj PLA istraživanja. Ova evolucija, iako specifična prema seksualnoj orijentaciji, implicira da PLA metodologija može biti korisna za razumijevanje i aktivnosti povezane sa širim okvirom odnosnih identiteta i tolerancije.

U Beogradu, kada su upitani peti dan "Da li si nešto naučio od drugih ljudi", jedan mladić je rekao "Liberalniji sam, možda bih mogao biti prijatelj sa osobom koja je homoseksualac".

Ovo sugeriše da PLA metodologija usmjerenog dijaloga i kritičko razmišljanje može pomoći vođenju mladića da otvorenije razmotre, ako se i ne slažu sa time, toleranciju za različitost.

Slika 42: Mladići - učesnici

Programske implikacije

Izgradnjom na ovim "pukotinama" hegemonističkog maskuliniteta, ključni istraživački tim, istraživačke partnerske organizacije i sami mladići su dali pregršt genijalnih ideja o širokom opsegu potencijalnih programskih intervencija. Te ideje su se kretale od aktivnosti fokusiranih na podršku promjenama individualnih konstrukcija maskuliniteta i srodnog znanja, stavova, vještina do aktivnosti koje promovišu podizanje svijesti u zajednici i zastupanje za promjene u medijima, školama, policiji i sudstvu.

Predstavićemo ih u daljem tekstu, vodeći računa da bilo koja aktuelna odluka o direktivama za implementaciju, zahtijeva daljnju analizu i određivanje prioriteta od strane CARE osoblja i partnerskih organizacija, i takođe može da implicira dodatno istraživanje, kako bi se sva otkrića prevela u plan aktivnosti.

Mogućnosti za kreiranje više poruka o ravnopravnosti polova

Poistovjećivanje mladića sa modelima hegemonističkog maskuliniteta, i njihovi vlastiti stavovi o aspektima maskuliniteta, daje im mogućnost da mogu birati da ih jačaju ili smanjuju, predlažući potencijalne artikulacije poruka o većoj ravnopravnosti polova. Dalje istraživanje bi bilo neophodno kako bi se razvile specifične poruke. Ipak, pojedine ideje koje su se pojavile su predstavljene ovdje.

Povezivanje trenutne retorike uzdržavanja od nasilja, reartikulacija pogleda na zrelost, snagu i maskulinitet. Diskusije mladića su ukazivale na retoriku i vrijednosti koje su već koristili i koje bi mogle biti povezane sa uzdržavanjem od nasilja. Jedan pravac retorike povezuje uzdržavanje od upotrebe sile kao znaka snage.

- **Zrelost i bolja kontrola.** Percepcija mladića o posjedovanju plahovite naravi ("kratak fitilj") kao stepena razvoja, u dobi 5-10 godina, zajedno sa činjenicom da mladići ne žele da budu posmatrani kao djeca, moglo bi biti iskorišteno da se pošalje poruka: Budi odrastao. Budi hladan (cool, kul). Imati kratak fitilj je djetinjasto. Tuča ne rješava ništa.
- **Mentalna snaga i stav.** S obzirom da mladići ne vide borbu kao znak mentalne snage, poruke mogu naglasiti "*Dovoljno sam jak da se ne moram tući. Ne moram da se dokazujem na taj način.*" Kada su upitani šta im pomaže da kreiraju vlastiti stav o potrebi da ne koriste silu, mladići iz raznih mjesta su rekli "*Potreba da budeš fizički jak, i da imaš visoko mišljenje o sebi.*" Možemo zamisliti poruku "snažan si, ne moraš se tući da to dokažeš," zadržavajući utisak o moći, što je mladićima veoma važno. Ovo bi, u takvom slučaju, mogla biti jedna od poruka kojima bi očevi mogli učiti svoje sinove o muškosti.
- **Kul stav.** Mladići cijene vrijednost "ostati kul" stava, kao znak snage. Njihove diskusije o "kul stavu" (posjedovati samokontrolu i ne srljati u tuče) i biti intelektualno superioran pokazuju da već postoji način "da budeš muško" bez upotrebe sile, čak i kada si isprovociran i kada je nasilje očekivano. Poruke mogu koristiti ideju kul stava; izjave tipa "da je gubitak kontrole znak slabosti" mogu da djeluju kao motivacija za uzdržavanje od upotrebe sile.
- **Veći čovjek.** Mladići su koristili retoriku "veći čovjek," iznoseći mišljenje da te "mišići" ili "udaranje žene" ne čine "većim čovjekom." Ovo nam sugerise da bi retorika tipa "biti veći čovjek" mogla biti povezana sa uzdržavanjem od nasilja.

Značajno je da ovi stavovi afirmišu, u različitim stepenima, veze između uzdržavanja od nasilja i hegemonističkih stavova o muškoj snazi (na primjer, veza između odupiranja nasilju i "biti veći čovjek"). Ukoliko se razviju kampanje, bilo bi korisno dati šansu kritičkoj analizi različitih potencijalnih retorika o tome kako se suprotstavljaju i kako pojačavaju različite aspekte maskuliniteta.¹⁸

18 Flood, Michael. "Angažovanje muškaraca: Strategije i dileme u edukaciji prevencije nasilja među muškarcima" *Women Against Violence Journal* (13. izdanje), 2002-2003:18-32

Povezivanje retorike sa drugim aktivnostima, kao što su sportovi ili demokratija. Mladići su takođe identifikovali potencijal za sportsku retoriku i iskustvo koje je korišteno u kreiranju poruka o uzdržavanju od nasilja. U Zagrebu su, na primjer, mladići naveli retoriku kampanja koje su već u toku i koje traže od muškaraca da “udare loptu, a ne žene”. Mladići u drugim mjestima su ciljali na vrijednosti koje sport promoviše, a u vezi sa nehegominističkim maskulinitetom, kao što je na primjer vrijednost “saradnje i zajedničkog timskog rada” i sportsko ponašanje povezano sa vođenjem u “kako je igra odigrana” i “dozvoliti svakome da dâ sve od sebe” (i ne neophodno pobjeđivati). Iako mladići primjećuju da su ove vrijednosti često zasjenjene dominantijim pogledima na takmičenje, dominaciju i pobjeđivanje, oni vrednuju sport zbog mogućnosti koje daje u učenju vrijednosti saradnje. Takve vrijednosti i retorika, vezana za sport, može obezbijediti izvore za poruke vezane za podjelu moći u vezama kao i nekorištenje sile, tj. uzdržavanje od nasilja.

Jedna grupa mladića je sugerisala da aktivnosti vezane za promociju nenasilja mogu biti pogodna tema za njihove časove demokratije. Mladići u drugim grupama su pokazali interes za vrijednosti tolerancije i otpor diskriminaciji. Iako će biti nepohodno više istraživanja da razumijemo kako su ovi koncepti trenutno korišteni i vrednovani od strane mladića, oni su sugerisali da retorika vezana sa tolerancijom, **različitosti i demokratijom** može biti izvor za promovisanje veće ravnopravnosti polova i smanjenje nasilja. (Takođe pogledajte diskusiju o edukaciji o toleranciji ispod).

Očinstvo i vrijednost uloge koji ima uzor ponašanja. Mladići su identifikovali učenje od uzora kao najvažniji način učenja o maskulinitetu. U mnogim slučajevima mladići su pomenuli da su ih njihovi očevi učili da ne koriste silu kao sredstvo rješavanja konflikata. Jačanje veze između očinstva i promocije nenasilja u životu mladog čovjeka može da pruži mnoštvo poruka i komunikacije informacijama na eliminaciji nasilja zasnovanog na rodu/polu.

Potencijalne polazne tačke za intervencije na smanjenju nasilja zasnovanog na rodu/polu

Na osnovu analize od strane mladića učinjene tokom PLA istraživanja, ključni timovi istraživača i fasilitatora su identifikovali moguće konkretne polazne tačke za intervencije. Mladići su takođe identifikovali aktivnosti koje mogu smanjiti nasilje, kao i aktivnosti za koje bi voljeli da ih organizacije započnu. Prezentovaćemo ilustrativnu listu ovako generisanih ideja.

Teme za podizanje svjesnosti i izgradnju vještina. Ideali mladića za muško ponašanje koje bi voljeli da ojačaju, kao i određene očigledne zbunjenosti ili pitanja u vezi drugih stavova i opcija, sugerišu nekoliko mogućih tema i tipova programa izgradnje vještina. Dok navodimo te teme, važno je primijetiti da one moraju biti prilagođene širem pristupu i metodologiji koja podržava vođenu fasilitaciju i kritičko razmišljanje (vidjeti ispod).

- **Podizanje svijesti i edukacija o razjašnjavanju definicija nasilja, uključujući seksualno nasilje.** Iako se mladići protive nasilju nad ženama, njihovi vlastiti opisi sugerišu da oni ne mogu da uzmu u obzir pojedina nasilna ponašanja kao takva. Značajan korak bi mogao biti proširenje znanja mladića o tome šta sačinjava nasilje i prinudu. Edukacija vezana za seksualno nasilje je takođe bitna, posebno zbog ćutanja o tome.

- **Učenje vještina savladavanja i kontrolisanja gnjeva** može dovesti do novih načina ponašanja. Mladići moraju posjedovati bolje vještine rješavanja problema. Više pokušaja bi trebalo učiniti na razvijanju individualnih alternativa nasilju, čak i kada vas neko pokušava "kontrolisati", tako da se mladići ne osjećaju nemoćno. To se čini povezano sa učenjem boljeg kontrolisanja gnjeva kao značajnog dijela razvoja i zrelosti. Izgleda da su mladići takođe identifikovali ulogu kontrolisanja gnjeva kao odgovor na preusmjeravanje odgovora muškaraca na osjećaje stresa, bijesa i nesigurnosti.
- **Istraživanje seksualnosti i seksualnog zadovoljstva.** Kao što je gore uočeno, ovo se javlja kao područje gdje mladići imaju malo prilike da diskutuju otvoreno, u okruženju koje ne osuđuje, ali je oblast interesovanja i prostor za podržavanje ravnopravnosti polova.
- **Razvijanje vještina komunikacije, posebno usmjerenih na ispoljavanje osjećanja** Takođe, kao što je gore već spomenuto, ovo postaje oblast potencijalnog interesovanja mladih ljudi. Mladići su izrazili želju da uživaju više emotivne intimnosti ali takođe izražavaju i strah i određenu dozu nekompetentnosti u ovoj oblasti.
- **Edukacija o toleranciji.** S obzirom da je jedan od glavnih uzroka nasilja viđen u razlikama - od religijskih ili etničkih do seksualne orijentacije, do, kako se čini, više površnih razlika takvih kao što su činjenice da neko ima velike uši ili da nosi naočale - edukacija o toleranciji bi mogla obezbijediti obećavajući okvir za lociranje konstrukcije ravnopravnosti polova u širem kontekstu društvene pravičnosti i tolerancije. Kroz razvijanje poštovanja različitosti i promociju socijalne pravičnosti možemo smanjiti nasilje.

Mjesta za intervenciju: institucije i vršnjaci. Mladići su identifikovali čitav niz polaznih tačaka za intervencije, sa mnoštvom sličnosti u svim mjestima gdje je provedeno istraživanje.

- **Škole, uključujući osnovne škole.** Mladići su identifikovali škole kao značajnu polaznu tačku. Takođe su naglasili da bi intervencije u školama trebale biti dizajnirane prema dobi učenika i da je neophodno provoditi aktivnosti ne samo u srednjim već i u osnovnim školama, s obzirom da nasilje među vršnjacima često započinje u osnovnim školama.
- **Značaj vršnjaka.** Mogućnosti promocije promjena među vršnjacima su ciljane kao ključni izvor promovisanja nenasilnog ponašanja, mada su pojedine specifičnosti o tome kako ih ostvariti bile manje detaljne. Pojedine su ciljale na mogućnost vršnjačke edukacije. Drugi su ciljali na pojedinačne razgovore sa prijateljima. A ipak, drugi su predlagali kapmanje u školi ili zajednici. (Pogledajte sljedeći odjeljak za više detalja).

Posmatrano iz perspektive omladinskih organizacija, jedna od ključnih implikacija PLA istraživanja je da mladići bojažljivo gledaju na promjenu njihovih mišljenja. Zbog toga je izuzetno važno da bilo koja vrsta intervencije koja se planira, treba biti opažena kao da dolazi od strane njihovih vršnjaka, štaviše, iz njihove neposredne okoline, radije nego iz nekih društvenih institucija. Intervencije bi trebale da dođu iznutra, iz onoga što oni doživljavaju kao svoju vršnjačku grupu. Postoji mala niša za promjenu kroz intimne veze sa djevojkama, mada to može biti ograničeno strahom od ženskih promjena i njihovog kontrolisanja.

- **Odgovornije javne institucije i kažnjavanje izvršioca nasilja.** U vezi sa nasiljem nad ženama, mladići pozivaju na veću efikasnost i odgovornost javnih institucija, kao što su zatvori, policija, i kao što su naveli u jednoj viziji za 2012. godinu, sigurnih kuća za žene.

- **Manja izloženost nasilju u porodici i kroz medije.** Mladići su naveli da bi smanjenje nasilnog ponašanja u porodici mogla biti značajna interventna tačka, kao i mediji. Ove intervencije su predložene, iako, u nekom više apstraktnom izrazu nego škole, vršnjaci ili institucije koje su mladići identifikovali odgovornima za nasilje nad ženama.

Vrste aktivnosti: aktivnosti mladića i drugih organizacija

U različitim gradovima, mladići su izrazili znatnu motivaciju da pokrenu aktivnosti koje su identifikovali da oni kao mladići, i druge institucije, mogu preduzeti kako bi smanjili nasilje u svojim zajednicama.

Da li bi bilo moguće organizovati neku od ovih ideja? I kada?

Pojedini fasilitatori su pitali mladiće, kada su već prezentovali svoje ideje, da naprave listu prioriteta onih ideja koje su najizvodljivije. Odgovorili su da misle da su sve ideje izvodljive. Na primjer, jedan učesnik istraživanja je objasnio da je on već sada urednik školske web stranice, tako da bi sigurno mogao da napravi i održava web stranicu o nenasilju za svoju školu.

Aktivnosti mladića za sebe uključuju: kampanje zajednice, kampanje podizanja svijesti u školama, interakcija i razmjena sa svojim vršnjacima, i njihov razvoj kao lidera (bez obzira da li se radi o neformalnim ili replikativnim programima ili kroz replikativne programe kao što je PLA istraživanje). Ideje za kampanje u zajednici podrazumijevaju javne debate, izjave protiv nasilja od strane vodećih ličnosti iz zajednice, muzički ili drugi veliki događaji sa slavnim ličnostima koje će javno govoriti protiv nasilja, uz dijeljenje pamfleta za oglašavanje tih događaja. Mladići bi voljeli vidjeti organizovanje debata i takmičenja u školama, s ciljem promovisanja podizanja svijesti, kao dodatak formalnom angažovanju školskog osoblja na adresiranju nasilja. U par grupa, mladići su takođe predložili aktivnosti prikupljanja novčanih sredstava za "žrtve nasilja", pri čemu su naveli specifične primjere o ženama koje su bile žrtve nasilja. Mladići su identifikovali ulogu biznisa u prikupljanju novčanih sredstava, koji bi eventualno sponzorovali takve kampanje, kao i obezbjeđenje besplatne telefonske linije za žrtve nasilja.

Mladići su predložili sebe kao pokretače razgovora na temu sličnu onoj na kojoj su radili tokom petodnevnog PLA istraživanja, sa svojim prijateljima i vršnjacima, i izrazili su želju da se omogući njihovim prijateljima vršnjacima da i sami učestvuju na sličnim radionicama, te da imaju dodatne mogućnosti da učestvuju i sami na sličnim radionicama. Nekoliko grupa mladića je podvuklo potrebu uključivanja mladića iz ruralnih područja ili da se definiše način kako uključiti više mladića koji su nasilni.

Takođe su naveli da vide sebe kao lidere u promovisanju smanjenja nasilja, i da bi voljeli da nastave da učestvuju na treninzima. Pojedini mladići su predložili korištenje brainstorming tehnike o specifičnim strukturama liderstva koje bi mogle biti razvijene, uključujući predstavnike školskih vijeća ili razvijanje učeničkog sistema nadgledanja koji bi se bavio problemom nasilja u školama.

Aktivnosti predložene organizacijama i institucijama ističu ulogu omladinskih uslužnih insititucija, organizovanih sportova i medija, te ulogu već identifikovanih škola i pravosudnog sistema. Mladići su naveli da bi voljeli vidjeti veću ulogu omladinskih i drugih nevladinih organizacija u obezbjeđivanju edukativnih mogućnosti o smanjenju nasilja. Pojedine grupe mladića su predložile institucionalizovan trening program za sportske trenere, tako da bi mogli imati priliku da promovišu manje nasilne i više kooperativne stavove mladih ljudi. Takođe su primijetili moćnu ulogu medija. Naglasili su da kampanje socijalnog marketinga mogu igrati značajnu ulogu u promjeni stavova. Takođe su predložili da mediji, uključujući internet, mogu biti izvrstan izvor edukativnih informacija.

Preporuke

Dalje PLA istraživanje

Tokom dvodnevnog sastanka u Hrvatskoj, gdje su predstavnici omladinskih organizacija predstavili preliminarna otkrića sa petodnevnog PLA istraživanja, omladinske organizacije su identifikovale oblasti koje zahtijevaju dodatna istraživanja. Značaj ovih oblasti je bio dotaknut PLA istraživanjem, ali nije mogao biti u potpunosti istražen usljed vremenske ograničenosti, ili zahtijevanih dodatnih informacija koje bi bile korisne u poboljšanju izgleda intervencija. Neke od oblasti koje su identifikovane uključuju: (1) povezanost seksualnosti i nasilja; seksualno zadovoljstvo i komunikacija; ekonomska situacija i nasilje; (2) procjena primarnog i sekundarnog nastavnog plana o seksualnosti/nasilju; i (3) lezbijska, gej, biseksualna i transeksualna prava. Međunarodni istraživački tim je takođe identifikovao potrebu za daljim istraživanjem seksualnosti i drugih različitosti vezanih za etničku pripadnost, nacionalnost i religiju.

PLA metodologija bi mogla biti korištena za prikupljanje dodatnih podataka, što će dodatno povećati kapacitet i nivo spremnosti omladinskih organizacija u primjeni ove metodologije. Druge metode prikupljanja podataka mogu uključiti grupnu studiju gdje će više izabranih mladića biti intervjuisano periodično kroz projekat ili kvantitativno istraživanje. Naredni citat volontera iz jedne omladinske organizacije rezimira sljedeću preporuku:

Potrebno nam je više PLA! Treba nam više iskustva! Treba nam više istraživanja!

Stalna, vođena diskusija o kritičkim razmišljanjima i učenjima u vezi sa maskulinitetom

Mladići su pokazali ogromnu energiju i angažovanost sa idejama za iskorak ka identifikovanju i bavljenju problemom nasilja. Jedan od ključnih zaključaka PLA, zaista, jeste stepen u kojem su mladići pozdravili mogućnost kritičkog razmišljanja o tematici o kojoj se vrlo rijetko diskutuje u njihovim vlastitim životima. Takođe su eksplicitno zahtijevali da im bude pruženo još mogućnosti za ovakvu vrstu prostora i razmišljanja omogućenog tokom PLA istraživanja, u dodatku sa cijelim nizom drugih aktivnosti koje su predložili.

Takva razmišljanja, posebno u vezi sa mogućnostima da mladići posjeduju bolje razumijevanje maskuliniteta i kako bi to povezali sa (ne)upotrebom sile, može biti značajan korak u promjeni destruktivnih normi maskuliniteta. Iako su bili veoma zainteresovani i angažovani, mladići su imali poteškoća u eksplicitnom identifikovanju uticaja na njihov vlastiti razvoj, kao mladih ljudi, posebno u vezi sa očekivanjima od maskuliniteta. Slično tome, u ispitivanju korjenitih uzroka nasilja zasnovanog na rodu/polju, mladići nisu prvo eksplicitno povezali nasilje sa očekivanjima od maskuliniteta (mada su to mogli sa pažljivom fasilitacijom). To implicira potrebu za pristup koji gaji sigurno okruženje i navođeno kritičko razmišljanje koje omogućava mladićima da prepoznaju te veze.

Na osnovu energije koju su mladi ljudi pokazali tokom PLA istraživanja, takav kontinuirani rad bi bio više nego dobrodošao. S obzirom na promjene u njihovim stavovima u pogledu maskuliniteta, tokom pet dana koje su proveli zajedno, dobre su šanse za dodatne prilike da se produbi njihovo razumijevanje maskuliniteta, što će dovesti do novih shvatanja i širenje dometa opcija "maskuliniteta", dostupnih mladim ljudima. Konačno, ovo može omogućiti mladićima da izaberu nenasilno ponašanje i pozicionirati ih kao lidere u njihovim zajednicama, kao i u balkanskom regionu promovišući veću ravnopravnost polova i manje nasilja.

Dodatak 1: PLA vodič

Faza 1 (26. mart - 07. april 2007): PLA istraživanje sa mladim muškarcima istražuje socijalne konstrukcije roda/pola i maskuliniteta, njihove stavove o ravnopravnosti polova, stavove i iskustva upotrebe sile i rasuđivanja (npr. moć izbora vlastitih aktivnosti), njihove stavove i iskustva u vezi nasilja, i nasilja zasnovanog na rodu/polu uopšte.

Svrha: Identifikovati sa mladićima, fasilitatorima vršnjacima i omladinskim organizacijama potencijalne polazne tačke za kreiranje intervencija usmjerenih na mlade s ciljem kreiranja tolerancije za alternativne izraze maskuliniteta, ojačati stavove i ponašanja mladića o ravnopravnosti polova, i smanjiti tolerisanje nasilja zasnovanog na rodu/polu među mladima.

Glavni učesnici: Mladići, starosti od 13 do 19 godina

Mjesta istraživanja:

Bosna i Hercegovina: Sarajevo, Banja Luka

Hrvatska: Zagreb

Crna Gora: Podgorica

Srbija: Beograd

Istraživačka pitanja:

1. Koja su trenutna društvena poimanja, stavovi i iskustva mladića, posebno u vezi sa hegemonističkim maskulinitetom?
2. Koji je opseg stavova i ponašanja mladića prema ženama i kakvi su njihovi odnosi sa ženama?
3. Na koji način društvene institucije, kao što su mediji, škola, religija, porodica i vršnjaci utiču na društveno poimanje maskuliniteta?
4. Na koji način je društveno poimanje maskuliniteta povezano sa nasilnim korištenjem moći kod muškaraca?
5. Koji su uticajni faktori i posljedice za muškarce koji ne koriste silu?

Modul	Predmet debate / Pitanja	Predložene vježbe
PRVI DAN		
Uvod 30 minuta	Svrha: Učesnici i fasilitatori uspostavljaju prijateljski odnos i utvrđuju zajednička pravila i istraživačku etiku <ul style="list-style-type: none"> • Uvod • Proceduralna pravila • Istraživačka etika, uključujući uputstva za relevantne usluge 	<ul style="list-style-type: none"> • Pridjevska imena • Grupna diskusija • Nabranjanje
Istraživanje kulture mladih 60 minuta 120 minuta	Svrha: Istražiti sa mladićima šta znači biti mlad čovjek, a onda razumjeti ulogu <u>društvenih prostora</u> u oblikovanju stavova i ponašanja mladih vezano za maskulinitet. <ul style="list-style-type: none"> • Kako mladići provode tipičan radni dan? Atipičan dan za vikend? • Kako se tipičan radni dan ili vikend za mladiće razlikuje od tipičnog dana kod djevojaka? • Gdje mladići najčešće odlaze da se druže sa drugim mladićima? Šta se dešava na tim mjestima? Kakvu ulogu ima društveni prostor, tj. mjesto gdje odlaze igra u kreiranju lokalne omladinske kulture? Kako ti i tvoji prijatelji doživljavate isključenje iz muškog društva? • Gdje djevojke najčešće odlaze da se druže sa drugim djevojkama? Šta se dešava na tim mjestima? Kakvu ulogu ima društveni prostor, tj. mjesto gdje odlaze, igra u kreiranju lokalne omladinske kulture? • Na koja mjesta mladići i djevojke idu zajedno da se druže? Kako se ta mjesta prepliću i utiču jedno na drugo? 	<ul style="list-style-type: none"> • 24-satni krug: mladići/djevojke • Crtanje mape lokalnog društvenog prostora (osnovna mapa) • Rezime

Modul	Predmet debate / Pitanja	Predložene vježbe
DRUGI DAN		
<p>Norme zasnovane na rodu/polu</p> <p>120 minuta</p>	<p>Svrha: Razumjeti koji se stavovi i ponašanja očekuju od muškaraca i žena u njihovom društvu, kako to učesnici zapažaju.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li muškarci imaju određene fizičke karakteristike? • Koje druge karakteristike posjeduju muškarci a da nisu predstavljene modelom? Zašto one nisu uključene u model? • Šta se očekuje od tipičnog muškarca? Koje stavove i vrijednosti tipični muškarci imaju Prema porodici? Djeci? Drugim muškarcima? Ženama? • Na koji način se očekuje od muškaraca da pokažu da su snažni? • Ako biste pravili model žene, da li bi se mnogo razlikovao? Kako? Zašto? 	<ul style="list-style-type: none"> • 3-D slika maskuliniteta • Diskusija
<p>Socijalizacija maskuliniteta</p> <p>90 minuta</p>	<p>Svrha: Istražiti sa mladićima šta znači biti mladić, a onda razumjeti ulogu <u>društvenih institucija</u> u kreiranju stavova i ponašanja mladića u vezi maskuliniteta.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koga (npr. porodica, vršnjaci, nastavnici) i koje institucije (npr. škole, religija, mediji) mladići identifikuju kao uticajne u oblikovanju stava ko su oni kao mladići • Koji stavovi, vrijednosti i ponašanja su prihvatljiva a koja su kažnjiva? • Prema njihovom mišljenju, koja očekivanja od maskuliniteta su korisna a koja su štetna? • Kada su bili u mogućnosti da sami izaberu kako se razlikovati od očekivanih stavova i ponašanja? 	<ul style="list-style-type: none"> • Diskusija • Rezime

Modul	Predmet debate / Pitanja	Predložene vježbe
TREĆI DAN		
Moć i uticaj 75 minuta	<p>Svrha: Sticanje razumijevanja o tome kako je konstruisana i primijenjena moć; kako se učesnici osjećaju i kako reaguju kada je "imaju" ili kada je nemaju.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje vrste moći imate nad drugim ljudima? Kako ih izražavate? • Koje vrste moći drugi ljudi imaju nad tobom? Kako ih drugi ljudi izražavaju? • Koje su to koristi od moći za one koji je koriste prema drugima? • Koju cijenu plaćaju oni prema kojima je moć usmjerena? • Šta možemo učiniti kao muškarci da izazovemo i promijenimo način na koji drugi koriste moć prema nama? 	<ul style="list-style-type: none"> • Dijagram: mapa moći • Male grupne diskusije • Plenarni izvještaj
Stavovi prema nasilju 45 minuta	<p>Svrha: Istražiti stavove mladića prema ravnopravnosti polova i nasilju.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Za svako od pet pitanja iz muške Skale ravnopravnosti polova, upitati dobrovoljce da odgovore: "zašto se slažete" i "zašto se ne slažete"? 	<ul style="list-style-type: none"> • Slažem se - ne slažem se kontinuum (ili "glasanje svojim stopalima")
Oblici nasilja 90 minuta	<p>Svrha: Identifikovati opseg formi nasilja koji utiču na mladiće i djevojke.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tipovi/izrazi/forme nasilja (ekonomsko, socijalno/političko, uslovljeno rodom/polom, emocionalno, fizičko, seksualno, drugo) • Gdje se različiti tipovi nasilja pojavljuju? • Kada je nasilje tolerisano a kada ne? Zašto? • Koja je uloga ili vrijednost nasilja za mladiće (moć, bol, zadovoljstvo)? • Kada je prihvatljivo razgovarati o određenim tipovima nasilja a kada to nije? Kada se čuti a kada se hvališe? 	<ul style="list-style-type: none"> • Nabranje i kategorizacija • Mapiranje nasilja (vratite se na osnovnu mapu) • Rezime

Modul	Predmet debate / Pitanja	Predložene vježbe
ČETVRTI DAN		
Korijenski uzroci i posljedice nasilja 105 minuta	Svrha: Saznati percepcije (shvatanja) učesnika o uzrocima i posljedicama različitih oblika nasilja <ul style="list-style-type: none"> • Koji su korijenski uzroci nasilja? Da li je neki od njih bio iznenađujući za vas? Koji? Zašto? • Ima li korijenskih uzroka koji se čine važnijim od drugih? Koji? Zašto? • Koje su sličnosti i razlike uticaja nasilja na mladiće/djevojke? 	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza uzročnog toka
Istraživanje prelaza iz dječastva u zrelo doba; iskustva o nasilju 105 minuta	Post-grupni rad: Individualne vježbe sa po četiri učesnika Svrha: Istražiti ključne indikatore prelaza mladića iz dječastva u zrelo doba; i iznijeti specifična iskustva o nasilju zasnovanom na rodu/polu. <ul style="list-style-type: none"> • Koji su to društveni događaji ili obredi koji označavaju prelazak mladića iz dječastva u zrelo doba? • Koja su iskustva učesnika kao posmatrača, svjedoka ili izvršioca nasilja, npr. nasilja prema sebi samima, nasilja prema drugim muškarcima i nasilja prema ženama? 	<ul style="list-style-type: none"> • Planine i doline • Polustrukturisani intervju • Rezime

Modul	Predmet debate / Pitanja	Predložene vježbe
PETI DAN		
<p>Kretanje prema promjenama</p> <p>210 minuta</p>	<p>Svrha: Sažeti učenja i shvatanja roda, maskuliniteta i nasilja zasnovanog na rodu/polu, sa ciljem angažovanja učesnika u kreiranju vizije budućnosti za omladinsku kulturu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šta si naučio o maskulinitetu i nasilju u posljednja četiri dana? • Koje aspekte društvenih ideja o maskulinitetu bi želio zadržati ili ojačati? Zašto? Koje bi aspekte želio promijeniti? Zašto? • Na koji način bi želio da porodica, škola i druge društvene institucije podrže mladiće vezano za maskulinitet i nasilje u 2012. godini? Koji faktori će promovisati promjene? Koje prepreke će ometati ove promjene? • Koje tri akcije mladići mogu preduzeti kako bi doprinijeli tim promjenama? • Na koji način omladinske organizacije mogu pomoći mladićima da postignu i održe promjene? 	<ul style="list-style-type: none"> • Nabranjanje • Crtanje • Nabranjanje • Analiza oblasti prinude • Akcioni plan • Rezime

Za dodatne informacije, molimo Vas da kontaktirate:

ICRW

1717 Massachusetts Ave, NW
Suite 302
Washington, DC 20036

S.A.D.

Sarah Degnan Kambou
skambou@icrw.org

Aparna Jain
ajain@icrw.org

**CARE International
NW Balkans**

Simeuna Đaka 4
78000 Banja Luka
Bosna i Hercegovina

John Crownover
jcrownover@carenw.org

Saša Petković
spetkovic@carenw.org

CARE

151 Ellis Street, NE
Atlanta, GA 30303
S.A.D.

Doris Bartel
dbartel@care.org

Copyright © 2007 Cooperative for Assistance and Relief Everywhere, Inc. (CARE)
i Međunarodni centar za istraživanja o ženama (ICRW). Sva prava zadržana.

CARE i ICRW daju dozvolu svim neprofitnim organizacijama koje se bave humanitarnim aktivnostima da koriste (kopiraju) ovaj rad, u cjelosti ili djelimično. U slučaju korištenja rada, na istaknutom mjestu, mora stajati: "Zapadnobalkanska inicijativa za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polu: istraživanje dimenzija maskuliniteta i nasilja. Copyright © 2007 Cooperative for Assistance and Relief Everywhere, Inc. (CARE) i Međunarodni centar za istraživanja o ženama (ICRW). Korišteno po odobrenju."

Zapadnobalkansku inicijativu za prevenciju nasilja zasnovanog na rodu/polu je finansiralo Ministarstvo vanjskih poslova Norveške.